

УКРАЇНА-2015: НАЦІОНАЛЬНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ

Київ-2008

Національна стратегія розвитку «Україна-2015» підсумовує результати багатомісячної роботи «Українського форуму», спрямованої на створення громадського порядку денного для України, визначення стратегічних орієнтирів державного розвитку, адекватних рівню і складності завдань та викликів, що сьогодні стоять або найближчим часом постануть перед країною.

Національна стратегія розвитку «Україна-2015» створювалася за безпосередньої участі Інституту економіки і прогнозування НАНУ, Інституту демографічних і соціальних досліджень НАНУ, Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Харкові при Президенті України, а також провідних фахівців і експертів у галузі економіки, політики, права, гуманітарного та суспільного розвитку. В Стратегії підсумовані результати дослідження «Стратегічні виклики суспільству та економіці України у XXI столітті» під редакцією академіка НАНУ В.М. Геєця, академіка НАНУ В.П. Семиноженка, члена-кореспондента НАНУ Б.Є. Кваснюка, опублікованого під егідою «Українського форуму» у липні 2007 року.

Стратегія також базується на підсумках круглих столів, конференцій, семінарів, які були проведені «Українським форумом» протягом 2006-2007 років за участю державних діячів, лідерів політичних партій і громадських об'єднань, представників ділових кіл та наукової спільноти: «Безпека України у геополітичному вимірі», «Конституційний процес в Україні: що далі?», «Реформування СБУ: для влади чи для громадян?», «Конституційний процес в Україні: діалог влади і суспільства», «Державні закупівлі в Україні: шляхи законодавчого і процедурного вдосконалення», «Громадянське суспільство у судовій реформі: автор чи спостерігач?», «Шляхи правового розв'язання політичної кризи в Україні», «Через подолання політичної кризи – до сталого розвитку України», «Як втримати українську владу у правовому полі?», «Чи є загроза українському парламентаризму?», «Стратегічне партнерство України і Російської Федерації: міфи і реалії», «Підсумки і уроки позачергових виборів до Верховної Ради України», «Чого очікувати від нового парламенту?».

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ЗАВДАННЯ І ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ	7
СУСПІЛЬСТВО	8
Стартові умови розвитку.....	8
Стратегічні пріоритети соціальної політики.....	10
1. Соціальні стимули і соціальні гарантії.....	12
2. Трансформація політики доходів.....	15
3. Безперервна освіта та конкурентоспроможність ринку праці.....	15
4. Політика збереження здоров'я нації.....	16
5. Громадянська активність та інститути розвитку.....	17
6. Суспільна мотивація реформ.....	18
7. Стратегія інтеграції українського суспільства.....	19
ЕКОНОМІКА	23
Стартові умови розвитку.....	23
Пропорційність та диспропорції в економіці України.....	26
Фондоозброєність праці та завдання технологічної модернізації.....	28
Бар'єрність у вітчизняній економіці.....	28
Ключові завдання економічної політики до 2015 року:	29
1. Позиціонування України у геоekonomіці.....	31
2. Випереджаючий розвиток.....	34
3. Науково-технологічна та інноваційна політика.....	35
4. Технологічна модернізація.....	38
5. Нагромадження капіталу.....	39
6. Сільське господарство в реалізації Стратегії.....	40
7. Політика конкурентноздатності.....	42
8. Програмний метод у бюджетному процесі України.....	44
9. Інституційне забезпечення.....	45
ДЕРЖАВА	48
Стартові умови розвитку.....	48
1. Завершення трансформації політичної системи.....	49
2. Адміністративна реформа.....	50
3. Реформа судової системи.....	51
4. Виборча реформа.....	52
5. Зовнішньополітичне забезпечення стратегічних національних інтересів.....	54
ДОДАТКИ	58
Сценарії та середньостроковий прогноз розвитку економіки України.....	58
Структурні передумови конкуренції в окремих сферах економічної діяльності в Україні	66
Використання сільського господарства для цілей розвитку.....	67

ВСТУП

16 років тому Україна обрала шлях побудови незалежної держави, який виявився складним і, часом, драматичним, став непростим випробуванням для українського суспільства. Протягом цього часу було розпочато низку важливих реформ. Але, на жаль, переважна більшість з них досі не доведена до логічного і результативного завершення або взагалі залишилася паперовими проектами. Не сформовані повністю інститути відкритого ринку, не відбудована відповідна ринковим умовам система соціального захисту і гарантій, не створені надійні політичні умови для забезпечення сталого розвитку суспільства і економіки. Наприкінці 80-х років ХХ століття питома вага економіки України (тоді – УРСР) у світовій економіці становила близько 2%. Сьогодні – лише 0,2% (за валютним курсом).

Фактично це були напівреформи або суто популістські проекти, які не могли призвести до формування принципово нових за якістю суспільних і економічних та інших відносин, адекватних викликам сучасності і нагальним потребам України. Рудименти старої системи досі відчутно впливають, а іноді й визначають траєкторію руху держави, гальмуючи темпи розвитку, на які дійсно здатні держава і суспільство. Через шістьнадцять років після набуття державності Україна все ще стоїть на порозі системних змін.

Останнім часом Україна увійшла у нову «кризову смугу», внаслідок чого загострилися усі хронічні хвороби молодої держави. Протягом останніх трьох років в Україні відбулися три виборчі кампанії. Але суспільство так і не отримало чітких відповідей щодо напрямів розвитку держави, змісту і термінів реалізації назрілих реформ.

Досі Україна живе без прийнятої на рівні держави Стратегії розвитку. Слід зазначити, що попередні неодноразові спроби здійснити розробку такого роду стратегії і навіть підготовку її декількох варіантів на державному рівні (остання під назвою «Україна-2010» у 1999 році), по-справжньому не сприймалися ані політикумом, ані суспільством. Передвиборчі програми, що з'являлися протягом останніх виборчих кампаній теж не змогли замінити системний документ, в якому були б викладені стратегічні завдання розвитку країни. Сьогодні час для обдуманих і рішучих дій настав. Вирішивши за останні роки завдання створення інституційної основи ринкової економіки і в основному забезпечивши макроекономічну стабільність, Україна, з одного боку, отримала можливість ставити стратегічні цілі розвитку, а з іншого – опинилася перед необхідністю подолання нових викликів та запитів часу. **Запропонована Національна стратегія розвитку «Україна-2015» є відповіддю на гострий дефіцит державного стратегічного планування.**

Є кілька базових причин, які спричинили трансформаційні невдачі України.

Перша – запозиченість рецептів розвитку. При розробці та реалізації реформ Україна припустилася грубої методологічної помилки. В основу трансформаційних процесів в Україні покладено запозичені моделі перетворень. Водночас були фактично проігноровані цивілізаційні та геополітичні особливості нашої держави, що потягло за собою розрив між державним майбутнім і національним минулим.

Друга – непослідовність і хаотичність державної політики змін. Постійні коливання між ліберальною і дирижистською моделями реформ, з відчутним ухилом до популізму, що почав набувати деструктивних форм, призвели до того, що в Україні у підсумку не була до кінця реалізована жодна з цих моделей. Суспільство повною мірою відчуло негативні наслідки обох підходів, не дочекавшись їхніх позитивних результатів. Як наслідок, люди перестали розуміти і короткострокові, і середньострокові, і, особливо, довгострокові цілі та терміни їх досягнення. В суспільстві зростає зневіра до перспективних проектів, посилюється тиск миттєвих інтересів, прагнення негайно увірвати від життя якісь блага.

Третя – неподоланість розколів у суспільстві. Регіональна, мовна, культурна, конфесійна неоднорідність українського суспільства не тільки не трансформувалася у потужний ресурс зростання держави, а й навіть поглиблюється, часом набуваючи небезпечних ознак суспільного розколу. До історично успадкованих розбіжностей

додалися й новостворені лінії конфлікту між багатими і бідними, між прихильниками тієї чи іншої політичної сили, до моделювання і активізації яких, на жаль, безпосередньо долучаються впливові партії і політики України. Відсутність чіткої послідовної державної політики на зближення та інтеграцію громадян України в єдину політичну націю призводить до поглиблення процесів «атомізації» суспільства, його розпаду на автономні, замкнені і потенційно конфліктні групи.

Четверта - державницька незрілість управлінських еліт. Політичні сили у своїй діяльності досі залишаються вмотивованими майже виключно власними політичними і економічними інтересами, нездатними до консолідації і мобілізації зусиль навколо реалізації стратегічних інтересів держави, а, відтак, неспроможними хоча б сформулювати ці інтереси.

Крім того, в якості обтяжуючих обставин виступали і такі фактори як довготривала політична криза, що розколола політичний клас і більшість суспільства; громіздкість і неефективність управлінських структур держави; корупція і фактична недоступність інститутів влади для суспільного контролю і корегування функцій; відсутність цивілізованої і ефективною системи арбітражу, передусім, через кризовий стан судової системи, нарешті, морально-правова криза українського суспільства, спричинена незрілою правовою свідомістю більшої частини правлячої еліти і, відповідно, кризою суспільної довіри до основних державних інституцій і, що найбільш небезпечно, держави як такої.

З кожним роком Україна опускається сходами світових рейтингів конкурентоспроможності, відстаючи і від своїх найближчих сусідів. Це означає, що в умовах загострення глобальної конкуренції за ресурси і на тлі системних зрушень світового політико-економічного і суспільно-гуманітарного порядку, пов'язаних зі стрімким формуванням глобальної економіки і суспільства знань, Україна ризикує потрапити до класу так званих «держав, які не відбулися» (failed states). Сьогодні майбутнє нашої держави залежить від зовнішніх чинників значно більшою мірою, ніж 16 років тому. **Розрив між рівнем складності глобальних процесів, в які втягується або вже втягнуто Україну, і тією картиною світу, тими інтелектуальними інструментами, якими користується вітчизняна політична еліта, є дуже драматичним. І у міру поглиблення цього розриву зростатимуть програти держави у глобальній політичній та економічній грі.**

Будь-яка конфігурація правлячої більшості сьогодні, на жаль, не в змозі стати локомотивом національного зростання, оскільки нестабільність політичних союзів є визначальною рисою українського політичного стилю, як і вузькість та кон'юнктурність цілей, що досягаються за допомогою цих союзів. Є реальна загроза того, що політичні ризики, котрі стримують національний розвиток, далі лише поглиблюватимуться, адже завершення дострокових парламентських виборів 2007 року фактично стає початком президентської кампанії-2009. Не виключена можливість іще одних позачергових виборів до Верховної Ради України. Тому шанси хоча б розпочати найближчим часом глибоку модернізацію держави є мінімальними. Предметом консолідації політичних еліт стосовно розв'язання проблеми-2009 найвірогідніше стане паритет партійно-корпоративних та бізнес-інтересів, а не **спільне бачення національних перспектив**. Можна прогнозувати, що за підсумками президентських виборів 2009 року Україна повернеться на ті ж самі позиції, з яких вона стартувала п'ять років тому, і знову буде змушена вирішувати ті ж самі проблеми, що й сьогодні. Постійно відкладаючи реалізацію системних завдань державного розвитку, політичні еліти створюють "парниковий ефект" напівстабільності, який може вибухнути негативними наслідками після 2009 року.

Саме тоді, а не виключено, що й раніше, почнуть даватися ознаки наслідки технологічної занедбаності вітчизняної економіки, легковажного популізму, реформаторського свавілля, правового нігілізму. Ресурс, який був напрацьований національною економікою за роки підйому, але не був інвестований у майбутнє зростання, вичерпується. За таких умов не лише економічні та гуманітарні перспективи України, а й її державність як така будуть поставлені під сумнів.

Отже, Україна знов постала на перехресті траєкторій розвитку. Належить вирішити, яким шляхом рухатись далі: або запозичувати рецепти успіху інших країн, йти у фарватері світових і регіональних процесів інтеграції (стратегія «розчинення» у глобальному соціально-економічному просторі) і тим самим значно обмежувати можливості реалізовувати національні інтереси, або поставити амбітну ціль – досягти максимальної самодостатності у прийнятті доленосних для держави і нації рішень, проклавши свій власний шлях у майбутнє. Цей шлях базується на стратегії суб'єктності України, тобто здатності держави самостійно моделювати розвиток відповідно до національних інтересів, брати активну участь у формуванні міжнародної політики, мати достатній імунітет до глобальних викликів, загроз і коливань світової кон'юнктури.

Подолання негативних тенденцій залежного розвитку, що сформувалися в Україні внаслідок непродуманих, хаотичних, несистемних або незавершених реформ, можливе лише шляхом здійснення **системної модернізації** усього комплексу відносин та інститутів – держави, економіки, суспільства. Під модернізацією слід розуміти зміни, спрямовані на **СКОРОЧЕННЯ КРИТИЧНИХ ВІДСТАВАНЬ УКРАЇНИ ВІД РІВНЯ РОЗВИНУТИХ КРАЇН, НАДАННЯ ІНСТИТУТАМ І ВІДНОСИНАМ ПРИНЦИПОВО НОВОЇ СУЧАСНОЇ ЯКОСТІ**. Модернізацію держави, економіки, суспільства ми визнаємо **стратегічним напрямком, інтегральною характеристикою усіх змін і реформ**.

Сьогодні **провідними суб'єктами модернізації** в Україні здатні виступити:

1) **Громадянське суспільство**, що прагне досягати амбітних цілей національного розвитку і має могутній інтелектуальний потенціал, високий рівень освіченості. Сьогодні є очевидним, що українське суспільство все більше виявляє розуміння необхідності піти на певні витрати задля здійснення проектів, вираш від яких буде отриманий лише через кілька років або навіть десятиліть.

2) **Держава**, яка ініціювала ринкові та демократичні перетворення і має всі важелі для їх здійснення.

3) **Національний бізнес**. Україна – одна з небагатьох країн на пострадянському просторі, де є достатньо сильний й амбітний національний бізнес. Досі найбільш ліквідні об'єкти і сектори вітчизняної економіки знаходяться під контролем підприємців з українським громадянством, які тією чи іншою мірою асоціюють себе і своє майбутнє з Україною, отже, є безпосередньо зацікавленими в успіху проекту побудови суверенної та самодостатньої України.

Головним інструментом реалізації системного модернізаційного проекту в Україні має бути не **мобілізація державою бізнесу та суспільства для досягнення переважно чужих їм цілей**, а **мотивація стати повноцінними агентами розвитку, партнерами держави**. Необхідно консолідувати новаторські імпульси, що генерують здорові сили суспільства, держави та бізнесу в **єдину загальнонаціональну хвилю модернізації**.

"Український форум" пропонує **Національну стратегію розвитку «Україна–2015»**, метою якої є **ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО КОЛА РОЗВИНЕНИХ КРАЇН СВІТУ В ІСТОРИЧНО СТИСЛИЙ ПРОМІЖОК ЧАСУ**. Стратегія базується, по-перше, на досягненні **СУБ'ЄКТНОСТІ ДЕРЖАВИ**, тобто здатності самостійно визначати власне майбутнє; і, по-друге, на здійсненні масштабної **МОДЕРНІЗАЦІЇ суспільства, економіки, держави**. Ми стверджуємо, що модернізаційний проект в Україні можливий лише в умовах **СУСПІЛЬНОЇ НАЛАШТОВАНOSTІ НА ЗМІНИ**.

ЗАВДАННЯ І ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ

1. Політичний і державний розвиток

Стратегічний фактор – формування сучасних управлінських інститутів, що забезпечують розвиток.

Ключове завдання – стабілізація політичної ситуації в країні за умов ефективної взаємодії органів державної влади.

Пріоритети політичного і державного розвитку:

- зменшення політичної напруги, подолання конфронтаційного характеру відносин між провідними політичними силами (2008 рік);
- завершення конституційної реформи, зокрема – усунення дуалізму виконавчої влади, надання реальних прав регіональній владі і місцевому самоврядуванню, прийняття основних законів, що регулюють функціонування основних владних інститутів (до 2009 року);
- реформа виборчого законодавства - перехід до проведення виборів за регіональними відкритими списками (до 2009 року);
- адміністративна реформа – оптимізація структури і функцій органів державного управління, реформування відносин між центром і регіонами, децентралізація владних повноважень і бюджетних ресурсів (до 2009 року);
- подолання кризових явищ в системі судочинства, проведення комплексної судової реформи (протягом 2008-2009 років);
- вибір моделі забезпечення національної безпеки України у глобальному та регіональному вимірах (до 2012 року);
- створення міжнародно-правових передумов для якісно нових відносин між Україною та ЄС, визначення моделі інтеграції України до Європейського союзу (до 2015 року).

2. Суспільний розвиток

Стратегічний фактор – суспільна налаштованість на зміни.

Ключове завдання - розвиток продуктивного потенціалу суспільства, перехід до моделі економіки з дорогою робочою силою.

Пріоритети суспільного розвитку:

- Реформа системи освіти та науки у відповідності до потреб нової економіки і суспільства знань (до 2015 року);
- Реалізація політики збереження здоров'я нації, реформування галузі охорони здоров'я (до 2015 року);
- Завершення пенсійної реформи (до 2010 року);
- Створення повномасштабної системи соціального страхування (до 2010 року);
- Трансформація політики доходів (до 2012 року).

3. Економічний розвиток

Стратегічний фактор – формування інститутів економіки знань.

Ключове завдання – перехід від переважно експортно-сировинного до інвестиційно-інноваційного типу економічного розвитку, нарощення конкурентного потенціалу української економіки за рахунок національних переваг в науці, освіті та високих технологіях.

Пріоритети економічного розвитку:

- Реалізація глобального інфраструктурного проекту «Україна – транзитна держава» (до 2012 року);
- Зниження рівня енергоємності ВВП як мінімум на 30%. Всебічний розвиток енергетичного потенціалу України (до 2015 року);
- Формування масштабних високотехнологічних виробництв у тих сферах, де Україна має достатній науково-технологічний потенціал для реалізації конкурентних переваг на глобальних ринках (до 2015 року).

СУСПІЛЬСТВО

Основною рушійною силою сучасного цивілізаційного процесу є гуманітарні чинники – освіта, здоров'я, кваліфікація, інтелектуальність, мобільність, особистісні якості, цінності, світоглядна система, моральний профіль людини і громадянина. Отже, **становлення України як активного, правомочного суб'єкта світової економічної системи і міжнародної політики неможливе без становлення суспільства як суб'єкта та ініціатора державного розвитку**. Найвищу "додану вартість" країні сьогодні надає суспільство нового типу – складне за структурою, але консолідоване спільними цілями, здатне до різних форм самоорганізації, що працюватимуть на майбутнє.

Відставання за ступенем гуманітарного розвитку сьогодні є набагато критичнішим фактором для майбутнього країни, ніж відставання в економічній, політико-правовій, інституційній чи будь-якій іншій сферах. Як показує досвід країн-лідерів, головною передумовою стрімкого національного розвитку є сполученість трьох векторів – державного, громадянського та економічного. В сьогоднішній Україні ці вектори навіть не перетинаються. Держава, громадянське суспільство і бізнес гостро відчувають дефіцит взаємної довіри.

Інститути держави і великий бізнес реалізують тактику взаємного шантажу для досягнення локальних зисків. Бізнес вже здатний виступати агентом значущих державних змін, однак механізми його впливу на порядок денний залишаються архаїчними – дикий лобізм, тінізація діяльності, "кришування" тощо. У свою чергу держава, гальмуючи процес становлення уніфікованих і прозорих правил економічної гри з метою збереження контролю і ручного управління розвитком бізнес-середовища, сама стає заручником приватних інтересів великого капіталу.

В Україні утворено симбіоз держави і бізнесу, який працює на розподіл і випереджаюче споживання національних ресурсів. Життєздатність цього тандему підкріплюється пасивною роллю суспільства – змодельованою, нав'язаною і, на жаль, добровільно прийнятою усіма сторонами. Концепція суспільства-споживача у вітчизняній політичній практиці одержала перемогу над концепцією суспільства-творця. Проектування розвитку держави, якщо й відбувається в Україні, то виключно відштовхуючись від гранично спрощеного, такого, що панувало за доісторичних часів, розуміння потреб і прагнень суспільства: "хліба та видовищ". Дух псевдонародності, покладений в основу стратегічних планів державного рівня, незмінно результується псевдорозвитком. Більше того, політичним і, ще гірше, державним діячам дедалі притаманніше сприйняття суспільства як людської маси, інфантильного і не дуже вибагливого у своїх життєвих устремліннях об'єкта маніпуляції.

Розділ «Суспільство» відкриває Національну стратегію розвитку «Україна-2015» через його виключну важливість, загальніший і фундаментальніший характер пропонованих змін відносно усього проекту модернізації. У цьому полягає **принципова різниця нашого підходу до проблем і викликів гуманітарного розвитку від переважної більшості державних і політичних програмних документів**, де соціально-гуманітарна складова зазвичай виноситься на периферію основного проекту дій.

Впевнений поступ держави у складному, нестабільному і досить агресивному глобальному середовищі на пряму залежить від того, як швидко управлінська еліта усвідомить, по-перше, справжню роль гуманітарних чинників у реалізації масштабних проектів національного розвитку, і, по-друге, ступінь складності суспільної системи України, різні групи і верстви якої говорять різними мовами, належать до різних конфесій, дотримуються різних ідеологій й фактично живуть у різних соціальних ритмах – аграрному, індустріальному, інформаційному.

Стартові умови розвитку

Соціологічні дослідження свідчать, що більшість українців схильна замислюватися про власне майбутнє, причому поняття "моє майбутнє" для 65,7% громадян є тотожним

поняттю "майбутнє родини, дітей, близьких", а для 11% – майбутньому держави в цілому. Однак, незважаючи на актуальність проблем майбутнього, переважна більшість населення не має чіткого бачення його контурів, конкретного уявлення про життєві перспективи. Більше того, горизонт майбутнього у опитаних обмежений переважно "завтрашнім днем", кількома місяцями або роками, і лише незначна кількість громадян у своїх думках про майбутнє оперують десятиліттями. Також важливим фактом є притаманне значній кількості українців відчуття безконтрольності і непередбачуваності майбутнього. Так, тільки третина опитаних усвідомлює власну відповідальність за майбутні події і якість життя, інші ж вважають головним оператором майбутнього державу, покладають цю функцію на Бога або фактор долі.

Незважаючи на регулярне збільшення мінімальної зарплати та пенсій, в Україні стрімко зростає рівень суб'єктивної бідності – бідними себе називають 85%. Тільки третина опитаних вважає, що краще живуть ті, хто більше працює, а переважна більшість не пов'язує рівень свого життя із рівнем кваліфікації. Для українців бажанішим є задоволення поточних проблем, а не довгострокові реформи з затриманою матеріальною віддачею: обираючи між інвестуванням у перспективні економічні проекти/галузі промисловості та підвищенням зарплат у бюджетній сфері і пенсій, більшість надає перевагу останньому.

Отже, "давальницька" роль, яку намагається відігравати держава по відношенню до українського суспільства, є водночас і нав'язаною, і, на жаль, добровільно прийнятою. Більшість громадян має патерналістські настанови, повністю покладається на державу у вирішенні власних проблем, водночас відсторонюючись від активної участі у державних справах. Великою мірою зростання споживацьких настроїв у суспільстві є безпосереднім наслідком популістської лінії поведінки провідних українських партій, які, незалежно від своєї ідеології, виступають за невиправдано високий рівень перерозподілу коштів через державу та "глобальні" соціальні гарантії. Зауважимо, що йдеться не про забезпечення пристойних стандартів життя для найменш захищених верств населення (вони якраз продовжують виживати на мізерні пенсії!), а саме про "гонку" соціальних очікувань – партії свідомо виховують громадян-утриманців, які цілком можуть, але не хочуть брати відповідальність за власний добробут. Все це вже призвело до фактичної безальтернативності лівих соціальних та економічних програм, зміцнення бюрократії на всіх управлінських рівнях, відчуження середнього класу, що тільки формується, від результатів своєї праці, а також до значного зниження приватної ініціативи у найширшому сенсі.

Сьогодні громадяни переважно не довіряють центральним владним інститутам: напередодні дострокових парламентських виборів 2007 року лише близько чверті опитаних сказали, що в цілому довіряють Президенту, Верховній Раді та Кабінету Міністрів. Досить скептичним є ставлення до партійних організацій – для більшості населення існування партій виправдане лише тоді, коли вони безпосередньо впливають на покращення життя. Іншими словами, українці вже звикли до суто технологічної, а не ідеологічної іпостасі вітчизняних партійних осередків. Більшість з респондентів відмовляють партіям у здатності розв'язати тривалу політико-конституційну кризу. Проте українське суспільство не довіряє й самому собі – до діяльності громадських організацій залучені лише 6% населення, вкрай низьким є рівень довіри до них.

Відповідно до результатів опитування, проведеного Центром ім. А. Разумкова (20-27 грудня 2005 року), респонденти вважають, що культурні відмінності між мешканцями різних регіонів країни є більш глибокими, чим між українцями й громадянами Росії. 44,2% опитаних у всіх регіонах відзначили схожість у культурі, традиціях і поглядах українців і росіян, у той час як ідентифікаційну близькість із мешканцями Галичини й Донбасу відчувають тільки 9,2% громадян України. Як показує дослідження «Дзеркало-2007 (настрої й стереотипи населення України)», здійснене Центром соціальних досліджень «Софія», присвоєння звання Героя України С. Петлюрі й Р. Шухевичу підтримують відповідно 18,7% й 18,4% опитаних (вибірка репрезентативна для населення України), а не підтримують - 49,4% й 38,8%. Близько 60% населення негативно сприйняли рішення

низки місцевих рад щодо демонтажу пам'ятників, що символізують радянську епоху. Такі ж інтерпретаційні розбіжності зустрічаються в оцінках поточних подій. 66,5% опитаних негативно ставляться до рішення США розмістити в Польщі й Чехії об'єкти ПРО (позитивно - 11,8%).

Разом з тим, за даними "Європейського соціального обстеження" (European Social Survey) – масштабного міжнародного проекту, до якого Україна приєдналася з другого раунду (опитування проведені в кінці 2004-го – початку 2005 року в 24-х європейських країнах, загальне число опитаних – 45681 респондент, в Україні – 2031 респондент), українське населення має статистично значущі відмінності від загальноєвропейського соціального фону. Українському національному характерові притаманна відносно більша, порівняно з іншими європейськими народами, фіксація на проблемах влади і особистих досягнень, а також сильніше виражені конформізм, консервативні, передусім патерналістські настанови і потреба у безпеці. Крім того, у дослідженні виявлено, що регіональні ціннісно-світоглядні відмінності в Україні дійсно існують, але лінія розлому проходить не між Заходом і Сходом. Так, жителі Західної України та Сходу більш відкриті (з певними відмінностями) змінам, і в цьому схожі на жителів 18-ти з 23-х європейських країн-учасниць дослідження, а жителі Центру – консервативніші у своїх цінностях, і цим відрізняються від більшості європейців.

Можна із упевненістю припускати, що існуючий конфлікт політичних переваг між регіонами України деякою мірою **сконструйований політично**, внаслідок свідомої гри політиків на протиріччях в суспільній інтерпретації, у тому числі, історичних подій. Очевидно, що насичення суспільного порядку денного конфліктогенними питаннями формує вкрай несприятливий для здійснення глибоких змін і системних реформ соціальний клімат. Успішна модернізація суспільства, держави, економіки можлива тільки на фундаменті загальних для більшості населення ціннісних орієнтирів, націлених у майбутнє, а не в минуле.

Так, мешканці різних регіонів мають спільні погляди щодо пріоритетності соціально-економічних проблем – рівня життя, інфляції, безробіття – а не мовних або геополітичних питань, які розколюють суспільство. При цьому, за даними КМІС, відносна більшість (у середньому 37%) мешканців всіх регіонів України головним фактором консолідації назвали прагнення громадян України до істотного підвищення добробуту. Навпаки, цінність «українізації» як об'єднуючого фактора є гранично низькою в східних регіонах (3,3%) і відносно невисокою (20,1%) - у західних регіонах.

На думку переважної більшості респондентів опитування Центра «Софія», **Україна повинна прагнути досягнення амбіційних цілей**: увійти в «двадцятку найбільш економічно розвинутих країн світу» (31,4%) або «стати політичним й економічним лідером у своєму регіоні» (33,4%).

Як продемонстрували фокус-групи, проведені "Українським форумом" у грудні 2006 р. – січні 2007р., **у суспільстві вже сформований очевидний запит на популярну (а не популістську!) стратегію економічного розвитку**. За наявності послідовних кроків та чітких цілей перетворень респонденти навіть готові тимчасово миритися з такими економічними витратами, як, наприклад, підвищення тарифів ЖКГ за умов істотного поліпшення якості комунальних послуг. Головною вимогою громадян до держави у цьому випадку є гарантії економічного зростання та соціальної стабільності.

Відтак: єдино суспільно прийнятним способом проектування майбутнього в Україні може бути такий, що виключає радикальні зміни, заснований на еволюційному русі від однієї локальної мети до іншої, чіткому формулюванню цілей і поетапному плануванню їх досягнення в межах одного-двох років. Важливо зауважити, що суспільство готове взяти участь у реалізації загальнонаціонального модернізаційного проекту лише у тому випадку, якщо держава, з одного боку, у повному обсязі виконуватиме функції захисту (соціальні і правові гарантії, забезпечення безпеки і стабільності життєвих умов), а з іншого – активно керуватиме розвитком. Поки інститути влади залишаються здебільшого репресивними, а головною місією держави є дистрибуція ресурсів, суспільство не буде зацікавленим стати партнером органів управління.

Стратегічний фактор:
суспільна налаштованість на зміни

Ключове завдання:
розвиток продуктивного потенціалу суспільства, перехід до моделі економіки з дорогою робочою силою

Стратегічні пріоритети соціальної політики

Роль і значення людського потенціалу багаторазово збільшується з огляду на **системну демографічну кризу та хвилю депопуляції**, що охопила чи не всі економічно розвинені країни світу. Україна також вступила у цей період свого розвитку. Причому процеси депопуляції відбуваються тут в умовах тривалої глибокої кризи, зубожіння великих мас населення, поглиблення майнового розшарування. Всі демографічні прогнози свідчать про практичну неможливість подолання тенденції скорочення чисельності населення в осяжній перспективі. Але ще більше турбує, що відбуватиметься не просто зменшення загальної чисельності населення – очікуються значні структурні зрушення; передусім на тлі випереджаючого скорочення чисельності населення працездатного віку спостерігатиметься зростання чисельності осіб старшого віку. Взагалі демографічне старіння є закономірним наслідком зростання тривалості життя і не є негативним явищем. Але воно потребує адекватних змін державної політики, зокрема реалізації низки заходів, які б протидіяли соціальній ізоляції осіб похилого віку і поширенню серед них бідності та хвороб.

Необхідність швидкого економічного зростання в умовах скорочення чисельності населення потребує покращення умов і посилення стимулів формування трудового потенціалу та максимально ефективного його використання. Основним напрямом політики, спрямованої на досягнення зазначеної мети, є розширення меж економічної активності і створення можливостей максимально великій частині населення брати участь в економічній діяльності, забезпечення гідних умов праці, сприяння набуттю високого рівня освіти та кваліфікації, підтримка здоров'я нації.

Безпосереднім важелем впливу на трудовий потенціал є **перехід до моделі розвитку, що спирається не на його дешевизну, а на високу якість**. Такий перехід у другій половині ХХ ст. здійснили всі передові країни світу. І саме якість (товарів, послуг, ресурсів) визначає успішність розвитку як такого.

На жаль, в Україні дотримуються абсолютно іншої економічної доктрини, яка спирається на принципи не високої якості, а низької вартості, дешевизни: сировини, товарів, технологій, робочої сили. Такий підхід, безперечно, і сьогодні приносить результати, але він характерний не для європейських, а для азійських країн (Індія, Китай, Корея). Наслідком його реалізації є формування соціальної структури, докорінно відмінної від європейської: замість домінування середнього класу і вельми помірного рівня розшарування – поляризоване суспільство з високою часткою бідного населення. Важливо, що низькому в цілому **рівню життя відповідають і низькі його стандарти, які сприяє населення**.

Внаслідок збереження орієнтації на дешеву робочу силу роботодавці не вмотивовані до запровадження нових технологій та економії живої праці, внаслідок чого у складі зайнятих надмірно високою є питома вага некваліфікованих працівників; наймані працівники не стимулюються до ефективної трудової діяльності і тому підприємства, які доволі динамічно розвиваються, потерпають від нестачі кваліфікованої робочої сили (це стосується як інженерно-технічних, так і робітничих професій); найбільш активні і кваліфіковані працівники виїжджають за кордон, тобто бюджетні витрати на їх підготовку не компенсуються, а натомість **українська робоча сила працює на економіку інших**

країн; в народному господарстві існують численні вакансії, попит на які практично відсутній; значна частина населення потребує державної допомоги, що не виправдано збільшує обсяги соціальних трансфертів; відсутність розвинутої системи страхування (йдеться не тільки про загальнообов'язкове, а взагалі про соціальне страхування) обмежує інвестиційні можливості країни і не стимулює розвиток відповідних фінансових інструментів.

Натомість в економічно розвинених країнах сформовані високі стандарти рівня життя. Досягнення цих стандартів забезпечується, головним чином, доходами від зайнятості, і саме це є важливим мотивом активізації поведінки населення на ринку праці.

Запровадження в Україні **моделі економіки з дорогою робочою силою** має спиратися на ряд принципів, а саме дотримання соціальної справедливості (ефективна праця має належно оплачуватися); створення соціальної структури європейського типу (з низьким рівнем бідності та майнового розшарування і з численним середнім класом); побудова повномасштабної системи соціального страхування; забезпечення належної мотивації активної поведінки на ринку праці (зокрема, і через набуття високого рівня освіти і кваліфікації, збереження здоров'я, продовження трудової діяльності після досягнення пенсійного віку); протидія масштабній трудовій та стаціонарній (виїзд на постійне місце проживання) еміграції робочої сили.

Саме **на забезпечення високих доходів від зайнятості має спиратися реформа соціальної сфери**, яка повинна охопити всі її складові – від соціального страхування і соціальної допомоги до управління та фінансування освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства. Якщо можна говорити, з певними обмеженнями, про те, що економіка України розвивається за ринковими законами, то через відсутність реальних реформ у соціальній сфері вона перетворилася на спотворений рудимент соціалістичної системи з високим ступенем патерналізму, поширенням утриманських очікувань серед значної частини населення, фінансовою необґрунтованістю більшості державних зобов'язань, вкрай неефективною системою управління. Існуючі державні підходи у цій сфері є згубними для економіки України і суспільства в цілому і не мають нічого спільного з ефективною соціальною політикою, головною метою якої є забезпечення оптимального співвідношення між соціально-економічною стабільністю та економічним зростанням.

Нагальною необхідністю є розроблення **системної реформи соціальної сфери**, окремі складові якої мають бути узгоджені за наслідками, фінансовими ресурсами, у часі і просторі та з економічними трансформаціями.

Необхідно рішуче обмежити популізм, зокрема у зв'язку з перевиборними популістськими обіцянками практично усіх партій. Можливо, варто було б навіть піти на діалог із населенням і пояснити, що **активна соціальна політика і соціально спрямований бюджет не тотожні витрачання усіх доходів на поточне споживання**. Соціальна спрямованість бюджету означає спрямування його коштів переважно на суспільний розвиток. *Просте ж, примітивне спрямування бюджетних коштів на виплату різноманітних соціальних трансфертів означає допомогу бідним верствам, а не подолання бідності*. Кожен повинен зрозуміти: чим успішніше розвиватиметься економіка, тим вищим буде рівень соціального забезпечення.

Соціально орієнтований бюджет в сучасному розумінні складається з видатків на: забезпечення доступності якісної освіти усім громадянам незалежно від місця їх проживання та майнового статусу; на формування та поширення здорового способу життя, включаючи як створення ефективною системи медичної допомоги, так і забезпечення належного державного контролю за якістю споживчих товарів, протидію палінню та зловживанню алкогольними напоями, запобігання наркоманії; на розвиток ринку праці та забезпечення гідної праці для всіх. Підвищення доходів від зайнятості максимально широких верств населення звузить коло осіб, які потребують державної соціальної підтримки – з одного боку, і забезпечить необхідні кошти для її надання – з іншого. Це забезпечить зростання соціальних стандартів, але вже сучасним шляхом.

Безумовно, час найвищої довіри населення до влади втрачений, але вона ще є достатньою для позитивних очікувань результатів такого кроку.

1. Соціальні стимули і соціальні гарантії

Соціальний захист є однією з ключових функцій держави. Соціальна політика в Україні, у тому числі через безпрецедентний бум соціальних зобов'язань, розгорнутий внаслідок кількох виборчих кампаній, залишається витратною для держави і водночас неефективною для суспільства. Основною методологічною проблемою державної соціальної політики залишається її суто дотаційна спрямованість і уніфікація всієї сукупності громадян у концепції бідності. Між тим українське суспільство є складною соціальною системою, кожен елемент якої потребує особливих форм взаємодії з державою.

Чинна система соціального захисту, особливо її трансформація впродовж вересня 2004 – березня 2005 років (наслідки якої спостерігаються і дотепер), призвела до оживлення утриманських настанов серед широких верств населення, зруйнувала страхові принципи пенсійного забезпечення та спровокувала "зрівнялівку" доходів переважної більшості непрацюючих громадян, спричинила абсолютно неприйнятне навантаження на бюджет. На жаль, цим загрожують суспільству і перші кроки нового уряду, сформованого після позачергових парламентських виборів 2007 року. Необхідне реальне, а не деклароване формування системи соціального захисту на принципах системності, соціальної справедливості та ефективності, фінансової обґрунтованості.

Здійснення соціального захисту населення у двох принципово різних формах вимагає розмежування і методів його надання. Оскільки безпосереднім результатом соціального страхування має бути унеможливлення зубожіння населення при настанні страхової події, діяльність уряду слід сконцентрувати на формуванні повномасштабної системи соціального страхування. Механізм призначення страхових виплат має бути абсолютно прозорим і зрозумілим, що сприятиме заохоченню населення до участі в страхових програмах і до висвітлення своєї заробітної плати.

Соціальне страхування повинне стати запобіжним заходом щодо бідності населення, а соціальна допомога має спрямовуватись бідним виключно на адресних засадах з урахуванням сукупного доходу сім'ї. Винятком може залишитися тільки допомога при народженні дитини, яку з огляду на надзвичайну важливість підвищення народжуваності та створення рівних умов догляду всіх немовлят доцільно і надалі надавати на універсальних засадах.

Слід трансформувати чинну систему пільг, яка є фінансово необґрунтованою, соціально несправедливою і значною мірою декларативною. Конче потрібно замінити пільги, що виконують функцію соціальної підтримки вразливих верств населення, адресною соціальною допомогою, забезпечити запобігання необґрунтованому відтворенню контингенту пільговиків, і надавати пільги, пов'язані із компенсацією шкоди здоров'ю, у формі та розмірах, безпосередньо пов'язаних із масштабами та видом нанесеної шкоди.

Отже, перехід до адресної соціальної допомоги в Україні не лише неминучий, а й життєво необхідний. Однак адресність слід розуміти не як масову монетизацію пільг та скасування або скорочення привілеїв, а як **диференціацію підходів у взаємодії держави з різними суспільними групами.** Лише у такий спосіб держава зможе уникнути зрівнялівки і гарантувати гідний рівень життя для усіх громадян, не перетворюючи водночас соціальні зобов'язання на критичні ризики для національної економіки.

1. Державна допомога

Адресатами державної допомоги мають бути найменш захищені громадяни, які за тих чи інших обставин обмежені у можливостях повноцінно працювати і самостійно забезпечити собі мінімально необхідний рівень життя: соціальні пенсіонери, інваліди, діти-

сироти. Базовий розмір державної допомоги, формула і механізми її індексації відповідно загальноєкономічній та ціновій динаміці мають бути встановлені Законом України і, таким чином, вивільнені з-під впливу політичних або передвиборчих коливань.

2. Державні гарантії

Державні гарантії торкаються абсолютно усіх громадян, населення у цілому і включають повну доступність:

- середньої освіти;
- базових медичних послуг;
- пенсійного забезпечення.

Пріоритетним напрямом посилення гарантійної складової соціальної політики в Україні на найближчу перспективу має стати завершення пенсійної реформи і остаточний перехід до трирівневої системи пенсійного забезпечення.

3. Державні стимули

Об'єктом стимулюючої соціальної політики держави може стати будь-який громадянин, який прагне розвивати здібності і нароцувати свій продуктивний потенціал, бути так званим "агентом розвитку". Передусім це стосується молоді, працівників, зайнятих у сферах розвитку – освіті, науці, малому бізнесі. Основними інструментами-стимулами мають стати:

- податкові;
- іпотечні;
- кредитні;
- грантові.

Податкова реформа має стати інтегральним елементом стимулюючої соціальної політики. Причому реформуванню підлягає не лише розмір податкових ставок і бази оподаткування, а передусім сама парадигма: доцільно розглянути можливість переходу від системи оподаткування доходів окремої людини до оподаткування доходів родини. У такому випадку, наприклад, вилучення з бази оподаткування витрат на освіту вирішуватиметься автоматично. Відповідно буде легше фінансувати і систему освіти, бо кошти йтимуть безпосередньо навчальним закладам як плата за навчання.

Інструментами відбудови сучасної ефективної соціальної системи держави мають стати:

1. Інституційні зміни системи:

- запровадження єдиного внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування;
- створення єдиної базиданих, що включатиме як внески, так і виплати (страхові та нестрахові);
- поетапне запровадження медичного страхування (починаючи з невідкладних видів медичної допомоги) за умови узгодженості цього процесу із загальною реформою системи охорони здоров'я;
- об'єднання трьох фондів (двох діючих – Страхування від тимчасової втрати працездатності та Страхування від нещасного випадку на виробництві – і ще нестворений Фонд медичного страхування);
- налагодження чіткого обліку коштів, спрямованих із бюджетів усіх рівнів на надання соціальних виплат та послуг, та витрат підприємств, що надають зазначені послуги.

2. Створення повномасштабної системи соціального страхування:

- забезпечення сплати внесків до системи загальнообов'язкового державного страхування за всіх без винятку застрахованих осіб (якщо не передбачені внески роботодавця та/або найманого працівника, їх має сплачувати бюджет);
- здійснення виплат із страхових фондів тільки по страхових випадках (фінансування допомоги при народженні дитини, по догляду за дитиною, на поховання тощ мусить здійснювати бюджет);
- визначення розміру страхових виплат виключно сплаченими внесками;

- запровадження нового етапу пенсійної реформи, зокрема відновити призначення пенсій на страхових принципах через: проведення нової актуалізації заробітків, отриманих до 1.01.2004; стимулювання більш пізнього виходу на пенсію; розгортання суспільної дискусії щодо підвищення тривалості стажу, що дає право на отримання так званої трудової пенсії (принаймні до 40 років для чоловіків і 35 років для жінок з огляду на реальну тривалість періоду трудової діяльності), і запровадження стимулів для більш пізнього виходу на пенсію шляхом підвищення коефіцієнтів за "понаднормовий стаж" (за кожний повний рік стажу понад 25 років для чоловіків і 20 років – для жінок); впорядкування системи дострокових пенсій, право на які визначається працею у важких та небезпечних умовах, і забезпечення належного їх фінансування; запровадження системи державних пенсійних зобов'язань, орієнтованих виключно на пенсійні фонди.

3. Реформа системи соціальної допомоги:

- надання всіх видів соціальної допомоги (включаючи соціальну пенсію) на адресних засадах з урахуванням сукупного доходу сім'ї;
- запровадження єдиної адресної соціальної допомоги на випадок непередбачуваних життєвих обставин – смерті родича, важкого захворювання, стихійного лиха, соціальних конфліктів тощо;
- враховуючи надзвичайну важливість для держави підвищення народжуваності та створення рівних умов догляду всіх немовлят, надання допомоги при народженні дитини і надалі на універсальних засадах;
- запровадження методів самоадресації поряд із перевіркою доходів претендентів на адресну соціальну допомогу;
- перехід від надання допомоги по малозабезпеченості та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг і палива до надання єдиної адресної соціальної допомоги.

4. Розвиток системи соціальних послуг:

- пристосування соціальної інфраструктури до потреб осіб з обмеженими можливостями;
- запровадження соціальних паспортів для сімей та окремих осіб, які потребують соціального обслуговування, та розробка для кожного нужденного індивідуальної програми соціального обслуговування;
- створення механізму забезпечення багатоканального фінансування надання соціальних послуг;
- сприяння розвитку системи соціального замовлення недержавним установам на обслуговування осіб з особливими потребами;
- створення механізму залучення громадських організацій та приватного сектору до надання соціальних послуг;
- здійснення державного супроводу наданих соціальних послуг.

5. Трансформація системи пільг:

- заміна пільг, що виконують функцію соціальної підтримки вразливих верств населення, адресною соціальною допомогою;
- запобігання необґрунтованому відтворенню контингенту пільговиків;
- надання пільг щодо компенсації шкоди здоров'ю у формі та розмірах, безпосередньо пов'язаних із масштабами та видом нанесеної шкоди.

6. Розвиток соціальної інфраструктури:

- відновлення на якісно нових засадах системи дитячих дошкільних закладів з метою забезпечення належного розвитку дітей і створення реальних умов матерям не переривати професійну діяльність на тривалий час;
- трансформування мережі закладів освіти та дитячого виховання із забезпеченням реальної доступності якісних освітніх послуг для всіх дітей, незалежно від місця проживання;
- відновлення системи закладів первинної та невідкладної медичної допомоги у кожному населеному пункті.

2. Трансформація політики доходів

Доволі швидко отримати соціальний ефект від реформ можна в результаті трансформації політики доходів. До того ж практична неможливість зменшення обсягу соціальних зобов'язань обумовлює необхідність максимально швидкого і масштабного зростання (виведення з тіні) заробітної плати, оскільки тільки так можливо забезпечити фінансову спроможність системи загальнообов'язкового соціального страхування, передовсім пенсійного, сприяти мотивації населення до активної поведінки на ринку праці, протидіяти **масштабному відпливу найбільш дієвої частини населення за кордон**.

1. Реформа оплати праці:

- термінове запровадження повномасштабної єдиної тарифної сітки оплати праці в бюджетній сфері;
- підвищення мінімальної заробітної плати до рівня прожиткового мінімуму для працездатних;
- стимулювання роботодавців неекономічними (адміністративними, пропагандистськими тощо) методами до підвищення (висвітлення) заробітної плати найманих працівників своїх підприємств.

2. Захист доходів від власності міноритарних акціонерів.

3. Захист прав інтелектуальної власності.

4. Створення системи соціальних кредитів та механізмів їх реалізації всіма верствами населення: на освіту, на житло, на лікування тощо.

5. Трансформація чинної системи оподаткування доходів фізичних осіб:

- перехід від оподаткування доходів індивіда до оподаткування сукупного доходу сім'ї;
- запровадження прогресивної шкали зі ставками, кратними розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб: 10% з доходів від 2 до 10 мінімумів, 20% – з доходів від 10 до 20 мінімумів, 25% – з доходів від 20 прожиткових мінімумів, що відповідає тенденціям багатьох країн Європейського Союзу.

3. Безперервна освіта та конкурентоспроможність ринку праці

Сьогодні країнами-лідерами є держави, які виходять з того, що найвигідніші інвестиції – це інвестиції у людський капітал. Перспективи соціального та економічного розвитку вони пов'язують насамперед з якістю освіти. Проте вітчизняна система освіти, незважаючи на намагання реформування за європейськими зразками, в основному лише виглядає європейською, але не є такою за суттю. І причини цього не тільки в недостатньому фінансуванні науково-освітньої сфери. Вони набагато глибші.

Перш за все, слід усвідомлювати, що покращення якості освіти – це комплексне поняття, яке зазнає коректив разом з наддинамічними змінами у світі. Сучасна освіта має орієнтуватися на інноваційну економіку, розвиток людини, запити міжнародного ринку праці. **Іншими словами, вона повинна відповідати інтересам економіки, суспільства та окремих людей.** Ця мета не є ані абстрактною, ані недосяжною.

По-перше, держава має стимулювати розкриття економічного потенціалу науки, але перед цим – чітко визначити “точки зростання” економіки й стимулювати спрямування інтелектуальних та матеріальних ресурсів в найперспективніші економічні галузі.

По-друге, також державі належить головна роль у встановленні партнерських відносин між приватним бізнесом та освітою, ініціатива у створенні мережевих структур, що пов'язували би дослідницькі центри, провідні вузи та бізнес-організації. **Наука, освіта та бізнес мають бути інтегровані у єдину систему.**

І нарешті головне – спрямування політичної волі на те, щоб розвиток держави був підпорядкований формулі – **“конкурентоспроможна особистість - конкурентноздатна освіта - конкурентноздатна економіка”**.

Забезпечення конкурентноздатності освіти на даному етапі потребує:

- перегляду кількості і структури закладів вищої освіти, а також навчальних напрямів і спеціальностей, приведення їх у відповідність до потреб держави;

- встановлення рівнів градації вищих навчальних закладів, розробки відповідних положень і проведення акредитації навчальних закладів на відповідність цим положенням;
- створення умов для реалізації принципу автономності вищих навчальних закладів. Вища школа України має багаті традиції демократичного управління, закладені в статuti навчальних закладів, зокрема виборність керівного, професорсько-викладацького складу. Необхідно переглянути статuti навчальних закладів і звільнити їх від невластивих на шарувань;
- введення системи моніторингу якості освіти. Контроль якості повинен зосередитися не тільки на навчальному процесі, кадрах, науково-методичному забезпеченні, матеріальній базі а, в першу чергу, на контролі знань студентів, визначаючи їхню компетентність і спроможність задовольняти вимоги ринку праці;
- забезпечення прямого зв'язку між сферою освіти і ринком праці.

В постіндустріальному світі, де головним ресурсом конкурентоспроможності виступають знання, навчальна активність людини перестає бути окремим видом діяльності та перетворюється на невід'ємну складову способу життя як такого. Конкретним механізмом розвитку "відкритої особистості" у сучасному соціумі є **безперервна освіта**. У 2000 році на Європейському самміті у Лісабоні поширення безперервної освіти було визнано головною передумовою формування громадянського суспільства. Активна громадянська позиція неможлива без успішної професійної кар'єри, оскільки саме вона закладає фундамент незалежності людини, її самоповаги та добробуту.

Для України це має першочергове значення. Період "первинного накопичення капіталу" призвів до майже повної економічної девальвації не тільки рівня освіченості, але й самих особистісних якостей як підґрунтя для соціального успіху. Попри світові тенденції, саме на початку XXI сторіччя інвестиції в освіту для українців перестали бути перспективними. Водночас незалежна Україна, по суті, залишилася без власної концепції середньої та вищої освіти – відійшовши від радянських стандартів, європейські перейняла лише поверхнево, без належного переосмислення зарубіжних навчальних практик.

Як наслідок – сьогодні вітчизняна система освіти не здатна вчасно реагувати на нові економічні потреби, тим паче – працювати у випереджальному режимі, як це відбувається в розвинутих країнах. Так, сьогодні поза спеціальністю працює 70% тих, хто отримав фізико-математичну і технічну освіту і 40% тих, хто має освіту з біологічних та медичних наук.

Саме тому *започаткування практики безперервної освіти в Україні за підтримки держави й неурядових організацій є на сьогодні найкоротшим шляхом до підвищення конкурентоспроможності громадян на ринку праці та відновлення роботи "соціального ліфту"*. Програми безперервної освіти надаватимуть громадянам можливість самостійно регулювати темпи набуття освіти та її конкретний зміст, навчатися у будь-якій географічній точці через Інтернет, отримувати індивідуальні консультації викладачів провідних українських та іноземних вищих навчальних закладів й пріоритетну технічну підтримку, а головне – ефективні стимули для розвитку власної ініціативності та критичного мислення.

4. Політика збереження здоров'я нації

З огляду на надзвичайно високі рівні смертності населення (за цими параметрами з усіх країн Європи та Центральної Азії Україна випереджає тільки Росію), передусім чоловіків працездатного віку (ризик смерті у цьому віці сягає 30%, а у віці 40–60 років – 22%), нагальною потребою є запровадження системи заходів, спрямованих на зниження захворюваності та передчасної смертності. Йдеться про формування **міжгалузевої комплексної програми**, яка охоплюватиме такі різнопланові сфери як умови та охорона праці, медична допомога, якість доріг та безпека руху, економічні стимули здорового способу життя, охорона навколишнього середовища, якість продуктів харчування, що реалізуються через торгову мережу, доступність закладів масового спорту, реклама,

шкільне та позашкільне виховання тощ. Доцільність формування політики збереження здоров'я обумовлена неможливістю розв'язання накопичених проблем у рамках реформи галузі охорони здоров'я.

Необхідно внести відповідні корективи у соціальну інфраструктуру, зокрема щодо розміщення і функцій установ охорони здоров'я, освіти, дитячого виховання (передовсім до- і позашкільного), соціального обслуговування, включаючи інтернатне:

1. Реформування галузі охорони здоров'я:

- розробити та запровадити медичні стандарти, які на засадах доказової медицини стануть базою для розрахунку вартості медичних послуг;
- поступово перенести акценти на первинну медико-санітарну допомогу;
- надавати первинну медико-санітарну допомогу переважно на контрактних засадах;
- розширити повноваження місцевих органів влади щодо організації та фінансування первинної медико-санітарної допомоги;
- переорієнтувати медичні навчальні заклади на підготовку переважно лікарів загальної практики/сімейних лікарів;
- реорганізувати мережу та забезпечити технічне переоснащення медичних закладів вторинного і третинного рівня медико-санітарної допомоги.

2. Сприяння створенню безпечних умов праці:

- стимулювати роботодавців до поліпшення умов праці через участь у професійних пенсійних фондах, які фінансуватимуть дострокові пенсії;
- законодавчо визначити максимальний термін роботи в шкідливих умовах.

3. Заохочення здорового способу життя:

- встановити економічні преференції для працівників, які належним чином дбають про власне здоров'я і тому не пропускають робочі дні через хворобу;
- встановити адміністративні обмеження паління в громадських закладах і жорстко контролювати їх виконання;
- систематично пропагувати здоровий спосіб життя;
- сприяти побудові доступних спортивних закладів;
- встановити економічні стимули для роботодавців, які утримують оздоровчі заклади.

5. Громадянська активність та інститути розвитку

Органи державної влади схильні вбачати у суспільстві аморфну масу, яка конче потребує патронажу. Саме тому громадські організації, ініціатива створення яких походить "згори", виявляються штучними, а поодинокі випадки самоорганізації громадян навколо вирішення конкретних проблем (від благоустрою домової території до протестів проти незаконної забудівлі) натикаються на стіну бюрократії й, отже, у більшості винятків закінчуються нічим.

В державі практично відсутній громадський контроль та громадська експертиза у сфері соціального реформування. Житлово-комунальне господарство, охорона здоров'я, освіта – це те, щр стосується кожного, тому суспільство має стати безпосереднім ініціатором змін у цих галузях. Проте сьогодні йому не залишається нічого іншого, як реагувати протестами на соціально непрозорі та економічно безпідставні рішення, прийняті державною бюрократією.

Один з непрямих наслідків цього – підтримка неурядових громадських організацій майже виключно західними фондами й, отже, **поширення в Україні імпортованих уявлень про «справжню демократію»**, які часто не приживаються або мутують на українському ґрунті. Поряд з тим, що загально прийнятними явищами стали проплачені мітинги, політичні акції та інші прояви «покупної» демократії, сьогодні практично не сформовані механізми контролю влади з боку суспільства, однобічною є комунікація в системі «суспільство-держава», більшість громадських ініціатив залишається на узбіччі державного життя. Громадянське суспільство досі не стало активним суб'єктом політики

держави. Іншими словами, у нас поки що не вистачає ресурсів для пошуку власного шляху консолідації суспільства.

Враховуючи системні вади партійного простору України, саме громадські об'єднання, організації, "групи громадського тиску" сьогодні можуть і мають стати дієвою формою інституціоналізації суто суспільних інтересів і трансформації їх у потужні імпульси розвитку країни в цілому.

Існують два шляхи підтримки і посилення повноважності громадських об'єднань – **законодавчий і прецедентний**.

Законодавча підтримка діяльності громадських організацій, професійних та інших об'єднань як громадянських інститутів розвитку передбачає істотне корегування і оновлення відповідної законодавчої бази, передусім – надання всеукраїнським громадським організаціям права вносити свої пропозиції щодо законодавчих ініціатив.

Прецедентний шлях розвитку і посилення громадських організацій полягає у накопиченні, узагальненні і осмисленні фактів їхнього реального впливу на розвиток подій у державі. "Український форум" саме в цьому вбачає свою місію, в тому числі, пропонуючи дану Стратегію.

Ми віримо у силу, потенціал і відповідальність громадян України і виходимо з того, що могутня творча енергія українського громадянського суспільства – найголовніший ресурс державотворення. На часі – формування нових підходів у відбудові взаємодії між владою, політичними організаціями, інтелектуальними елітами і широким громадським загалом. Впевнені, що формула успіху України сьогодні визначається саме об'єднанням зусиль незалежного фахового експертного співтовариства з активністю громадянського суспільства. Тільки у такому поєднанні можлива поява нових ідей і проектів випереджального розвитку держави. Україні необхідний прецедент зі створення суспільних "think tanks" ("мозкових центрів"), які, на відміну від їхніх корпоративних, партійних, галузевих прототипів, трансформуватимуть первинні громадські запити на фахові пропозиції з найважливіших напрямів державної політики.

Отже, ключовою метою для громадських об'єднань і неурядових організацій сьогодні є створення моделі ефективної громадської участі у визначенні засад державного і суспільного розвитку, сприяння зміцненню громадянського суспільства і розширенню перспектив України у сучасному світі.

6. Суспільна мотивація реформ

Заявлені в програмі реформ завдання досить амбіційні. Але вони цілком досяжні за умови злагодженої роботи державних органів та інститутів влади, громадського контролю над процесом реформ.

Для управління процесом розробки й реалізації програми пропонується створити дворівневий механізм. Він має складатися з *Урядового комітету з реформ* і спеціалізованих *робочих груп*. *Комітет* на чолі із прем'єр-міністром забезпечить оперативний моніторинг і контроль над процесом розробки програми в *робочих групах* (під керівництвом вищих посадових осіб центральних органів влади).

Ключовою умовою для реалізації економічних реформ є створення широкої соціальної й політичної бази підтримки, формування стимулів і мотивації для розширення й поглиблення соціальної бази реформ. З цією метою необхідні:

- 1) **Прозорість і публічність у формуванні механізму управління соціальними витратами при проведенні економічних реформ** (загальнонаціональна дискусія, професійна й комплексна експертиза з боку бізнесу й науки, громадські слухання, використання міжнародного досвіду). Доцільно створити при Урядовому комітеті з реформ Експертну раду, до якої бажано залучити авторитетних вітчизняних і зарубіжних експертів. Необхідно провести публічну презентацію Програми реформ з наступною організацією широкої політичної і громадської дискусії щодо змісту і форм її реалізації. Крім офіційних громадських слухань доцільно провести серію круглих столів і обговорень з окремих питань, галузевих складових Програми реформ тощ. Відповідні обговорення

Програми мають пройти по всіх областях під ракурсом - „регіональний вимір Урядової програми реформ”. Підсумки дискусії узагальнити через проведення низки експертних і масових соціологічних опитувань.

2) Розгортання **державної системи грантової підтримки** реформаторських ініціатив і проектів соціально-економічних інновацій. Органом, що готуватиме (оцінюватиме) відповідні рішення щодо державної підтримки таких ініціатив, може стати Експертна рада при Урядовому комітеті з реформ.

3) Широке інформування громадян країни щодо змісту і форм реалізації Програми реформ через ЗМІ і популяризація ідеології реформ на основі таких принципів:

- реформи без шоку;
- програма реформ спрямована на модернізацію і кардинальне посилення конкурентоздатності української соціально-економічної системи, на посилення „соціальної віддачі” від зростання економіки;
- спрямованість реформ на ефективне і конкурентоспроможне включення України в глобальну економіку;
- диктатура закону замість телефонного права і бюрократичної сваволі.

Перед Україною сьогодні стоїть драматичний вибір – або ми оновлюємо і модернізуємо політичну, адміністративну і соціально-економічну систему країни, забезпечуємо конкурентоспроможність нашої держави в глобальних змаганнях, або потонемо в прірві нескінчених криз і конфліктів, будемо ще більше відкинутими на периферію сучасних світових процесів.

Всі здорові політичні сили повинні об'єднатися на основі спільних цілей: довгострокового економічного зростання і реального підвищення добробуту громадян.

Ми твердо впевнені: представлена програма дозволить нам дійти громадської згоди і досягти економічного процвітання України в найближчому майбутньому.

7. Стратегія інтеграції українського суспільства

Ризики етнокультурної різноманітності українського суспільства, суттєвих ідейно-політичних розбіжностей між окремими регіонами України позначались на ситуації в незалежній українській державі з перших років її існування. Пропонувались і пропонуються і різні підходи до розв'язання цієї проблеми. Якщо їх узагальнити, то можна виокремити такі найбільш поширені стратегічні концепції розв'язання проблеми етнокультурної різноманітності та політичного роз'єднання України:

Політика українізації («створення цілісного національно-мовного простору») – інтеграція українського суспільства на основі мови, культурної традиції, історичної і політичної самосвідомості українського етносу, що фактично має на меті асиміляцію етнічних росіян і взагалі російськомовного населення, що мешкають в Україні. У м'якій формі ця політика реалізовувалась за президентства Л.Кравчука, в обмежених масштабах була продовжена при Л.Кучмі, повернення до цієї політики у відбулось під час президентства В.Ющенка. Але вибори 2004, 2006 і 2007 рр., на яких Партія регіонів під гаслами захисту інтересів російськомовних громадян України отримала підтримку понад третини виборців, засвідчили, що реалізація навіть м'якого варіанту політики українізації призведе лише до нових етнополітичних конфліктів.

Розробка об'єднуючої національної ідеї. Цей підхід був дуже популярним у перші роки незалежності України. Результатом різного розуміння суті національної ідеї стала поява низки стратегій національного розвитку. Були серед них і романтичні ідеї національного відродження і інші, більш реалістичні, пропозиції, спрямовані на підвищення конкурентоздатності країни, реалізація яких є актуальною й сьогодні і які розглядаються в запропонованій Стратегії.

Чимало прихильників цього підходу залишається й нині, особливо в середовищі національної інтелігенції, яка щиро вірить у велику творчу силу Ідеї, що охоплює, живить і здатна повести за собою широкі народні маси. Дехто вважає, що національна ідея стане “філософським каменем”, який створить “диво” швидкої інтеграції розрізненого

українського суспільства в єдину націю. Але всі спроби вигадати таку ідею виявились марними. Уявлення про можливість здійснення “дива”, про можливість штучно вигадати, сформулювати об’єднавчу загальнонаціональну ідею є міфом, фантомом, міражем, який відволікає від реальних дій, спрямованих на інтеграцію українського суспільства.

Стратегія співіснування україномовних і російськомовних регіонів (регіональних еліт), консервації міжрегіональних етнокультурних розбіжностей. Сутність її полягала у неофіційній консервації існуючих етнокультурних та інших суттєвих міжрегіональних розбіжностей, збереженні відносно неформалізованої автономії регіональних еліт на умовах централізації виконавчої влади. Рушійною і цементуючою силою інтеграції різномовного суспільства стала українська бюрократія, яка визнала незалежність української держави і взяла активну участь в процесах приватизації. Ця стратегія не стільки розв’язувала існуючі проблеми, скільки заморожувала їх на певний час. В той же час ця політика була достатньо ефективною. Проблема міжрегіонального політичного протистояння фактично була знята з порядку денного, був замирений Крим, в якому втратили вплив сепаратистські рухи. За даними соціологічних опитувань, з середини 1990-х рр. і до президентських виборів 2004 року суттєво зменшилось відчуття загроз міжнаціональних конфліктів і розпаду України як держави. Однак політичний розкол 2004 року зруйнував цю стратегію. Відновити її можливо, але лише у вигляді максимально можливої децентралізації. Досвід багатьох країн (Канада, Іспанія) свідчить, що стратегія автономного співіснування в межах однієї держави різномовних регіонів може бути достатньо успішною. Але розкол може виникнути знову при недалекоглядній політиці внаслідок загострення суспільних протиріч або протиріч між регіональними елітними групами.

Об’єднання українського суспільства навколо яскравої харизматичної постаті загальнонаціонального лідера. Прихильники цього підходу бачать у ролі такого лідера то одного то іншого політика чи державного діяча. Проте в роз’єданому суспільстві чекати консолідуючого лідера є утопією. Будь-якого лідера в такій країні визнає одна частина суспільства, але не сприйме інша. Велику шкоду для суспільства являє **популістська демагогія**, за допомогою якої відомі політики намагаються здобути підтримку як на Сході, так і на Заході, а також в Центрі України.

Потрібно не видумувати штучну загальнонаціональну об’єднавчу ідею і не шукати постать лідера, який здатний консолідувати роз’єдане суспільство в консолідовану націю, а переходити до послідовної і системної політики інтеграції українського суспільства на основі поступового вирішення гострих етнополітичних, соціальних, гуманітарних проблем.

Сьогодні суспільство не просто готове підтримати реформи, а й стати їх активним суб’єктом і провідником, взяти на себе їх реалізацію. Саме ця налаштованість на зміни може об’єднати націю, стати головним інтегруючим фактором, запорукою успішної реалізації стратегічних змін.

Стратегія інтеграції (консолідації) країни. У даному випадку йдеться про довгострокову і комплексну стратегію інтеграції українського суспільства, яка на системній основі може об’єднати різні напрямки державної політики. Саме такий підхід закладено в основу Національної стратегії розвитку «Україна-2015».

Основні напрямки політики інтеграції українського суспільства

Інтеграційна економічна і регіональна політика: посилення економічних зв’язків між регіонами, зменшення розриву у рівні соціально-економічного розвитку та рівні життя між окремими регіонами країни, розвиток української економіки як єдиного господарчого комплексу.

Збалансована зовнішня політика, збереження і розвиток дружніх, партнерських стосунків з Росією. Не можна не рахуватися з тим, що будь-які антиросійські кроки у зовнішній політиці України матимуть негативні наслідки для національних інтересів України, в тому числі для інтеграції українського суспільства. Необхідно також шукати якщо не консенсус, то хоча б відносний компроміс між різними політичними силами з питань пріоритетів зовнішньої політики України, бо цей чинник також є одним з викликів для збереження єдності українського суспільства.

Децентралізація державного устрою України. Як свідчить міжнародний досвід, перехід від унітарної до федеративної форми державного устрою може за певних умов посилити ризики дезінтеграції країни. Навпаки, децентралізація державного управління уявляється більш оптимальним шляхом розв'язання існуючих проблем у відносинах між центром і регіонами. Регіони отримують більше прав і можливостей для власного розвитку без ризиків виникнення відцентрових тенденцій. Водночас у процесі політики децентралізації слід дбати про збереження вертикалі виконавчої влади, правового і управлінського контролю за місцевою владою.

Інтеграція регіональних еліт в загальнонаціональну політичну і адміністративну еліту. Формування нової, сучасної адміністративної еліти країни, яка має стати одним з об'єднуючих елементів суспільного організму. Міжрегіональна ротація представників регіональних еліт у складі загальноукраїнської адміністративної еліти.

Департизація державної служби, керівництва силових структур та місцевих державних адміністрацій. Різномірне суспільство з регіоналізованою партійною системою мусить мати єдину деполітизовану високопрофесійну державну службу. Якщо державні посади на всіх рівнях і надалі будуть розподілятися за партійними квотами, неминучими будуть „партійна феодалізація” держави, дезінтеграція системи державного управління. Доцільно провести чітке законодавче розмежування (через закони про Кабінет міністрів, про центральні і регіональні органи виконавчої влади, про державну службу) політичних (виборних) посад і адміністративних посад, а також обмеження кола посад, на які має право призначати своїх представників правляча парламентсько-урядова коаліція. Державна бюрократія є одним з головних механізмів забезпечення адміністративної єдності держави і суспільства, тому необхідно, щоб державна (публічна) служба функціонувала як цілісний державний інститут, який позбавлений партійного впливу (але знаходиться під ретельним громадським контролем) і, відповідно, ризиків регіонально-партійної приватизації окремих державних інституцій.

Конструктивна взаємодія політичних сил, які репрезентують російськомовне і україномовне населення, східні і південні регіони України з одного боку, та центральні і західні області з іншого.

Відмова держави від втручання у міжцерковні стосунки, особливо між православними конфесіями. Благі наміри у даному випадку ведуть до пекла. Замість штучного стимулювання створення єдиної помісної православної церкви в Україні, краще налагоджувати і підтримувати міжцерковний діалог, сприяти поступовому зближенню конфесій.

Інтеграційна гуманітарна політика, спрямована на формування єдиної політичної нації:

- **Формування сучасної української ідентичності** (нової, сучасної системи ідентифікуючих символів українства особливо в сфері спорту, мистецтва, побутової культури). Проведення масштабної інформаційної (пропагандистської) кампанії з формування сучасної української ідентичності, спрямованій на молодь.

- **Формування в Україні єдиного інформаційного простору,** але без штучних ідеологічних обмежень і мовної дискримінації.

- **Гнучке розв'язання мовного питання** (зміцнення державного статусу української мови поряд з реалізацією офіційного статусу для регіональних мов і мов меншин відповідно до Європейської Хартії на рівні територіальних громад, районів і областей).

- **Формування і розвиток російськомовної української культури** як органічної складової української і європейської культури. Не протиставлення російськомовних громадян України етнічним українцям, а навпаки – поступова інтеграція російськомовної громади до сучасного українського суспільства (як його органічної складової, як російськомовного субетносу української нації), до сучасної української культури. Необхідна історична і соціокультурна легітимізація російськомовної української культури освітніми, науковими та інформаційними засобами.

- **Налагодження та зміцнення громадських і культурних зв'язків і обмінів між російськомовними і україномовними регіонами.** Потрібна державна програма розвитку міжрегіональних зв'язків. До розвитку партнерських міжрегіональних стосунків на двосторонній і багатосторонній основі потрібно залучати обласні державні адміністрації, обласні і міські ради. Така традиція існувала раніше, її треба відновити і розвинути на новій основі в нових політичних умовах.

- **Категорична відмова від диктату, нав'язування суспільству поглядів і позицій з принципових питань гуманітарної політики** (мовних проблем, міжконфесійних відносин, ставлення до історичного минулого Вітчизни), з яких у суспільстві немає єдності. Тут вирішальне значення має фактор часу, який все розставить на місця.

Стратегія інтеграції не буде здійснюватись, якщо не буде визначено відповідального за неї суб'єкта державної влади. Якщо виходити з норми Конституції про те, що гарантом територіальної цілісності країни є Президент, тоді саме глава держави мав би взяти на себе тягар вироблення і реалізації політики інтеграції і консолідації українського суспільства. Але інтеграція суспільства – питання значно більш широке, ніж дотримання територіальної цілісності країни. До того ж в умовах обмеження впливу Президента на виконавчу владу і соціально-економічну політику він не зможе ефективно реалізовувати стратегічні завдання політики інтеграції.

В умовах парламентсько-президентської системи найбільш логічний варіант – посилення відповідальності Уряду за здійснення політики інтеграції українського суспільства (регіональної політики в широкому сенсі цього терміну).

Врешті решт, стратегія інтеграції українського суспільства має стати одним з головних пріоритетів державної політики. Інакше можна втратити і саму державу.

ЕКОНОМІКА

Стартові умови розвитку

Нові тенденції у світогосподарській системі, пов'язані з її глобалізацією, поглибленням нерівності між розвинутими країнами і рештою світу, переструктуризацією світової економіки, яка визначатиметься зміцненням нових центрів сили і зміною інститутів світового економічного порядку, зростанням дефіциту енергоресурсів і, відповідно, їхньої вартості, підвищенням ролі інфраструктурних факторів у соціально-економічному розвитку, дедалі більш жорсткими умовами міжнаціональної конкуренції, яка охоплює не тільки товарні ринки, але й ринки капіталів, технологій і робочої сили, формують досить несприятливе середовище з огляду на економічні перспективи України. У таких умовах енергоємність вітчизняної економіки, нестабільність світової кон'юнктури щодо українських товарів експортної групи, відсутність чіткої стратегії просування національних інтересів після приєднання до СОТ можуть стати фактором втрати конкурентних переваг, істотного уповільнення темпів росту ВВП при одночасному зростанні внутрішніх цін в Україні.

Тому **економічні стратегії національних урядів у подальшому мають акцентуватися на вирішенні, передусім, таких проблем:**

- підтримування передових позицій у наукових дослідженнях і технологіях з ряду пріоритетних напрямів (нанотехнології, ядерна енергетика, авіа-, ракетно- і суднобудування, новітнє матеріалознавство і т.д.) шляхом створення потужних об'єднань вітчизняних підприємств однієї галузі, а також розвитку виробничої кооперації з відповідними фірмами Євросоюзу, країн СНД та Азійско-Тихоокеанського регіону. Адже сьогодні високою є вірогідність нових технологічних проривів, які ґрунтуватимуться на відкриттях 1991–2000-х рр. в біології, медицині, інформатиці, космічних дослідженнях, створенні нових матеріалів і джерел енергії;

- входження або утримання/посилення позицій в глобальному обороті високотехнологічної продукції та технологій;

- спеціалізація з надання інтелектуальних послуг в галузі фундаментальних і прикладних наукових досліджень і професійної освіти.

Особливостями технологічного розвитку у найближчі десятиліття стануть, по-перше, розвиток технологій, що формуються на стику різних предметних галузей, а по-друге, посилення дифузії сучасних високих технологій в середньо- та низькотехнологічні сектори виробничої сфери. Очікується формування нових виробничих технологій, що забезпечують в рамках традиційних галузей суттєву зміну характеру виробничих процесів і властивостей готової продукції. Зростання продуктивності у світі все більше спиратиметься на нагромадження не фізичного, а людського капіталу та підвищення вкладу в економічне зростання економіки знань.

Що заважає вітчизняній економіці вписатися у світовий економічний процес з метою забезпечення внутрішніх потреб сталого розвитку і необхідного запасу тривкості до глобальних ризиків?

По-перше, українська економіка залишається слабо диверсифікованою і, відтак, вразливою до коливань кон'юнктури світових ринків, характеризується низьким рівнем інновацій та ефективності використання ресурсів. Джерела експортно-сировинного розвитку, які базуються на інтенсивному нарощуванні металургійного та сировинного експорту в умовах заниженого обмінного курсу гривні, на сьогодні фактично є вичерпаними. Україна вже не може підтримувати конкурентні позиції у світовій економіці за рахунок дешевої робочої сили та економії на розвитку освіти і охорони здоров'я.

По-друге, однією з сутнісних характеристик вітчизняної економіки є роздвоєність: офіційна заробітна плата і неофіційна, управлінський прибуток і балансовий, ринкова вартість нерухомості і балансова тощо.

З одного боку, Україна визнана країною з ринковою економікою, досягнуто високий рівень її відкритості. Але, з іншого, сформований в Україні національний ринок є недосконалим, **не всі ринкові інститути мають адекватний ступінь розвитку, інвестиційний клімат вимагає істотного покращання.** Раз від разу підвищуються

політичні ризики ведення підприємницької діяльності. Передусім все це є наслідком формування ринкових механізмів на фоні певної **однобічності початкової стадії реформ, надмірного акценту на монетарній та бюджетній політиці держави, що мала в основному стабілізаційний характер**. Найбільш руйнівними для економіки виявились реформи 1990-1993 років, негативні наслідки яких відчутні й сьогодні, особливо в таких стратегічних галузях, як освіта, наука, інновації та ін.

Темпи економічного зростання української економіки у 2000–2007 рр. – в середньому 7,3% щороку – значно випереджають динаміку світової економіки. Але нинішнє економічне зростання України суттєвою мірою спирається на поточну зовнішню кон'юнктуру, насамперед експорт металопродукції перших переділів. Пожвавлення виробництва та досягнута макроекономічна стабілізація не розв'язали найгостріших і найскладніших протиріч вітчизняної економіки, навіть не забезпечили виходу валового внутрішнього продукту на рівень кінця 80-х років минулого століття. В країні спостерігаються тенденції погіршення якісних показників зростання. Відновлювальне зростання 2000-х рр. не принесло якісних змін, практично законсервувало процеси примітивізації національної промисловості. Реальний сектор вітчизняної економіки зберігає набутий у ході реформ сировинний переки.

Кількісні позитивні зміни в сировинному секторі та у виробництві окремих груп товарів масового споживання відбуваються на тлі подальшої деградації ОПК і сектора високих технологій, які катастрофічно втрачають можливість навіть простого відтворення кадрового потенціалу й підтримання технологічної бази. Це зводить майже нанівець сподівання на економічне зростання за рахунок колишніх високих технологій. Україна майже не виробляє сучасної високоякісної конкурентоспроможної продукції масового попиту цивільного, тобто невоєнного, призначення.

За обсягом ВВП, розрахованим за валютним курсом Україна піднялась з 56-го (2000 р.) до 51-го (2006 р.) місця у світі. Обсяг ВВП України, розрахований за паритетом купівельної спроможності, у 2004 році перевищив 330 млрд. дол. – 29 місце серед країн світу. Проте за класифікацією міжнародних фінансових організацій, Україна є однією з найслабкіших країн у групі середнього рівня доходу. За даними Світового банку, ВВП України в 2004 році з урахуванням паритету купівельної спроможності (ПКС) становив 6330 дол. США на одного мешканця. За цим показником Україна посіла 104-е місце серед 208 країн світу. І це при тому, що за геополітичним масштабом, економічним, технологічним, оборонним та науковим потенціалом Україну ще можна порівнювати з багатьма розвиненими країнами світу. Також, за існуючими оцінками, Україна має значний природно-ресурсний потенціал в розрахунку на душу населення: він в 1,5–2 рази перевищує ресурсний потенціал США, в 4 рази – Німеччини, в 12–15 разів – Японії.

Протягом останніх років спостерігається зростання ефективності виробництва на основі підвищення інтенсивності використання ресурсів і продуктивності праці. Хоча при цьому зростання вартості робочої сили випереджає зростання її продуктивності. **За підсумками 2007 року рівень споживання населення сягнув рівня 1990 року, а рівень інвестування не перевищив і 40%.**

Усі ці факти красномовно свідчать про те, що **в Україні відбувається зростання без розвитку**, яке не може бути визнаним ні сталим, ні перспективним для країни.

Зростаюча залежність від зовнішніх факторів стимулює нестабільність і кризи, під тиском яких більшість еліт країни намагається увійти у сферу зовнішнього політичного та економічного впливу.

З 2005 року в Україні почала змінюватися **модель економічного і політичного розвитку шляхом послідовної транснаціоналізації** в односторонньому напрямі, оскільки процес формування великого українського капіталу, що інтернаціоналізує свою діяльність, йде досить повільно. В результаті Україна повернула на шлях більшості країн Центрально-Східної Європи, в яких провідні виробництва інтегровані у технологічні ланцюжки транснаціональних корпорацій, іноземний капітал відіграє домінуючу роль, здійснюючи великий вплив на політичні рішення, і **формує модель залежного розвитку**, в якій інноваційність розвитку в більшості складових залежить від ініціатив ТНК, а не

політики національних урядів. Одним із кроків у цьому напрямку був продаж «Криворіжсталі» - унікального національного активу. В обмін на тимчасовий зиск Україна втратила стратегічну економічну позицію, фактично підсиливши іноземну ТНК і потенційно послабивши формування власної ТНК в металургійній сфері.

Ситуація погіршується й через те, що **інновації у середині країни мало кому є споживати**. Господарські структури не мають достатньої економічної мотивації у вирішенні завдань технологічної та структурної модернізації виробництва, формування та освоєння нових товарних ринків. Низький інноваційно-технологічний рівень виробництва впливає навіть на таку, здавалося б, успішну галузь, як металургія, продукція якої лише частково покриває потреби внутрішнього ринку. Не вдається зупинити тенденцію старіння основних фондів, що негативно впливає на ефективність виробництва та приховує у собі перманентну загрозу техногенних катастроф.

Сьогодні мова має йти про **нове позиціонування України в геоекономіці** з тим, щоб в результаті була змінена сама якість участі країни в міжнародних економічних процесах, враховуючи нову розстановку сил у світовій економіці.

У період 1970-х–1990-х рр. характерною рисою розвитку світового господарства у цілому було постійне зниження темпів приросту ВВП. З 4,6% у 1960-і рр. цей показник знизився до 3,5% у 1970-і роки, 2,9% – у 1980-і та 2,6% в 1990-і рр. Ще нижчими були темпи зростання в розвинених державах.

У 2006 р. на частку провідних індустриальних країн Заходу – "великої сімки" – припадало 41% світового ВВП, тоді як 50 років тому – 51%. Зниження питомої ваги "сімки" у світовій економіці на 10 відсоткових пунктів, або на 1/5, не було різким, але ж воно відбулося навіть при тому, що на вказаний період припало "економічне диво" у ФРН і Японії, а Італія і Франція за темпами зростання не пасли задніх. Отже, в перспективі лідерство Заходу в геоекономіці не гарантоване.

З кінця 1980-х рр. до початку XXI ст. в результаті перемоги Заходу в "холодній війні" спостерігалось економічне, ідеологічне та геополітичне лідерство країн ліберально-демократичного капіталізму. **Воно супроводжувалося перерозподілом на користь Заходу економічних, фінансових, людських та інтелектуальних ресурсів, які в масовому порядку перетікали в США і Західну Європу.**

Водночас під тягарем політизованого розширення ЄС починає давати збої європейський проект. Даються взнаки прогресуюче старіння населення й агресивне небажання численних емігрантів з колишніх колоній асимілюватися в європейському культурному середовищі. Спроби прийняти єдину Конституцію ЄС були заблоковані громадянами Нідерландів і Франції, а намагання виробити єдину зовнішню політику за найменшим спільним знаменником призводять до відносного послаблення об'єднаної Європи. Обмеженість ресурсів для підтримки розвитку в нових країнах-членах ЄС все більше орієнтує їх на використання національних ресурсів розвитку для скорочення свого відставання від країн-лідерів світу.

Західна цивілізація не монолітна. Між країнами Заходу, до яких часто відносять не тільки США і Європу, але й Японію, Австралію та інші держави, існують об'єктивні геополітичні та економічні неузгодженості. Однак при цьому Захід намагається виступати як відносно єдина геоекономічна і воєнно-політична реальність сучасного світу. Фундаментом цієї єдності є те, що Захід є коаліцією країн, об'єднаних ідеєю підтримання та утримання власного глобального лідерства.

Однак поступово ситуація змінюється. Донедавна багатьом здавалося, що Сполучені Штати приречені на одноосібне лідерство і навіть гегемонію у світі, але в 2006 р. частка Євросоюзу у світовому ВВП вперше перевищила частку США.

З виходом глобалізаційних процесів за рамки західної цивілізації конкуренція набула всезагального характеру, а її предметом стали різні **ціннісні орієнтири і навіть моделі розвитку**, що створило фундаментальний виклик для усіх. На поверхню виходить такий напрям гострої конкуренції, як боротьба між двома моделями розвитку глобального капіталізму – ліберально-демократичним капіталізмом традиційного Заходу і авторитарним капіталізмом, флагманами якого завжди виступали азійські "тигри" і

"дракони". Стрімкий прогрес країн Південно-Східної Азії, Південної Кореї вважали скоріше винятком, ніж правилом. Проте бурхливе зростання Китаю не дозволяє більше займатися ескапізмом.

З відкриттям ринків Китаю та Індії, республік колишнього СРСР та арабських країн пропозиція на ринку робочої сили зростає на 3 млрд. осіб, тобто практично подвоїлася, а це – безпрецедентне зростання. Ці країни стали органічною частиною світової економіки. Однак основою модернізації цих країн залишається індустріалізація. У 2001–2005 рр. темпи зростання промислового виробництва випереджали збільшення обсягу вироблених послуг у Китаї, Індії, Малайзії, Монголії, В'єтнамі, Лаосі, Камбоджі, Таїланді, Туреччині, Ірані, Пакистані, Бангладеш, Узбекистані і Туркменістані. В Сінгапурі, на Філіппінах, в Індонезії та Республіці Корея промислове зростання за темпами незначно поступалося динаміці третинної сфери.

На відміну від нових індустріальних країн і країн, що розвиваються, таких, як Бразилія, Росія, Індія і, особливо, Китай, Україна поки що не змогла пробитися на широкий світовий ринок і зайняти на ньому власні надійні ніші з постачання готової, а не сировинної промислової і сільськогосподарської продукції.

Пропорційність та диспропорції в економіці України

В сучасному світі спостерігається нове явище, яке свідчить про нерівномірність, диспропорційність **економічного розвитку** і зумовлює кризові потрясіння незалежно від об'єктивних циклів ділової активності. Ця диспропорційність не зводиться до відомої різниці у душовому виробництві ВВП між багатими та бідними країнами. Вона викликана глобалізацією міжнародних фінансових потоків, їх спекулятивним обігом й призводить час від часу до фінансових криз в різних регіонах світу.

Фінансові дисбаланси визначаються зростанням зовнішніх зобов'язань, експансією міжнародної ліквідності на тлі хронічного підвищення зовнішнього дефіциту США і профіциту платіжних балансів Росії, Китаю та деяких інших азійських країн. Що стосується України, то тут домінують заспокійливі погляди на стан державного боргу при цілковитому ігноруванні характеру валових боргових зобов'язань, які погіршують і без того викривлену структуру економіки.

Характерною рисою зовнішнього боргу України у 2006 р. було рекордне зростання заборгованості банківського (на 8 млрд. дол. США) та інших секторів економіки (на 6,6 млрд. дол. США). На 1 січня 2007 р. обсяг валового зовнішнього боргу становив 54,5 млрд. дол. (51,2% ВВП), збільшившись упродовж року на 14,9 млрд. дол. (37,3%) проти 9 млрд. дол. США (29,3%) у 2005 р. В структурі валового зовнішнього боргу 72% становлять довгострокові зобов'язання. Фінансові дисбаланси породжують нестабільність американського долара, його девальвацію, посилюють дефіцит зовнішньої торгівлі, імпордне засилля іноземних товарів і ведуть до некерованої деструкції української економіки. Підспудні в недавньому минулому процеси подальшого погіршення пропорційності вже відбуваються в наявній формі. Так, зосередження в оптовій торгівлі та посередництві в торгівлі паливом та продовольчими товарами близько третини від загальної кількості підприємств, що впроваджують практику трансфертного ціноутворення, впливає на скорочення частки у виробництві валової доданої вартості сільського господарства та харчової промисловості і перетік її в торгівлю.

Свідченням негативного впливу фінансових дисбалансів на українську економіку було підвищення цін на сировину та матеріали. У 1994–2005 рр. ціни на природний газ зросли в Росії з 83,25 дол. за 1000 куб. м до 212 дол., у США – з 68,94 до 319,03 дол., значне зростання цін спостерігалось на вугіллі, алюмінії, вовну і сотні інших продуктів. Під впливом цих та деяких інших обставин збільшуються видатки підприємств на енергоносії, хімічні матеріали та послуги торгівлі.

Відповідно до цих обставин **стратегічним завданням України є глибоке реформування фінансів підприємств та організацій. Попри ринкові перетворення досі доринковою залишається побудова капіталу – найважливішої ланки фінансової системи сектора нефінансових корпорацій.** На 1 січня 2007 р. внутрішня

поточна дебіторська заборгованість становила 357,5 млрд. грн., кредиторська – 416,8 млрд. грн. В економічній політиці важливо зробити акцент на розвиткові національних ринків і національного капіталу, передусім в переробних галузях, розширення спектру та обсягів фінансових ресурсів за рахунок капіталізації підприємств, мобілізації "довгих грошей" – коштів страхових компаній, пенсійних фондів, виведення корпоративних фінансів з глухого кута неплатоспроможності.

В Україні, на відміну від західних держав, де помітна тенденція до зниження рівня національних заощаджень, валові заощадження становлять **не менше 25% ВВП**, чисті – 14–15% ВВП, що є великим, але ще немобілізованим ресурсом розвитку. Структурна політика в державі повинна виконувати активну функцію щодо перебудови відтворювальних пропорцій в національній економіці, оптимізації співвідношення різних її секторів – споживчого, інноваційного, енергосировинного та інфраструктурного. У світовому господарстві сталими тенденціями є збільшення часток споживчого сектора, інвестиційно-інноваційного, а також відносно скорочення енергосировинного та інфраструктурного секторів.

У ХХ ст. обсяги світового промислового виробництва збільшилися у 26,5 рази, а машинобудування – у 94,5 рази з коефіцієнтом випередження – 3,6. Ця тенденція продовжує діяти і в останні роки. Це сприяє зростанню частки машинобудування в структурі промислового виробництва, яка у 1950–2000 рр. підвищилася у розвинених країнах з 22,4 до 45,3%, або у 2 рази. В Україні, навпаки, частка машинобудування скоротилася за роки ринкової трансформації з 30 до 13%, або у 2,3 рази.

В Україні у структурі реальної економіки на споживчий сектор припадає 19,7%, інвестиційно-інноваційний – 18,2%, енергосировинний – 23,8%, інфраструктурний – 19,7%.

Наведені пропорції відображають внутрішні міжгалузеві зв'язки без врахування сфери послуг. Що стосується світової економіки, зокрема розвинених країн, то в них на споживчий сектор припадає до 50% ВВП, інвестиційно-інноваційний сектор – до 20% (передусім за рахунок удвічі більшої частки машинобудування), енергосировинний сектор – до 7%, сектор інфраструктури – до 30%. Відставання України обумовлено надто низькими частками споживчого сектора та сектора інфраструктури, надто великою часткою енергосировинного сектора. Проте найбільші проблеми - в інвестиційно-інноваційному секторі. В Україні відсутній ефективний механізм конвертації заощаджень в інвестиції. Тому актуальним залишається **перехід від факторної до інвестиційної моделі** з наступним розширенням інноваційних факторів розвитку. Велике значення має відіграти виробничо-технологічна модернізація обробної промисловості, електроенергетики, транспорту і сільського господарства.

Проте в системі державного управління відсутні необхідні інструменти оцінки і прогнозування міжгалузевих перетоків доданої вартості та інвестиційних коштів, що призначені для прийняття стратегічних рішень та запровадження економічної мотивації структурних зрушень. Прогнозування соціально-економічного розвитку має трансформуватися із загальних макромоделей балансово-економетричного ґатунку до **моделей, побудованих на основі міжгалузевого балансу, системи національних рахунків і моделей окремих секторів економіки.**

Це має **узгодити численні галузеві прогнози та програми в єдину систему**, розв'язати актуальні народногосподарські проблеми, які накопичувалися роками. Так, у провідній галузі української економіки – чорній металургії – частка мартенівської сталі становить близько 45 проти 20% - в Росії, 7% - в КНР. У розвинених країнах мартенівські печі взагалі не використовуються. Вказані факти стали наслідком **порушення пропорцій розвитку між металургією та машинобудуванням**. Якщо перша в цілому зберегла свої виробничі позиції, хоча і без необхідної технологічної модернізації, то друга за непадала, **скоротивши випуск продукції більш ніж у два рази**. З цих же причин деградували сільське господарство, легка промисловість та деякі інші види економічної діяльності.

В національній економіці спостерігаються великі, навіть **надмірні внутрішні коливання дохідності** – від мінусової у видобуванні вугілля та торфу до завищеної у

торгівлі, вантажному транспорті. Внаслідок різних причин пільгові умови мають такі види економічної діяльності, як видобування вуглеводів, нафтоперероблення, пошта і зв'язок, фінансове посередництво тощ. **Найскладніші умови – в реальному секторі економіки, який власне й формує ключові передумови ефективності та пропорційного розвитку економіки.** У невідгладному становищі, про що свідчить нестача відтворювальних ресурсів та передових технологій, знаходяться більшість видів обробної промисловості, передусім машинобудування.

Розподіл валового прибутку складається на користь фінансового посередництва, операцій з нерухомістю, торгівлі. Так, машинобудування, яке виробляє 4,7% ВВП, привласнює тільки 3,2% валового прибутку, металургія - 2,7%, або в 1,85 рази менше, ніж операції з нерухомістю та у 3,72 рази менше, ніж торгівля. Обробна промисловість сплачує 53,4% податків на виробництво та імпорт, а торгівля і операції з нерухомістю – тільки 10,8%.

Цінові та податкові перекося відтворюють енергосировинну структуру економіки за рахунок стримування обробної промисловості, як двигуна технологічного прогресу.

Низькоприбутковими залишаються діяльність у сфері інформатизації, наукові дослідження та розробки, освіта, охорона здоров'я, тобто ті види діяльності, які формують визначальні засади національної конкурентоспроможності, провідну роль особистісного фактору. Все це свідчить про спотворення макроекономічної відтворювальної структури, необхідність реформи усієї системи державного регулювання економікою.

Фондоозброєність праці та завдання технологічної модернізації

Критичним фактором реалізації економічної стратегії, що ґрунтується на моделі випереджаючого розвитку, є стан основних фондів, ступінь зношеності яких становить 50%, у тому числі в промисловості - 58%. Середній вік фондів матеріального виробництва дорівнює 21,7 року. Потреби у реновації їх задовольняються лише на 37,3%.

Виходячи із ступеню зношеності фондів та потреб у їх реновації тільки для виходу в режим простого відтворення основного капіталу, **обсяг виробничих інвестицій потрібно збільшити в найближчі роки принаймні у чотири рази, а у сфері НДДКР – у 5 разів.**

В розвинених країнах фондоозброєність праці безперервно зростає, досягаючи понад **100 тис. дол.** у США. В промисловості України фондоозброєність праці за паритетами купівельної спроможності 2002 року становила у 2005 р. 45,5 тис. дол., а з врахуванням зношеності - 27,3 тис. дол. **Тому економічна стратегія має виходити із випереджаючих темпів науково-технологічного оновлення виробничого апарату, бо це є ключовим завданням розв'язання головних завдань соціально-економічного піднесення України.**

На дуже низькому рівні в Україні знаходиться обсяг амортизації, кошти якої призначені для формування до 70% інвестиційних ресурсів. Частка амортизації в структурі операційних витрат (2006 р.) дорівнювала 2,5%, у тому числі в промисловості – 3,6%, тоді як провідні країни світу в структурі витрат на модернізацію закладають до 50% амортизаційних відрахувань. Слід зазначити при цьому, що облік амортизаційних відрахувань, який ведеться традиційними методами, не враховує такого важливого елемента, як переоцінка фондів за відновною вартістю. Є підстави вважати, що **амортизація недооцінена**, а ресурси капіталовкладень не ідентифіковані належним чином. Згідно з методологією національних розрахунків порядок обчислення амортизації (споживання основного капіталу) передбачає перерахунок їх в цінах базового року, інфлятування цих значень у поточні ціни з використанням індексів цін.

Все це також впливає на визначення коефіцієнтів введення та вибуття основних фондів. Співвідношення між ними становить орієнтовно 5,3 : 1,1, тобто на заміну зношених фондів спрямовується 21% нововведених. В більш розвинених країнах норма оновлення досягає 8–9%, а заміни 3,5–3,8%. Для України норма простого відтворення має бути підвищена мінімум до 5% по відношенню до відновної вартості виробничого капіталу.

Попередити ризики розвалу країни під тиском екстремальних обставин і проблем, з якими стикаються соціум та політикум, може і повинна модернізаційна модель.

Бар'єрність у вітчизняній економіці

Нині в Україні понад 55% усіх товарів і послуг виробляється суб'єктами господарювання, що діють за умов конкуренції. Конкурентне середовище сформовано, зокрема, у торгівлі, на багатьох ринках агропромислового комплексу, легкої, харчової промисловості, машинобудування, будівництва, автомобільного транспорту, у фінансовій діяльності тощо. 88,7% керівників підприємств, опитаних в 2005 р., повідомили, що відчувають конкуренцію з боку інших українських підприємств. Водночас 5,7% респондентів взагалі не відчували конкуренції. Отже, більше 1/11 частини всіх товарів і послуг, вироблених в Україні, реалізується за умов відсутності або практичної відсутності конкуренції, 1/3 – за умов помірної конкуренції. Таке співвідношення конкурентних та монопольних секторів було характерним для економік індустріальних країн середини ХХ ст. Нині в економіці найбільш розвинених країн світу за умов значної конкуренції створюється понад 80% загального обсягу товарів і послуг, а при її відсутності – не більше 2%.

Надмірною в Україні залишається вага в загальному обсязі виробництва сфери природних монополій, недосконаліми – механізми державного регулювання цієї сфери. Негативно впливають на конкурентне середовище також надмірна ускладненість дозвільних процедур, високий рівень плати за адміністративні послуги. В Україні продовжує руйнуватися технологічний потенціал, а технологічне відставання від передових країн за останні роки набуло загального характеру. Це відставання досягло критичної межі, за якою настає втрата самої здатності створювати конкурентоспроможну наукомістку продукцію. В результаті світовому рівню в Україні сьогодні відповідають, у кращому випадку, не більше чверті технологій, багато з яких не перетворюються на конкурентні переваги на стадії промислового виробництва. Але й ці технологічні крихти зосереджені лише на великих підприємствах.

В умовах відкритості економічних кордонів при неготовності вітчизняних товаровиробників до конкурентної боротьби з потужними зарубіжними компаніями державна підтримка української промисловості набуває винятково важливого значення й надзвичайної актуальності. **Сьогодні поза зв'язком з національною державою не може бути розглянута і задовільно вирішена жодна проблема конкурентних переваг вітчизняного виробництва. Відповідальні держави не можуть покладатися і не покладаються на автоматичну дію законів ринку.**

На практиці існує чимало перешкод для розвитку ринкової конкуренції. Країна, що перетворює свою економічну систему, є слабо захищеною на світовому ринку навіть тоді, коли може виходити на нього з конкурентоспроможною продукцією. Тому вона повинна враховувати можливі види ринкових бар'єрів, у тому числі:

а) адміністративні (інституціональні);

б) соціально-економічні (стала ємність галузевих ринків, пов'язана з відповідними параметрами пропозиції та платоспроможного попиту; стан ринкової інфраструктури; мінімальний рівень капітальних витрат тощо).

Існуючі перешкоди на шляху розвитку конкурентних відносин – один з найважливіших чинників, що обумовлює низький рівень ефективності української економіки, перешкоджає її інноваційній переорієнтації. Іншим проявом неефективної структури української економіки є **низька частка малих і середніх підприємств, їх реального внеску в економіку країни (частка у ВВП та зайнятості).**

Структурні зміни, що повинні привести до скорочення частки монопольного сектора, мають бути забезпечені насамперед за рахунок вступу на ці ринки нових суб'єктів господарювання, що передбачає, у свою чергу, створення та підтримання сприятливого інвестиційного клімату, усунення та недопущення перешкод вступу на товарні ринки.

Якщо економіка залишиться сировинною (за підсумками I півріччя 2007 р. частка сировинної продукції в обсязі реалізованої продукції добувної та переробної промисловості склала 68,5%, а інвестиційної – лише 14%), то економічне зростання ніколи не зможе перетворитися на економічний прогрес.

Ключові завдання економічної політики до 2015 року

Між тим, в Україні є необхідні передумови не тільки для економічного зростання, але й для економічного і соціального процвітання. Насамперед це значні людські, технологічні, виробничі і природні ресурси: підприємливі та освічені люди нового покоління, виробничий і науково-технічний потенціал, що послугує стартовим майданчиком переходу до зростання, яке створює конкурентну основу економіки.

Стратегічними орієнтирами середньострокового соціально-економічного розвитку України мають бути:

- якомога скоріший вихід на обсяги національного виробництва кінця 1980-х рр., але зі структурою економіки, обумовленою переходом до ринкової економіки;
- вихід на стандарти добробуту, притаманні «країнам середнього достатку» (у тому числі середньодушовий ВВП за паритетом купівельної спроможності – 12–15 тис. дол. США);
- підтримання наукового і технологічного потенціалу України за напрямками, здатними забезпечити її конкурентні переваги та національну безпеку;
- створення найбільш сприятливих умов участі країни в процесах глобального економічного розвитку та європейських інтеграційних процесах.

Стратегічний фактор:
створення інститутів економіки знань

Ключове завдання:
перехід від експортно-сировинного до інвестиційно-інноваційного типу економічного розвитку

Період 2008–2015 рр. має стати важливим етапом **прискорення економічного та соціального розвитку України шляхом здійснення прогресивного характеру структурних перетворень в економіці, поглиблення її зовнішньої інтегрованості та значного поліпшення діяльності ринкових інститутів**, оскільки за протилежних умов Україна буде все більше і більше відноситися до числа країн з повністю залежним розвитком, в якій рівень соціальних протиріч буде нагромаджуватися. Отже, мова має йти про **створення умов для ефективного і динамічного економічного зростання**, що базується на інвестиціях та інноваціях, які забезпечать структурно-технологічну модернізацію вітчизняної економіки та стабільне підвищення добробуту громадян України. Останнє стає **головною стратегічною метою економічної політики держави**.

Сучасний етап соціально-економічного розвитку держави вимагає орієнтувати економічну політику на невпинне скорочення існуючого розриву між Україною та найбільш розвиненими країнами світу.

Виходячи з цього, слід:

По-перше, усвідомити, що ключове значення для розв'язання сучасних економічних проблем України мають реформи, які виходять за рамки економічної сфери. "Вузьким місцем" є система правозастосування, передусім, судова і правоохоронна системи. **Країна підійшла до такої фази, коли подальший економічний розвиток значною мірою буде визначатися станом інститутів державної влади.** Стале функціонування економіки неможливе без ефективного державного апарату, справедливого суду, достойної правоохоронної системи.

По-друге, необхідно **виробити інструменти економічного зростання**, завдяки яким: 1) зростання здійснюється високими темпами, забезпечуючи подвоєння ВВП за 9–10 років; 2) піднесення супроводжується прогресивними структурними зрушеннями (тобто забезпечує диверсифікацію) й підвищує конкурентоспроможність країни; 3) демонструє високі темпи і в середньостроковій, і довгостроковій перспективі, тобто є сталим; 4) забезпечує зближення за рівнем економічного розвитку з найбільш розвиненими країнами (тобто темп зростання є більш високим, ніж середньосвітовий або ніж темп зростання у найбільш розвинених країнах).

По-третє, абсолютним пріоритетом мають стати **реформи секторів, пов'язаних з розвитком людського потенціалу**, насамперед освіти та охорони здоров'я. Головні конкурентні переваги сучасної високорозвиненої країни забезпечуються високою якістю людського потенціалу й тими факторами, які безпосередньо пов'язані з життєдіяльністю людини.

По-четверте, здійснення **будь-яких заходів економічної політики не повинне підривати досягнутий рівень макроекономічної стабільності**. Грошова і фінансова стабілізація є найважливішим досягненням останнього десятиліття і найважливішим фактором формування сприятливого інвестиційного клімату.

По-п'яте, величезне значення у вирішенні завдань, що постали перед країною, має **докорінне удосконалення її інституційної системи**. Створення чітких і зрозумілих "правил гри" для всіх учасників соціально-економічного життя є загальною базою для досягнення цілей соціально-економічного розвитку. При цьому державі необхідно виробляти виключно тонкі механізми налаштування економічних процесів, що потребують обережного втручання у тканину економічного життя, оскільки за останній час з'явилися певні тенденції до збільшення адміністративного потенціалу влади. Українська держава зміцніла не лише кількісно, але й якісно, і тепер може дозволити собі бути більш активною, ніж протягом більшої частини 1990-х рр.

Орієнтиром економічного розвитку України є входження до групи країн, де домінує інноваційний шлях розвитку. Вихідними умовами формування ефективної економічної системи, здатної на прискорений розвиток, та відповідно сприятливого ділового клімату є утвердження прав приватної власності (перш за все, на землю та нерухомість) та забезпечення їх захисту, створення рівних умов конкуренції, розвиток стійких і ефективних фінансових інститутів та інститутів, що здійснюють адміністрування в економіці сьогодення. Прискорення темпів інноваційної діяльності та підвищення її ефективності мають характеризуватися, передусім: активізацією структурної перебудови економіки і відповідним удосконаленням її матеріально-технічної бази з метою досягнення її сприйнятливості до науково-технічних новацій; більш досконалим і глибоким обґрунтуванням соціально-економічної доцільності, можливостей впровадження науково-технічних розробок на стадії їх планування з врахуванням рівня пріоритетності і престижності на ринках; підвищенням рівня фінансування науково-технічних розробок з урахуванням цього аспекту законодавчою базою, а також розширенням масштабів залучення позабюджетних коштів, особливо для інноваційної діяльності.

Забезпечення стабільних темпів розвитку економіки України в середньо- та довгостроковій перспективі потребує вирішення фундаментальних проблем: прискореного інвестування реального сектора економіки завдяки реалізації державних заходів щодо запровадження ефективних механізмів залучення коштів населення, доходів від приватизації та створення сприятливих умов для внутрішніх і прямих іноземних інвестицій; реалізації з боку держави ефективних інституційних перетворень у напрямку реформування інститутів власності, створення ринкової інфраструктури, розвитку корпоративного руху, підвищення ефективності виробництва та обміну, реалізації програми енергозбереження; проведення жорсткої бюджетної політики шляхом зміцнення бюджетної дисципліни, підвищення контролю за видатками, оптимізації пільгового оподаткування при зменшенні податкового тягаря для виробників, вдосконалення системи державних закупівель; використання ефективних інструментів грошово-кредитної політики

щодо забезпечення необхідної збалансованості монетарних і макроекономічних показників.

Інструменти:

1. Позичування України у геоелекономії

Враховуючи, що основними характеристиками розвитку світової економіки до 2015 р. можуть стати масштабне використання сучасних технологій в країнах, що розвиваються; перетворення Китаю та Індії на головні локомотиви світового економічного зростання; старіння населення в розвинених країнах на тлі швидкого зростання населення в країнах, що розвиваються; прискорення інновацій, посилення їх впливу на економічний розвиток, зовнішньополітичні стратегії України мають орієнтуватися **на пріоритетний розвиток економічних відносин з найбільш динамічними країнами та регіонами світу – не лише сьогоднішніми, але насамперед потенційними лідерами світової економіки:**

1. **Перехід від міжнародної спеціалізації на низько технологічних товарах і послугах, які втілюють в собі незначну додану вартість, до спеціалізації на середньо- та високотехнологічних видах виробництва.** Об'єктами міжнародної спеціалізації могли би стати насамперед галузі ракетно-космічної техніки, енергомашинобудування, нових матеріалів із заданими властивостями, мікроелектроніки, комп'ютерних та інженерних послуг, біотехнологій, нових методів отримання енергії та виробництво енергозберігаючого обладнання, впровадження технологій охорони навколишнього середовища.

2. **Реструктуризація імпорту за рахунок його концентрації на товарах і послугах, які втілюють передові світові технології – із відповідним відносним зменшенням імпорту стандартизованих видів товарів і послуг, які Україна здатна самостійно виробляти на належному рівні ефективності – за рахунок їх прогресуючого заміщення конкурентоспроможними українськими товарами та послугами, які виробляються самостійно або в кооперації з провідними світовими виробниками.**

3. **Розвиток двосторонньої транснаціоналізації виробництва – замість нинішньої тенденції до одностороннього підпорядкування окремих галузей української економіки закордонним ТНК, впровадження механізмів захисту національної економіки від негативних впливів їх політики, пріоритетність формуванню власних ТНК.**

4. **Перехід до цивілізованої системи регулювання міжнародних міграційних потоків, насамперед стосовно відтоку української кваліфікованої робочої сили та високоосвічених фахівців за кордон, включаючи систему відшкодування витрат держави на підготовку фахівців, що виїжджають на роботу за кордон.**

Розвиток правових інститутів для ефективного здійснення зовнішньоекономічних операцій, у тому числі у відповідності з прийнятими країною зобов'язаннями щодо вступу до СОТ та адаптації правової системи до норм права Європейського Союзу. У цьому відношенні особливо важливим є врегулювання комплексу питань, пов'язаних з впровадженням в Україні прийнятих у СОТ та в ЄС форм і методів регулювання міжнародної торговельної діяльності та надання державного сприяння економічному розвитку; створенням стабільного та передбачуваного, вільного від корупції та надмірного державного втручання в економіку інвестиційного клімату; створенням умов для прискореного розвитку окремих форм зовнішньоекономічної діяльності, включаючи розвиток міжнародної електронної торгівлі, впровадження електронних технологій у діяльність фондових бірж, регулювання ф'ючерсних операцій з фінансовими і валютними інструментами; стримування масового відтоку за кордон інтелектуального капіталу країни; міграцією і працевлаштуванням українців за рубежом і іноземців на території України, включаючи вирішення питань, зв'язаних з регулюванням умов працевлаштування

українців за рубежом, і нерегульованого напливу закордонних мігрантів в Україну, що приносять із собою серйозні соціальні (у т.ч. в аспекті правопорядку) і медичні проблеми.

З метою забезпечення вищевказаних пріоритетів варто прийняти **довгострокову концепцію структурної перебудови національної економіки** та цілеспрямовано формувати такий інвестиційний режим, у рамках якого був би економічно доцільний *перетік капіталу у більш перспективні і стратегічно вигідні види економічної діяльності*. А для цього він, зокрема, повинен передбачати комплекс державних заходів, у т.ч. здійснюваних через спеціально уповноважені державні організації або діючі за дорученням держави недержавні структури (недержавні агентства розвитку, інститути фінансування і страхування експорту і т. п.):

- прогресуюче зниження реальних процентних ставок по кредитах для сфери зовнішньоекономічної діяльності з метою більш ефективної концентрації фінансових коштів для здійснення кредитування закордонних споживачів української продукції;

- створення сучасної системи страхування кредитів і зовнішньоекономічних ризиків для експорту капіталомістких товарів;

- економічні, в тому числі, податкові стимули, податкове кредитування імпорту інвестиційного устаткування для створення технологічно досконалих виробництв;

В розвинутих країнах податкові стимули навіть перебільшують інвестиції: в Австралії податкові пільги складають 150% інвестицій, в Бельгії – 110%, також в багатьох країнах передбачено стовідсоткове виключення з оподаткованого доходу коштів, спрямованих на інновації.

- тимчасове підвищення тарифного захисту освоєння нових, технологічно ємних виробництв;

- надання державою безкоштовних техніко-економічних консультацій та інформаційного забезпечення для розгортання експортоорієнтованих високотехнологічних виробництв, освоєння нових ринків.

Важливим є активний розвиток *недержавних форм регулювання зовнішньоекономічної діяльності* – мережі добровільних об'єднань і асоціацій, що мають відповідні закордонні представництва і беруть участь у роботі відповідних міжнародних неурядових організацій. Саме через недержавні асоціації й об'єднання можливо найбільш раціональне проникнення на міжнародні ринки нових підприємств, особливо малих та середніх. Ці структури могли б проводити активну політику впровадження у відповідних галузях міжнародних технологічних і ділових стандартів, надавати учасникам дієву інформаційну і правову допомогу, представляти інтереси учасників у випадку виникнення спорів у відносинах з відповідними структурами закордонних держав.

Необхідно забезпечити *збалансований і взаємозалежний розвиток дрібного, середнього і великого міжнародного бізнесу*. Це припускає розвиток по ряду напрямків, що включають:

- 1) створення адекватного правового середовища для формування на базі великого національного бізнесу *потужних вітчизняних транснаціональних структур (вітчизняних ТНК)*, здатних витримувати глобальну конкуренцію в сучасних глобальних галузях виробництва товарів і послуг. Це, зокрема, має передбачати спрощення процедури експорту капіталу з метою вкладення в закордонні прибуткові активи, а також уточнення правил оподаткування з метою запобігання подвійного оподаткування в діяльності українських ТНК;

- 2) забезпечення правових, економічних і адміністративно-управлінських умов для формування в країні *кластерів міжнародно конкурентоспроможних виробництв*, які б включали самостійні підприємства і фірми різних розмірів і форм власності. У рамках таких кластерів могли б реалізуватися сучасні підходи до розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, його раціонального комбінування, що дозволило б не тільки забезпечити підвищення якості, але й досягати значного ефекту економії від збільшення масштабу й ефекту від синергетичного розвитку технологічно взаємозалежних комплексів виробництв;

- 3) поширення різноманітних форм *об'єднань і альянсів* підприємств у рамках **кооперації**, що розвивається, для вирішення загальних завдань технологічного розвитку й освоєння нових ринків, включаючи формування навколо великих підприємств розгалуженої мережі спеціалізованих дрібних і середніх підприємств, що генерують інноваційні технології та/або випускають високоякісні вузькоспеціалізовані комплектуючі вироби.

Беручи за основу **курс на формування власних ТНК**, слід, водночас, проводити **селективну політику щодо залучення в країну закордонних ТНК**. Пріоритет має одержувати вирішення таких завдань: **прихід в Україну найбільш відомих ТНК, що несуть передові технології; перенесення центра ваги в діяльності ТНК в Україні з торгово-розподільної активності на виробництво і, насамперед, у сферу науково-технологічних розробок; забезпечення активного використання іноземними філіями ТНК українських технологій.**

Повинні отримати пріоритет питання реалізації ряду **національних програм розвитку інфраструктури, яка підтримує міжнародну економічну діяльність**. Ключові національні проекти розвитку інфраструктури повинні бути об'єктом цільового спільного державно-приватного фінансування, що могло б не тільки здійснювати такі програми при меншому бюджетному навантаженні, але і підвищити гарантії їхнього якісного техніко-економічного пророблення. При цьому варто звернути увагу насамперед на *національну програму інформатизації країни* як одну з найважливіших передумов ефективного включення в міжнародний обмін на основі новітніх технологій комунікації й обробки інформації.

В цьому контексті, зважаючи на приєднання України до СОТ, важливо **виробити стратегічні орієнтири стосовно порядку денного міжнародних торговельних переговорів в рамках СОТ, реформування світової фінансової архітектури та ефективного врегулювання питань міжнародної міграції**. Основним завданням в цьому зв'язку має бути **ліквідація існуючих глобальних асиметрій на користь найбільш розвинених країн, які є в діючих міжнародних угодах стосовно субсидювання сільського господарства та заборони або обмеження субсидій в рамках проведення менш розвиненими країнами промислової політики, а також охорони інтелектуальної власності (існуючі форми останньої відображають насамперед інтереси найбільш розвинених на сьогодні країн та ігнорують інтереси менш розвинених країн)**.

Не менш важливим завданням є **вироблення реальних механізмів запобігання поширенню світових фінансово-економічних криз**, які є особливо руйнівними для невеликих експортно залежних економік з відносно менш високим рівнем розвитку, як не здатні ефективно впливати на міжнародні ціни та на курси провідних валют світу.

В аспекті проведення міжнародної інтеграційної політики Україна має реалізувати **стратегію широкої європейської інтеграції від Атлантики до Уралу, з перспективою виходу на модель створення спільного євро-азійського економічного простору – аж до Тихого океану**, основою якого мають стати великі трансконтинентальні проекти розвитку (в галузі енергетики, транспорту, зв'язку, освіти, інновацій та міжнародної кооперації у провідних високотехнологічних галузях з високим рівнем витрат на цілі розвитку, охорони довкілля та забезпечення сталого розвитку). **Така модель має прийти на заміну сьогоднішній недостатньо продуманій моделі одностороннього входження (а точніше асиміляції) української економіки до ЄС – моделі, яка не тільки створює для України величезні геоекономічні та геополітичні ризики, пов'язані з внутрішньою цивілізаційною неоднорідністю українського суспільства, але й заважатиме ефективному розвитку економічної кооперації з найбільш динамічними регіонами світу, розташованими в Азії.**

Загалом, основою зовнішньоекономічної стратегії України має бути **не інтеграція будь-якою ціною у світовий та європейський простір, а підпорядкування форм та напрямів такої інтеграції завданням національної стратегії розвитку**, не привнесення з-за кордону шаблонів соціально-економічної організації (в т.ч. в рамках широкомасштабного "приведення законодавства України у відповідність до права

Європейського Союзу"), а **ефективне вироблення притаманних нашій державі форм соціально-економічної організації та самоідентифікації в рамках світового економічного простору.**

Збереження набраних Україною протягом останніх 8 років темпів зростання потенційно дають змогу подвоїти ВВП за 9–9,5 років. Але увійти до числа країн, які ефективно інтегруються у світогосподарську систему, Україна зможе лише досягнувши успіхів в **геополітичній конкуренції моделей розвитку** і вдалому позиціонуванні в межах глобального ринку.

2. Випереджаючий розвиток

В доктринах міжнародних економічних організацій домінує **концепція "доганяючого" розвитку**, рекомендована постсоціалістичним країнам, а також країнам, що розвиваються. На собі в повній мірі цю концепцію відчула і Україна. Однак в останні десятиліття **ця доктрина дискредитувала себе**, оскільки країни третього світу внаслідок формування самодостатності західного світу відчують зниження попиту на традиційні товари їх експорту, що відбувається в результаті його постіндустріальної трансформації, і радикально скоротили потреби в продукції периферійних держав. Як результат, ці держави втратили можливість формування ресурсів для розвитку, що поставило багато з них на межу економічної катастрофи. **Найважливішим фактором господарського прогресу віднині стали технологічні зрушення, інтелект та творчі здібності людини.**

Єдиною можливістю досягти національних цілей розвитку і рівноправної інтеграції у світогосподарську систему для України є **доктрина "випереджаючого" розвитку**, яка, враховуючи ймовірні перспективи наближення до розвинених індустріальних країн світу і приєднання до співдружності країн ЄС, може **забезпечити у довгостроковій перспективі темпи росту ВВП у 2–3 рази вищі за аналогічні показники країн з розвинутою ринковою економікою.**

Світова практика довгострокового економічного розвитку свідчить про його нелінійність, що породжує нову рису в теорії та практиці економічного зростання – її багатоваріантність. Саме тому **пряме запозичення тієї чи іншої моделі без ґрунтовної адаптації до місцевих умов та вдосконалення призводить до негативних наслідків.**

Вважається що найбільш результативною економічною моделлю в умовах взаємозв'язаного світового розвитку є відкритість економіки та лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків. Україна не може без міжнародного співробітництва досягти успіхів в літакобудуванні, космічній техніці, і в цілому зробити прорив в технологічній та інноваційних сферах і перейти на інноваційний шлях розвитку.

Однак в умовах домінування сировинної складової відкритість української економіки обертається тенденцією "збіднюючого розвитку".

Зламати цю небезпечну з точки зору середньострокових і довгострокових перспектив України тенденцію можна, заклавши підвалини інтенсивного **випереджального розвитку.** Для цього необхідно:

- прискорити формування індустріально-інформаційного устрою;
- забезпечити широке впровадження інтенсивного типу відтворення суспільного продукту;
- суттєво підвищити якість державного та корпоративного управління економікою;
- довести в перспективі частку інноваційних продуктів та високих технологій до 35% ВВП;
- скоротити поступово енергоємність ВВП у 2–3 рази;
- збільшити частку інвестицій в основний капітал в структурі ВВП за категоріями кінцевого використання щонайменше до 25%;
- налагодити повноцінне функціонування фондового ринку, створивши умови для ідентифікації ринкової вартості національного капіталу, розширення спектру фінансових ресурсів корпоративних структур, перетоку їх в галузі з високим вмістом доданої вартості.

Економічне зростання випереджаючого типу не виключає застосування окремих елементів догоняючого розвитку, що обумовлює **диференційований підхід до стратегічних орієнтирів** в практичній політиці. Сюди входить:

- 1) **стратегія "переслідування"** ("копіювання") яка полягає в освоєнні випуску конкурентоспроможної продукції, що вже виробляється в розвинутих країнах. Ця стратегія має застосовуватися для виробництва побутової техніки, двигуно-, автомобілебудування, хімічної промисловості тощо;
- 2) **стратегія "лідерних технологій"**. Передбачає використання власних науково-технічних досягнень на основі нагромадження основного капіталу для створення нових видів продукції і технологій, формування попиту на них і виходу на нові ринки. Таку стратегію потрібно застосовувати в оборонній, аерокосмічній, суднобудівній промисловості, хімічному, важкому та енергетичному машинобудуванні, індустрії інформаційних технологій, інших наукоємних виробництвах;
- 3) **"проривна" стратегія**. Полягає у створенні принципово нових видів продукції, що випереджають сучасні зразки на одне-два покоління. Стратегія базується на концепції "обганяти не доганяючи", має селективний характер і здійснюватиметься в науково-технічних установах та на інноваційних підприємствах на основі підвищення частки інноваційного нагромадження.

Загальним для кожної з цих стратегій є досягнення нового технологічного рівня вітчизняної економіки.

3. Науково-технологічна та інноваційна політика

Стратегічне значення для економіки сьогодні мають високі технологічні уклади – п'ятий і особливо шостий, який ще народжується і до певного моменту здійснюватиме незначний вплив на приріст ВВП. Але саме шостий уклад формує напрямок розвитку країни на десятиліття вперед. До його ключових напрямків відносяться: біотехнологія, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі, комп'ютерна освіта, формування мережних бізнес-співтовариств. Це ті галузі, що зараз розвиваються у провідних країнах особливо швидкими темпами (**іноді від 20% до 100% на рік!**)

Ще у 1993 році у 10 країнах світу було сконцентровано понад 85% світових НДДКР.

У розвинених країнах 25% трудових ресурсів сьогодні зайнято у сфері науки та високих технологій. У США 8% трудових ресурсів створюють понад 20% ВВП, а на НДДКР країна витрачає близько 40% від загальносвітових витрат. Близько 66% працюючих мають вищу або незакінчену вищу освіту. Існує намір довести цей показник до 90%.

У 2006 році Дж.Буш запропонував «Американську ініціативу конкурентоспроможності» з бюджетом у 136 млрд. дол., спрямовану на різке збільшення інвестицій у людський капітал для підтримання та розвитку технологічного лідерства держави. Планується:

- збільшення на 70 тис. чол. вчителів з математики та природничих наук, залучення ще 30 тис. інженерів та вчених як вчителів-сумісників.
- подвоєння федеральних асигнувань на фундаментальні дослідження – до 50 млрд. дол.
- надання приватному секторові податкової пільги на НДДКР (86 млрд. дол.).

В період з 1995 по 2000 роки в ЄС було створено 1,5 млн. нових робочих місць в індустрії високих технологій та 5,5 млн. робочих місць в індустрії, що потребує вищої освіти.

За деякими даними, у найближчі 10 років дефіцит наукових співробітників в ЄС становитиме близько 700 тис. осіб.

Бюджет Сьомої рамкової програми НДДКР (2007-2013) сягає 73,27 млрд. євро, з них 44,7 млрд. євро буде спрямовано на розвиток співробітництва в здійсненні досліджень, 11,9 млрд. євро – на підтримку винахідників, 7,2 млрд. євро – на фінансування науково-дослідницького персоналу, 7,5 млрд. євро – на розвиток інфраструктури.

Перше місце у світі за рівнем фінансування НДДКР займає Ізраїль – 4,3% ВВП (США – 2,2%), а за витратами на освіту - четверте (7,6% ВВП). Кожний долар вкладений в ізраїльську науку обертається 15 дол. від експорту наукомістської та високотехнологічної продукції, виробленої в країні. Завдяки продажу продукції хай-тек Ізраїль отримує 13-14 млрд. щорічного прибутку.

У Франції, згідно з програмою президента Н.Саркозі на потреби науки планується відраховувати 3% ВВП.

В Японії держава повертає 80% коштів, інвестованих в венчурні проекти.

В Україні витрати на науку бюджеті 2008 року заплановано в розмірі трохи більше 0,4% ВВП.

В Україні домінує відтворення 3-го технологічного укладу. Це панування чорної металургії, електроенергетики, залізничного транспорту, багатотоннажної неорганічної хімії, споживання вугілля, універсальне машинобудування. У розвиненому ж світі домінування 3-го укладу приходилося на післявоєнні роки. Частково присутній 4-й уклад (що вичерпав себе в розвинених економіках у середині 1970-х років) – розвиток органічної хімії і полімерних матеріалів, кольорової металургії, нафтопереробки, автомобілебудування, точного машинобудування і приладобудування, розвиток традиційного ВПК, електронної промисловості, поширення автоперевезень, широке споживання нафти.

Тобто, в Україні близько 95% обсягів виробленої продукції належить до третього (60%) і четвертого (35%) укладів, характерними рисами яких є випереджальний розвиток електроенергетики і використання нафти як головного енергоносія. Частка ж продукції вищих технологічних укладів в економіці країни складає: 4% — для п'ятого і 0,1% — для шостого. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7%, в той час як у розвинених країнах цей показник досягає 60% і навіть 90%.

Інвестиційні вкладення, що визначають напрямки розвитку на майбутні десятиліття, передусім стратегію економічного розвитку, також масово спрямовуються в технології нижчого, третього укладу - 75%, тоді як у галузі 6-го укладу надходить лише 0,5% інвестицій. Ще гірше ситуація з капіталовкладеннями на технологічне переозброєння і модернізацію.

Фінансування наукових розробок і витрати на інновації складають відповідно: для 3-го укладу - 6% і 30%, для 4-го – 69,7% і 60%, для 5-го 23% і 8,6% і для 6-го 0,3% і 0,4%.

Наведені цифри – це фактично вирок для України. На рівні державної економічної політики в Україні фактично закладається майбутня структура промислового виробництва з домінуванням 3-го технологічного укладу. Для України це означає категоричну необхідність переходу до інноваційного типу економічного зростання шляхом заміни галузевого розподілу національної економіки розподілом технологічним. Основною рушійною силою має стати розробка і впровадження високих технологій у всіх галузях. Але ринковий механізм робить інноваційну діяльність в Україні не вигідною для підприємців, що надають перевагу спекулятивним операціям. Тому потрібна агресивна політика держави для забезпечення умов інноваційно-технологічного розвитку. Саме за умов формування дієвої державної інноваційної стратегії інтереси ринку і потреби інноваційної економіки можуть припинити суперечити один одному.

Дослідження, здійснене у 1997-1999 роках з ініціативи фірми IBM декількома науковими центрами США в співробітництві з англійським

журналом "Economist", виявило значну позитивну кореляцію між інвестиціями у високі технології, зростанням продуктивності й функціонуванням економіки в цілому не тільки в США, але й у ряді інших розвинених країн. Аналіз показав, що капіталовкладення в інформаційні технології забезпечують 35% приросту ВВП і 50% приросту продуктивності праці.

Існує кілька шляхів для виправлення ситуації, що склалася в Україні.

Перший шлях - це **стратегія "модернізації"**, яка передбачає поступово наздоганяти розвинений світ, використовуючи ще не реалізовані можливості 3-го і 4-го укладів і з часом інтенсивно розвивати нові 5-й і 6-й уклади.

Другий шлях – **інноваційна стратегія**, яка дозволяє зосередити увагу на становленні 6-го технологічного укладу і обрати такі його напрямки, завдяки яким країна може вийти в лідери. Така стратегія передбачає повну зміну пріоритетних напрямків інноваційного розвитку, а це вимагає корегування і державної політики зі стимулювання інноваційної діяльності підприємств. Світовий досвід показує, що **будь-яка держава може підвищити свій інноваційний рівень і ввійти в число технічно розвинених держав**, як правило, **у фазах зростання чергового технологічного укладу**. А зараз це про 6-й уклад.

Саме в період зміни технологічних укладів і структурної перебудови світової економіки необхідно спрямувати всі економічні та громадські зусилля на створення в національній економіці **конкурентноспроможних підприємств нових укладів**, що здатні зміцнити позиції держави на світовому ринку.

Але необхідно враховувати, що час панування укладів неухильно скорочується. Якщо перший тривав близько 60 років, то п'ятий, котрий уже домінує в розвинених країнах сьогодні, за більшістю прогнозів буде продовжуватися лише близько 30 років і закінчиться у 20-х роках XXI століття. Скорочення часу панування укладів пов'язане з небувалою активізацією інноваційної діяльності як окремих компаній, так і цілих держав.

Критерієм і мірою швидкості технологічних змін є темпи падіння ціни на нову технологію. За останні 30 років реальна ціна продуктивності комп'ютеру в середньому знижувалася в середньому на 35% щорічно (для порівняння: щорічне падіння цін на послуги засобів комунікації попереднього технологічного циклу – телефонії – становило лише 10% на рік). Сучасні темпи технологічних змін є настільки швидкими, що до них не встигає адаптуватися ані суспільство, ані економіка. Наразі строк життя цифрових технологій становить 18 місяців проти 3 років, необхідних для змін «правил економічної гри» і 10 років, необхідних для адаптації суспільства.

Щорічно оновлюється 5% теоретичних та 20% професійних знань. Прийнята у США одиниця виміру старіння знань спеціаліста - «період напіврозпаду компетентності» (зниження компетентності на 50%) в результаті появи нової інформації, показує, що за багатьма професіями цей поріг наступає менш ніж через 5 років, тобто раніше, ніж закінчиться період навчання у вузі. Вирішення цієї проблеми вбачається у переході до безперервної та багаторівневої освіти.

Рівень підтримки науки та освіти, особливо вищої, в Україні давно вже не відповідає цілям інноваційного розвитку. Особливо якщо порівняти з увагою, яка приділяється, наприклад, в США, ЄС, Росії, Казахстані.

У 2005 році бюджетні витрати на науку становили 0,38% ВВП, у 2006 - 0,4%, у 2007 - 0,41%, у 2008 – менш ніж 0,4%. При цьому, в Україні ще в середині 90-х років Верховна Рада України прийняла норму, згідно з якою бюджетні витрати на науку повинні бути не менше 1,7% - це рівень не дуже бурхливого розвитку, але хоча б збереження і, якоюсь мірою, розвитку наукових досліджень. Також не діє Закон „Про інноваційну діяльність”,

фактично зруйновані технопарки і т.п.

В 1990 році в Україні було зосереджено 6,5% світового науково-технологічного потенціалу при кількості населення 0,1 % від світового рівня. При цьому на кожну тисячу працюючих припадало 11 зайнятих в науково-технічній сфері. Сьогодні відбувається процес вилучення інтелектуальних ресурсів з України – у загрозливих масштабах.

Таким чином, головні завдання, які і на сьогодні не втрачають актуальності, це:

- прийняття та реалізація Національної стратегії розвитку «Україна-2015», невід'ємною базовою складовою якої є доктрина економіки знань;
- розробка і провадження Науково-технологічного, Інноваційного та Освітнянського Кодексів України;
- відновлення дії законів в науково-інноваційній сфері;
- вдосконалення системи державного управління науково-технологічною та інноваційною сферами, що повинно супроводжуватись розвитком інноваційної інфраструктури;
- кардинальні зміни щодо системи державної підтримки науково-технологічних та інноваційних програм;
- створення спеціалізованих цільових та приватних інноваційних венчурних фондів, «бізнес – інкубаторів» тощо.

Загальна концепція інноваційного розвитку, яка була створена Європейською Комісією у зв'язку з розширенням Євросоюзу, чітко визначає пріоритетні напрямки державної політики в сфері економічного розвитку на основі інновацій і знань.

Перший - створення інститутів, що заохочують суб'єктів фінансової, наукової й промислової діяльності впроваджувати інновації, передусім, через **фіскальні заходи**: податкові пільги, податкові кредити, прискорена амортизація, цільова підтримка через гранти й позики тощо. Крім того, ефективним є застосування адміністративних заходів щодо спрощення процедури створення і діяльності інноваційних підприємств.

Другий - створення інфраструктури інноваційної економіки:

✓ ефективних механізмів **інформаційного обміну** між потенційними учасниками партнерами, наприклад: формування загальних статистичних індикаторів, створення бази даних за результатами впровадження заходів інноваційної політики й самих інновацій, проведення всіляких семінарів і зустрічей ключових («тих, хто приймає рішення») гравців, реалізація принципу «відкритої координації», що передбачає обмін досвідом і транснаціональне навчання;

✓ взаємодія в тріаді **«університети – бізнес – промисловість»** Великим державним дослідницьким центрам необхідно спрямовувати свої зусилля в сферу обміну технологіями й співробітництва з діловими колами;

✓ створення, насамперед, на регіональному рівні спеціалізованих організацій **підтримки інновацій** – технопарки, бізнес-інкубатори, технологічні фірми, кластерні підприємства;

✓ підвищення культури **патентування й ліцензування** шляхом створення професійних патентних мереж і реформування законодавства в сфері інтелектуальної власності. Наприклад, США, Японія та Німеччина сьогодні разом продають 70% від загальносвітового обсягу ліцензій на нові технології, а разом з ЄС контролюють 84% усіх виданих у світі патентів.

Третій - випереджаючий розвиток гуманітарного капіталу. Насамперед, це формування в суспільстві загальної інноваційної культури.

Очевидно, що якісного економічного зростання – тобто такого, яке самою своєю структурою забезпечує імунітет до зовнішніх шоків, високий рівень конкурентоспроможності, гідне місце у світовій системі поділу праці – сьогодні можливо досягти лише в умовах **суспільства та економіки знань**.

Тому Україна має ставити перед собою **амбіційні цілі**, адже **тільки рух до вищих стандартів світового досвіду може привести до прогресу на шляху прискореного**

росту конкурентноздатності національної економіки й здійснення заявленого нашою державою європейського вибору.

4. Технологічна модернізація

Модернізаційний проект, як вчить світовий досвід, засновується на ідеології сильної держави, ефективної виконавчої влади в органічному поєднанні з повноправним місцевим самоврядуванням. Швидкі економічні зміни, переплетіння фаз розширеного відтворення підлягають державній координації та узгодженню програм технологічного оснащення виробництва товарів і послуг.

У світовій економіці склались **передумови до чергового етапу науково-технологічної революції, змістом якого є широке розповсюдження шостого технологічного укладу**. Для нього характерні передусім **провідна роль науки**, яка втілюється в наукових відкриттях та промислових технологіях, визначаючи нові умови функціонування та розвитку суспільства, задоволення зростаючих потреб населення. Шостий технологічний уклад включає також базисні виробничі технології, зв'язані з відтворенням та функціонуванням людського капіталу, державного управління та правопорядку. У виробничому секторі домінуватимуть гнучкі технології, здатні швидко пристосовуватися до змін попиту, безвідходні, екологічно чисті технології, зокрема на основі водневої енергетики, композитні матеріали, кераміка нових поколінь, інтелектуальні продукти. Відбудеться подальша революція в галузі зв'язку, почнеться транспортна революція, великомасштабне впровадження космічних технологій.

Назрілою проблемою є **відновлення мережі науково-дослідних установ в державному секторі**, розвиток їх в корпоративних структурах, венчурному бізнесі, виходячи з обмеженості поточної прибуткової діяльності і пріоритетів високої доходності довгострокових технологічних проектів з метою гармонізації економічних інтересів та підтримки модернізаційної моделі широкими верствами населення.

Необхідно забезпечити розроблення **державної програми науково-технологічного та інноваційного розвитку України на перспективу**.

Держава має удосконалити інституційне забезпечення інноваційного розвитку шляхом створення системи стратегічного планування та оцінки розвитку технологій відповідно до національних цілей. Необхідно подолати суто відомчу модель організації та фінансування інновацій, втіливши **"національну інноваційну систему"** як державну структуру, що органічно виробляє комплекс інституційних, правових та економічних заходів щодо технологічних змін.

Ще раз необхідно наголосити, що наразі **провідним сектором економіки є багатогалузеве машинобудування**, яке забезпечує базисні засади періодичного інноваційного оновлення технологічного рівня виробництва, темпи і характер розширеного відтворення валового випуску та валового внутрішнього продукту, конкурентоспроможність економіки, динаміку економічного зростання та якість життя населення. Частка машинобудування в структурі промислового виробництва має бути доведена в перспективі до 30–40%. **Технологічна модернізація є ключовою передумовою підвищення конкурентоспроможності національної економіки.**

5. Нагромадження капіталу

Теорія та практика господарювання свідчать про **провідну роль нагромадження основного капіталу в економічному зростанні**. Нагромадження, власне, говорить про приріст ресурсів ВВП, скоригований на вибуття капіталу внаслідок його фізичного та морального зношення. Рівень нагромадження забезпечує стійкий стан економіки з найвищим рівнем споживання населення на середню- та довгострокову перспективу. Суттєвими чинниками є також стан торговельного та платіжного балансів, валютний курс, паритети купівельної спроможності та залежні від них пропорції міжнародного обміну.

В Україні склались певні співвідношення між приростом ВВП, фондів споживання та нагромадження. Хоча вони потребують гнучкої корекції, не слід переходити об'єктивну межу між нагромадженням та споживанням, коли провідні парламентські сили

наголошують на необґрунтованому збільшенні бюджетних витрат. В цьому контексті не слід ігнорувати негативний досвід пропорції нагромадження-споживання в деяких постсоціалістичних країнах. Отримавши політичну незалежність, вони згорнули промислову діяльність, зробивши акцент на традиційних видах господарської діяльності, що суперечить характеру сучасного урбанізованого світу. Зокрема в Киргизії кінцеве споживання становило (2005 р.) 104% до ВВП, в Молдові – 105,41%. У світовій економіці спостерігаються аналогічні процеси: в Гвінеї-Бісау відповідний показник дорівнює 110,54%, Мадагаскарі – 131,9%, Нігерії – 101,42%. В таких випадках нагромаджуються борги, відсутні перспективи розвитку, утворюються зони застійної бідності та жебрацтва. Напроти, в країнах з високою нормою нагромадження, зокрема в Люксембурзі, Ірландії, Норвегії, Кореї, Малайзії, досягнуті високі параметри душевого виробництва ВВП та споживання населення.

Зниження промислово-інвестиційної діяльності властиве ряду регіонів України. У 1990–2006 рр. при збереженні на кінець періоду обсягів промислового виробництва в країні в цілому відповідний показник Львівської області становив 63,6%, Сумської – 67,3, Херсонської – 44,8%. В Запорізькій області, а також Миколаївській, Сумській, Тернопільській, Чернігівській областях падіння валової продукції сільського господарства було більшим, ніж в середньому по країні. Це ставить нові вимоги перед регіональною політикою.

Інвестиції в основний капітал в Україні у 1991–2007 рр. збільшилися у середньорічному вимірі в 1,32 рази і становили на кінець періоду 49,4 млрд. грн. у порівняних цінах, поступаючись рівню 1990 р. на 11%. У 2001–2007 рр. був значною мірою компенсований спад початкового періоду ринкової трансформації. **Постає стратегічне завдання подальшого підвищення обсягів нагромадження, збільшення його норми в структурі ВВП за категоріями кінцевого використання щонайменше до 25%.** Не слід виключати й можливість більш високого нагромадження відповідно до завдань технологічної модернізації економіки.

Однак в цьому контексті **необхідно розв'язати гострі соціальні питання зростання фонду споживання та подолання бідності, адже досі понад 50% населення має середньодушові сукупні витрати в місяць нижче прожиткового мінімуму.**

6. Сільське господарство в реалізації Стратегії розвитку України.

У сучасному світі сільське господарство розглядається як один із основоположних факторів економічного і, передусім, соціального розвитку. Від стану справ у сільському господарстві залежить і подолання бідності (близько трьох мільярдів осіб живуть на 1–2 долари в день), і енергетичної залежності в умовах обмеженості перш за все ресурсів нафти. За оцінками Світового банку, зростання ВВП, обумовлене зростанням сільського господарства, щонайменше **удвічі ефективніше сприяє скороченню бідності**, ніж зростання ВВП, отримане за рахунок інших галузей.

Україна володіє 9% світових запасів чорноземів. Площа угідь, придатних для виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції, сягає майже 37 млн. гектарів. В Україні в галузі сільського господарства зайнято 18% всього працездатного населення країни, створюється 18% ВВП та майже 9% валової доданої вартості. Виробництво сільськогосподарської продукції є джерелом доходів для понад 60% працездатного сільського населення. Якщо врахувати зайнятість у галузях, пов'язаних із сільським господарством, то питома вага сукупної зайнятості зростає майже до 40% від усього економічно активного населення країни.

Україна має сприятливі для сільського господарства земельні ресурси і традиційно розглядається як потужний сільськогосподарський виробник із значним експортним потенціалом з високою якістю багатьох сільськогосподарських культур. За основними показниками урожайності та продуктивності природно-ресурсний потенціал України у порівнянні з іншими країнами, які майже вичерпали власні ресурси, є досить високим.

Але сьогодні земельний потенціал України використовується незадовільно. Урожайність більшості сільськогосподарських культур і продуктивність тваринництва значно поступають відповідним показникам європейських країн.

Протягом 15 років відбулося скорочення більш ніж на третину обсягів виробництва продукції рослинництва і тваринництва. У 1990 році поголів'я крупної рогатої худоби склало 25194,8 тис. голів, а в 2007 році вже 6175,4 тис. голів. Виробництво сільськогосподарської продукції ледь досягає 60% від рівня 1990 року. Середньорічні збори зерна у 2003-2006 роках (33,6 млн. тонн) були на третину меншими, ніж у 1987-1990 роках (51 млн. тонн). Виробництво м'яса за цей час скоротилось з 4,4 до 2,5 млн. тонн, молока – з 24,2 до 13,6 млн. тонн, яєць – з 17,2 до 12,7 млн. шт.

Низька продуктивність угідь є наслідком не лише неналежної уваги до охорони і відтворення родючості ґрунтів у період проведення земельної реформи, але й залучення в минулому до сільськогосподарського обороту значних площ малопродуктивних деградованих земель, а також виснажливого їх використання, зокрема за рахунок розширення площ під соняшника і ріпаку. Показник розораності території України становить 56,2%, а сільськогосподарських угідь – 77,8 %, що є одним з найвищих у світі.

У процесі аграрної реформи фактично знищено соціальну інфраструктуру сіла. Загрозливих масштабів набула депопуляція села.

Між тим, ефективна політика щодо сільського господарства для нашої країни відкриває можливості забезпечити сталий розвиток національної економіки в цілому.

За останні роки загальні державні витрати на сільське господарство, включаючи витрати бюджету і податкові пільги (зі сплати ПДВ), зростають. У 2006 р. бюджетні видатки у порівнянні з 2004 р. подвоїлися, а питома вага усіх державних витрат на аграрний сектор у загальних сукупних витратах держави за цей же період збільшилася із 2,6 до 3,8%. У структурі витрат на сільське господарство значне місце займають податкові пільги зі сплати ПДВ.

Але, незважаючи на значні фінансові ресурси, які виділяються на розвиток сільського господарства, державна підтримка сільського господарства в Україні є низькоефективною, **не компенсує витрат сільськогосподарських підприємств**, понесених у результаті цінової та торговельної політики. Рівень сукупної підтримки, яку фактично отримує сільськогосподарське виробництво, **від'ємний**. Показник підтримки виробників (ППВ – вимірює рівень підтримки сільськогосподарських підприємств, яка надається у формі трансфертів від споживачів (підтримка цін) та держави (бюджетні витрати та податкові пільги) в 2000–2006 рр. становив **3,7%** валового доходу сільськогосподарських підприємств. Це означало **зниження цін вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників порівняно з цінами світового ринку**.

Основною характерною рисою і водночас головною вадою державної аграрної політики в Україні сьогодні є її перекис в бік **інтересів великих вертикально інтегрованих бізнес-структур** і послідовне пригнічення дрібного і середнього сільськогосподарського виробництва. Чисельність аграрних формувань з розміром землекористування понад 10 тис. га постійно збільшується (з 2001 р. до 2006 р. в 1,8 рази), тоді як чисельність малих та середніх – зменшується (з 12,7 тис. до 7,6 тис. тобто на 60%). Близько третини сільськогосподарських земель знаходиться у використанні та володінні великих та надвеликих корпоративних структур з площею понад 5000 га, а їх частка у реалізації продукції тваринництва становить лише 22%, рослинництва – 31 %.

Великою мірою процесам концентрації землі сприяла політика бюджетної підтримки в сільському господарстві. Малі та середні господарства могли б ефективно займатися сільським господарством за умови державних субсидій і протекціоністських заходів. Проте сучасна бюджетна підтримка в Україні спрямована на великомасштабне виробництво. У той час як навіть за таких нерівних умов питома вага господарств населення у виробництві продукції сільського господарства у 2006 р. становила 60,1% (для порівняння – у 2001 р. – 62,8%, а у 2003-у – 69,7%).

Концентрація виробництва та землі у надвеликих вертикально інтегрованих структурах, обезземелення селянських господарств, виснаження ґрунтів, ігнорування соціальних проблем і невикористані можливості для диверсифікації доходів і міграції – все це обмежує можливості сільського господарства у забезпеченні потреб розвитку.

Погіршення соціально-економічного становища переважної більшості сільського населення внаслідок концентрації виробництва, зростання безробіття, відсутність альтернативної зайнятості та можливостей диверсифікації доходів призвело до декапіталізації особистих селянських господарств шляхом продажу ними і здачу в оренду за мізерну плату земельних ділянок, отриманих у процесі земельної реформи. В обхід діючого мораторію на купівлю-продаж землі селянам доводиться продавати землю для виживання в складних умовах та відмовлятися від власного приватного господарювання чи володіння землею, яке могло б принести в майбутньому вищі доходи. Розмір орендної плати за землю, передану селянами монопольним корпоративним структурам знаходиться практично на тому ж рівні, що й у середніх формуваннях та значно нижчий, ніж у малих (за площею землекористувань) приватних сільськогосподарських підприємствах.

Отже, для використання сільського господарства у стимулюванні економічного розвитку необхідно, передусім, відмовитися від багаторічної практики ігнорування діяльності дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва. **Дрібні селянські господарства за підтримки держави можуть перетворитися на ключовий інструмент скорочення сільської бідності, особливо в гірських районах.**

Основними пріоритетами у державній аграрній політиці мають стати:

- збільшення активів бідних домогосподарств;
- підвищення продуктивності дрібних селянських господарств і сільського господарства в цілому;
- створення у сільській місцевості економічних стимулів для неаграрних видів економічної діяльності, якими могли б скористатися бідні верстви сільського населення;
- розширення масштабів інтеграції дрібних фермерів з великими товарними господарствами, переробними, збутовими підприємствами та постачальниками ресурсів;
- радикальне зміцнення соціальної інфраструктури на селі.

Необхідно змінити ставлення всіх зацікавлених сторін до забезпечення зростання ролі сільського господарства для розвитку виробників і їх організацій, приватного сектора і держави. Все це вимагає ефективної системи державного управління, яка має будуватися на принципово нових засадах:

- відмову від державних програм підтримки виробництва, застосування форм, методів та інструментів державної підтримки конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників. У політичних рішеннях щодо масштабів підтримки потрібно відійти від критеріїв, пов'язаних з її обсягами, тим більше порівнювати їх з розвинутими країнами світу;
- запровадження нових механізмів розподілу субсидій сільськогосподарським товаровиробникам, які орієнтують їх на сигнали ринку, а не на види виробничих субсидій;
- забезпечення прозорості процесу розподілу фінансової підтримки, рівноправна участь усіх товаровиробників в її отриманні та встановлення сумарних дотаційних обмежень на одного отримувача державних бюджетних виплат;
- обмежене застосування механізмів фінансової підтримки надання послуг сільгосптоваровиробникам щодо субсидування ставки відсотка, надання гарантій під банківські позики чи прямі інвестиції, надання товарних кредитів, лізинг сільськогосподарської техніки, підтримка кредитних кооперативів, страхування продукції тощо, щоб уникнути появи залежності надання подібних послуг від державних субсидій;
- обов'язковий супровід фінансової підтримки конкурентоспроможності виробників адекватним якісним оновленням знань та практичних навичок користувачів цієї підтримки.

Освіта є найбільш цінним активом для сільських жителів, оскільки вона дозволяє більш ефективно використовувати можливості, що відкриваються при переході до

політики "сільське господарство для розвитку". Для цього важливішими є не кількісно-освітні показники, а **підвищення якості освіти в сільських районах**, посилення професійної підготовки, що допомагає формувати технічні і підприємницькі навички, які необхідні в умовах сучасного сільського господарства і неаграрної сільської економіки. В цьому, а в більш широкому контексті відродження та інтенсивний розвиток соціальної сфери села, - найефективніший шлях закріплення людей на селі.

7. Політика конкурентноздатності

Загострення глобальної конкуренції, яке охоплює не тільки товарні ринки, але й ринки капіталів, технологій і робочої сили, різко посилює вимоги до конкурентоспроможності української економіки, її здатності до інноваційно-інвестиційного оновлення. **Головним джерелом прибутку у сучасному світі є інтелектуальна рента.** Однак для її створення необхідно забезпечити перетікання капіталу у високотехнологічні галузі та наукомісткі виробництва. Підтримка і розвиток науки стає надпріоритетом в сучасному світі. Капіталовкладення у підприємства більш високої переробки сировини та у підвищення технологічного рівня самих сировинних галузей не лише підвищують їх ефективність, а й створюють попит на додаткові робочі місця для високотехнологічного сектора промисловості, у цілому сприяють НТП і формуванню кадрового потенціалу.

Отже, Україна вже не може підтримувати конкурентні позиції у світовій економіці за рахунок дешевої робочої сили та економії на розвитку освіти, науки та охорони здоров'я. В умовах глобальної конкуренції і відкритої економіки неможливо наздогнати розвинені країни, не забезпечуючи проривного розвитку в тих секторах національної економіки, які визначають її конкурентну спеціалізацію у світовому господарстві.

Політика конкурентоспроможності має базуватися, по-перше, на **зміцненні конкурентних переваг України у космічному секторі, сферах металургії, енергомашинобудування, атомної енергетики, транспорту і аграрного сектора, виробництва екологічно чистих продуктів, послуг в сфері аутсорсінгу.**

По-друге, на підтримуванні передових позицій у наукових дослідженнях і технологіях шляхом створення потужних об'єднань вітчизняних підприємств однієї галузі, розвитку виробничої кооперації з країнами ЄС та СНД, входження в глобальний оборот високотехнологічної продукції та технологій з власною спеціалізацією.

По-третє, сучасні економічні проблеми України не можуть бути розв'язані за допомогою суто економічних інструментів та інститутів. Реальним "вузьким місцем" сьогодні є система правозастосування, передусім судова і правоохоронна системи. Країна підійшла до такої фази, коли подальший економічний розвиток значною мірою буде визначатися станом інститутів державної влади (див. розділ «Держава»).

По-четверте, відбудова інститутів ринку має бути чітко націленою на зміцнення довіри між суб'єктами суспільного, економічного і політичного життя. Саме довіра є ключовим фактором зниження трансакційних витрат, які здійснюють негативний вплив на конкурентоспроможність українського бізнесу. **Ключова роль тут належить державі.** Рішення, що приймаються владою, повинні бути передбачуваними і зрозумілими суб'єктам господарського життя, відповідати букві і духу демократичної Конституції. Ключовим фактором підвищення конкурентоспроможності є тільки **ефективність функціонування усієї системи застосування законодавства** (адміністративної, судової та правоохоронної систем) і **реформування соціальної сфери.**

По-п'яте, нарощування змагальності на внутрішньому ринку. Не можна заперечувати, що галузі, не здатні конкурувати на внутрішньому ринку, ніколи не стануть конкурентоспроможними на зовнішньому. Необхідним є лише свідоме обмеження конкуренції в ряді соціально значимих галузей (наприклад, у сільському господарстві).

По-шосте, шлях до внутрішньої і міжнародної конкурентоспроможності йде через усвідомлення підпорядкованості певним закономірностям поведінки суб'єктів господарювання на сучасних ринках. В сучасній економіці в умовах домінування транснаціонального виробництва поняття "національна продукція" втрачає первісний

сенса. Це означає, що сильною буде лише та країна, де діють глобальні гравці, здатні визначати світові тенденції розвитку технологій та фінансових потоків.

Існують **два основних механізми забезпечення глобальної конкурентоспроможності компаній**: або вмонтування вітчизняних фірм у виробничі ланцюжки транснаціональних корпорацій, або перетворення своїх корпорацій на транснаціональні. Але тільки другий варіант створює можливість для самостійної глобальної гри – не лише економічної, а й політичної. Визнання великого бізнесу як найважливішого суб'єкта підвищення конкурентоспроможності країни є необхідною основою національної інноваційної, промислової та конкурентної політики.

Вирішення такого завдання може відбуватися лише за тісної взаємодії бізнесу і держави. Причому йдеться не про звичайну підтримку "точок зростання", штучно призначених державою. Їх має визначати якраз ринкова конкуренція, а держава повинна забезпечувати політичну, гуманітарну та інфраструктурну підтримку фірмам, які претендують на роль глобальних гравців. Якщо це й протекціонізм, то протекціонізм такий, що передбачає, на відміну від традиційного, **захист сильних, а не слабких, а також націленість назовні**. Він не закриває ринок від глобальних гравців, а сприяє своїм гравцям на міжнародному ринку.

Отже, загальною метою антимонопольно-конкурентної політики в Україні повинно стати **істотне збільшення питомої ваги конкурентного сектора економіки та забезпечення рівності умов конкуренції на товарних ринках**.

При цьому першочерговими завданнями у конкурентному секторі мають стати забезпечення належних інституційних передумов ефективної конкуренції, недопущення деформацій ринкового механізму внаслідок некомпетентного втручання державних органів; розвиток належного інформаційного забезпечення функціонування товарних ринків; створення та розвиток ефективних каналів розповсюдження товарів.

Стосовно олігопольного сектора, враховуючи його неоднозначну роль, зокрема, у забезпеченні науково-технічного прогресу, оновленні технологічної бази виробництва, пріоритетним завданням має бути вплив на поведінку учасників ринку, запобігання обмеженням конкуренції внаслідок узгодження їх поведінки. Поряд із цим, держава має не допускати структурних змін, які б призводили до виникнення на таких ринках передумов домінування, посилення бар'єрів вступу на них.

Структурні зміни, що повинні привести до скорочення частки монопольного сектора, мають бути забезпечені насамперед за рахунок вступу на ці ринки нових суб'єктів господарювання, що передбачає, у свою чергу, створення та підтримання сприятливого інвестиційного клімату, усунення та недопущення перешкод вступу на товарні ринки. Щодо ринків природних монополій, то головним завданням й у середньостроковій перспективі залишається забезпечення функціонування ефективної системи державного регулювання тарифів на послуги суб'єктів природних монополій, якості цих послуг та доступу до них. Водночас держава має всіляко сприяти технологічним змінам, які виводять відповідні ринки зі стану природної монополії, вживати організаційних заходів, які б створювали передумови для лібералізації цих ринків.

Формування національних конкурентних переваг залежить сьогодні й залежатиме надалі не тільки від інвестицій та активності компаній, але й від цілеспрямованої політики держави на національному та міжнародному рівні.

8. Програмний метод у бюджетному процесі України – шлях до ефективної державної політики у сфері інвестицій

Сьогоднішнє завдання бюджетної політики полягає в пошуку важелів, здатних підтримувати темпи економічного росту на високому рівні протягом тривалого періоду, оскільки їх зниження не дозволить розв'язати ряд глибоких протиріч, насамперед, у соціальній сфері. Однією з необхідних умов цього є перехід у бюджетному процесі **від планування ресурсів до планування результатів**, що передбачає підвищення ролі програмно-цільових методів в управлінні видатками бюджету.

З 2002 р. Україна перейшла до застосування програмно-цільового методу в процесі складання бюджету, але в бюджетному процесі України цей метод все ще перебуває **на початковій стадії**, і тому говорити про реальні результати від використання цього методу у вітчизняному бюджетному процесі ще зарано. Сучасний етап можна охарактеризувати лише **як формальний перехід** до програмно-цільового методу складання бюджету, коли існуюча форма підготовки бюджетних запитів та інших документів здійснюється за новими стандартами, а зміст роботи щодо їх використання ще не набули принципових змін.

В останні роки державні цільові програми затверджувалися нормативно-правовими актами різного рівня без достатнього аналізу та врахування результатів реалізації діючих програм і їх фінансового забезпечення. Фактично процес розробки і виконання програм в Україні набув слабо контрольованого характеру. В результаті *кількість програм постійно зростає, сукупні обсяги фінансування дорівнюють 15–20% доходів держбюджету, а середній рівень фінансування однієї програми не перевищує 50%*. **В державі відсутній єдиний підхід до прийняття рішень про необхідність прийняття і реалізації програм, немає чіткої і зрозумілої системи відбору проблем у рамках пріоритетів соціально-економічного розвитку для забезпечення їх коштами державних цільових програм.** За таких умов міністерства і відомства як головні розпорядники бюджетних коштів, прямо зацікавлені в ініціюванні усе більшої кількості нових програм як додаткового джерела фінансування поточних функцій. Частина державних цільових програм *не має чітко визначених конкретних заходів і, відповідно, термінів і оцінок очікуваних результатів їх реалізації*, що призводить, зокрема, до неадекватного відображення в програмі витрат, пов'язаних з її реалізацією. Більш того, тексти значної кількості діючих державних цільових програм практично не доступні для громадськості.

Необхідно розробити пропозиції щодо впорядкування програмного процесу в бюджетній сфері в цілому разом із проектом Закону України «Про програмно-цільове планування державного бюджету», з тим, щоб лобістські і протекціоністські підходи, які часто домінують у програмному процесі, з часом відійшли на задній план, а бюджетний процес набував все більшого ступеня легітимності і прозорості, забезпечуючи ефективну участь держави в реалізації довгострокової стратегії розвитку економіки.

Програмний метод передусім має застосовуватися щодо «зон розвитку», які дають вагомий результат лише у випадку реалізації пролонгованої, цілеспрямованої і послідовної політики, яка включає:

1. *реальний сектор економіки* (створення виробничої, транспортної й іншої інфраструктури, підвищення ефективності виробництва, підтримка конкурентоспроможності аграрно-промислового сектора, ресурсозбереження, створення нових виробництв);

2. *наукові, науково-технічні програми* (створення нових технологій, засобів виробництва, іншої наукомісткої продукції, активізацію інноваційної діяльності у сфері економіки).

3. створення *інституційних умов розвитку економіки знань*.

9. Інституційне забезпечення реалізації Стратегії.

Для України можливі дві інституційні моделі розвитку: **стратегія суб'єктності та стратегія "розчинення"** у глобальному соціально-економічному просторі. Перша стратегія вимагає збереження свободи національних дій держави та суспільства за будь-яких обставин, первинність національного інтересу та його послідовну реалізацію. Друга стратегія орієнтується на швидку інтеграцію у глобальний простір, вважаючи це головною умовою стійкого розвитку, в тому числі, й ціною відмови від частини національних повноважень у вирішенні стратегічних питань на користь міжнародних інститутів.

Враховуючи наявність широкого кола історичних завдань становлення державності та української політичної нації, реальні національні можливості України, ризики сучасного глобального розвитку, слід визнати більш прийнятною **стратегію суб'єктності**. Вона не виключає активного використання переваг участі у глобальних та інтеграційних

процесах, але залишає країні можливість свідомого вибору. Вирішення завдань **стратегії суб'єктності** передбачає послідовну реалізацію таких інституційних принципів:

1. **забезпечення ефективної кооперації** між господарючими суб'єктами і державою;

2. **оптимальне співвідношення ринкових ризиків і суспільної довіри до інститутів ринку**, від якого залежать: рівні трансакційних витрат, продуктивність та іноваційність господарчої системи, частка тіньового сектора у ВВП, відсоткові ставки, рівень монетизації економіки, розподіл грошової маси на банківську та позабанківську складові, рівень доларизації економіки, банківські депозити, рівень кредитування економіки, розвиненість фінансової системи. Однією з базових передумов для цього є збереження незалежності Національного банку України. Довіра формує суспільне розуміння первинності макроекономічної та фінансової стабільності по відношенню до цілей соціальної справедливості, що є необхідною передумовою стратегічної поведінки держави і громадянського суспільства. Припустимий рівень ризикованості і невизначеностей в економіці гарантує довгострокову стабілізацію у динамічному середовищі і національну економічну безпеку. Розробка та реалізація стратегії соціально-економічного розвитку є тим способом, яким досягається зменшення рівня невизначеності. Інституційною передумовою досягнення оптимального рівня невизначеності є свобода конкуренції, антимонопольне регулювання, відкритість економіки, система соціальних гарантій, інститут банкрутства, захист прав кредиторів та ін.;

3. **оптимальний розподіл і субординація повноважень між суб'єктами господарчої системи**, здатними самостійно вирішувати власні та суспільні завдання. Передумова цього – реальна економічна свобода, професіоналізація господарчої діяльності, її інфраструктурне забезпечення, **чітка фіксація і впорядкування прав власності**. Проявом оптимального рівня суб'єктності господарчої системи є її інноваційний розвиток, здатність до конкурентної солідарності, системні структурні зрушення.

По-перше, це випереджальний розвиток *загальних* інститутів ринку і правової держави, відповідної системи соціального захисту і гарантій.

По-друге, подальша професіоналізація ринкової, соціальної і державної діяльності, **стимулювання розвитку недержавних інститутів**. Професійна корпоратизація, структуризація і консолідація громадянського суспільства переводить його в одну **"вагову категорію" з організованою державною машиною**. Держава вимушена ставитися до організованого і структурованого соціуму як до гідного партнера в неусувному конфлікті з приводу **взаємної відповідальності та повноважень**. Важливим завданням недержавних інститутів повинен стати **громадянський контроль за системою фінансового моніторингу**, яка впроваджена в Україні у відповідності з міжнародними вимогами боротьби з фінансуванням тероризму та відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом.

По-третє, розвиток цілісного інфраструктурного комплексу.

По-четверте, створення системи моніторингу, прогнозування та проектування інститутів розвитку.

Складність сучасного етапу розвитку суспільства полягає в тому, що **формування цінностей української політичної нації не є завершеним**. Вкрай потрібним є позитивний досвід спільного соціально-економічного і політичного життя, тому будь-яке штучне посилення ментальної, етнічної або конфесійної конфліктності є вкрай небажаним. Слід очікувати, що суспільний запит на співпрацю та взаєморозуміння між Сходом та Заходом України буде посилюватися.

Негативним фактором інституційного розвитку України виступає **надконцентрація економічних, фінансових, владних, інтелектуальних ресурсів українського суспільства в одному місті – Києві**. Така "експлуататорська" модель в умовах становлення громадянського суспільства і єдиної політичної нації виступає як досить ризикована й обмежена. **Неминуча міжрегіональна конкуренція набуває характеру боротьби за контроль над столицею, що, з одного боку, знекровлює регіони, а з**

іншої, сприяє формуванню негативної національної єдності на підставі опозиції до центральної влади. Більш раціональна регіональна політика держави створюватиме можливості оптимальної децентралізації при збереженні й посиленні її позицій у стратегічному розвитку економіки й суспільства.

Гетерогенність регіонального устрою української держави не тільки породжує дезінтеграційні ризики й погрози соціально-економічного розвитку України, але водночас виступає як свого роду природно історична матриця, що забезпечує раціональне обмеження розкиду траєкторій майбутньої інституційної еволюції українського суспільства, виявлення й узгодження різноспрямованих інтересів. **Внутрішнє інституційне різноманіття регіонального устрою української держави не може й не повинне бути переборене в історичній перспективі.** Регіональна складова інституційної політики української держави є обов'язковою умовою вирішення стратегічних соціально-економічних завдань, включаючи й забезпечення належної національної конкурентоспроможності й безпеки.

У практику поточного й довгострокового планування й прогнозування соціально-економічного розвитку України варто ввести **індикативні показники рівнів регіональної диференціації**, включаючи показники виробництва ВВП та його регіональної енергоємності, індекси людського розвитку. Економічно обґрунтоване зниження рівнів регіональної диференціації як наслідок інтенсивного міжрегіонального обміну необхідно вважати одним із стратегічних завдань соціально-економічного розвитку. **Державі варто приймати найжорсткіші заходи, спрямовані проти регіональної економічної або політичної дискримінації господарюючих суб'єктів і громадян, сприяючи єдності національного економічного, соціального й політичного простору.**

Вказані фактори на певному етапі здатні підвести економіку і суспільство до **"порога спрацювання"** - істотного підвищення віддачі національних ресурсів і прискорення розвитку без видимих додаткових інвестицій.

Виключний конфліктний потенціал для українського суспільства несе на собі "земельне питання". З одного боку, швидке формування легального ринку земель є необхідним, але з іншого, враховуючи можливий і очікуваний рівень зловживань, у цій сфері доречно взяти інституційну паузу для законодавчого і нормативного врегулювання питання раціонального розподілу пучка правомочностей суб'єктів земельних відносин. В іншому випадку руйнівний потенціал приватизації землі в умовах недосконалості судової системи може перевищити інтеграційний потенціал існуючої системи інститутів.

Необхідна певна ревізія такого орієнтиру інституційних реформ, як соціальна ринкова держава. Соціальна держава, беручи на себе частину відповідальності за вирішення соціально-економічних проблем індивідів та домогосподарств, схильна брати і частину їх повноважень. Притаманні такому середовищу патерналізм та відсутність потреб у громадянській солідарності не є кращим фоном для формування інститутів громадянського суспільства.

Процес масової трудової міграції поступово набуває характеру негативного відбору, коли національна економіка втрачає найбільш продуктивних робітників. **Якщо інституційне середовище не забезпечить інтеграції людського капіталу і економічної системи суспільства, Україна може перетворитися на європейського маргінала.** Шляхом для вирішення цієї проблеми може стати не лише дерегуляція економіки і розвиток відповідної фінансової інфраструктури, а й підвищення суспільного престижу малого бізнесу, з використанням можливостей системи виховання та освіти.

Економічний суверенітет держави відіграє одну з головних ролей у реалізації стратегії соціально-економічного розвитку. Інституційне наповнення економічного суверенітету повинне відповідати сучасним макроекономічним, фінансовим та технологічним реаліям. З урахуванням норм та правил СОТ, протекціонізм у чистому вигляді є неможливим і небажаним. **Сучасна практика дає багато зразків використання тонких інструментів непрямого захисту національного виробника, в тому числі, і на ринку фінансових послуг.** Тим більше, що такі міжнародні інститути, як МВФ

наполягають на необхідності **поступової і обережної лібералізації ринків**, виходячи з верховенства принципів грошово-кредитної, фінансової та макроекономічної стабільності.

Тому необхідно **наділити Національний банк України правом регулювання потоків реальних та спекулятивних інвестицій, встановлюючи диференційований режим зарахування та використання коштів в залежності від термінів, на який вони приходять у країну**. З цієї точки зору важливим завданням є ретельна експертиза передумов та наслідків лібералізації валютного режиму. Як свідчить досвід країн, що перейшли до режиму **вільно плаваючого курсу**, це суттєво обмежує можливості впливу держави на грошовий ринок та посилює його вразливість по відношенню до зовнішніх криз.

Необхідно забезпечити **перетворення Українського банку реконструкції та розвитку із звичайного універсального банку, яким він став зараз, на національний інвестиційний банк відповідно до мети, з якою він створювався**. Його статутними завданнями повинно бути, перш за все, фінансування структурної перебудови економіки та її інноваційно-інвестиційного розвитку.

Уже зараз доцільно визначити зміст та етапність кроків щодо поступового просування до **створення єдиного регуляторного органу фінансового сектора**, який б інтегрував функції Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг та відповідних департаментів Національного банку України. Ця проблема потребує ґрунтовного опрацювання з урахуванням незавершеності перебудови банківської системи, низького рівню розвитку небанківських сегментів фінансового ринку, виключної ролі банківської системи у забезпеченні стабільності національної грошової одиниці.

У кінцевому результаті **ефективність обраної моделі розвитку економіки України буде визначатися життєздатністю системи національних економічних інститутів**. Як показує досвід держав з відкритою економікою, що досягли успіху, **здорова інституційна система "перемеле" зовнішні дестабілізуючі впливи навіть у разі досить серйозних поточних помилок держави**. Тому основним критерієм вибору шляхів та методів подальшої трансформації повинна стати їх адекватність інституційним проблемам і завданням української економіки.

ДЕРЖАВА

Стартові умови розвитку

Українська держава досі стоїть на порозі системних змін. Корупція, вихід правлячих структур за межі конституційного поля, корозія права, непрозорість економічних відносин, розбалансована система державного управління та технологічна відсталість гальмують ті темпи розвитку, на які дійсно здатні держава і суспільство. Між тим динамічність світових процесів пред'являє дедалі жорсткіші вимоги до держави, яким вона не відповідає внаслідок перманентної політичної нестабільності.

Помилки ринкової трансформації, особливо на початку 90-х років, необхідність нейтралізації загроз і викликів сучасного характеру, що значно відрізняються від традиційних, в сфері національної безпеки і оборони, охорони порядку, соціальних послуг тощо, ставлять перед державною завдання розробки і реалізації стратегій розвитку в умовах, **коли всі ці процеси відбуваються одночасно**, дуже динамічно і знаходяться під взаємним впливом. Перед Україною постає завдання надзвичайної складності: **побудувати інститути держави, що здатні постійно трансформувати характер своїх дій, випереджаючим чином адаптуючись до сучасних вимог.**

В умовах постійного наближення до суспільства та економіки знань зміст влади трансформується з **влади сили та влади капіталу до влади знань**. Істеблішмент держави має відійти від контролю за здійсненням бізнесу, а бути здатним давати відповіді на шляху розв'язання проблем, що стоять перед країною. В системі суперечностей між "випереджаючим розвитком" і гарантуванням стабільності дедалі чіткіше проступає нове обличчя **держави як "агента розвитку"**. Це означає, що державотворчі процеси матимуть перманентний характер, а їхнім змістом стане постійне **генерування управлінських інститутів, що забезпечують розвиток.**

Стратегічний фактор:

формування сучасних управлінських інститутів, що забезпечують розвиток

Ключове завдання:

стабілізація політичної ситуації в країні за умов ефективної взаємодії органів державної влади

Чим більше розвивається суспільство, тим більше розвивається і держава, перебираючи на себе дедалі більше функцій. В середині XIX ст. в країнах, що сьогодні входять до Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), питома вага загальних державних витрат становила всього 8–9% ВВП. До 30-х років XX століття ці витрати перевищили 20%. Майже революційні зміни відбулися наприкінці минулого століття, коли питома вага державних витрат у ВВП сягнула 50% ВВП. Ступінь втручання європейських країн в перерозподіл ВВП в 1,5–2 рази перевищує відповідний показник в США та Японії. Отже, враховуючи обраний Україною курс на євроінтеграцію, **вирішальну роль в українському модернізаційному проекті мають відіграти саме інститути держави, а не ринку. Адже ринок здатний виступити локомотивом економічного зростання, але він абсолютно безсилий у всьому, що стосується системних реформ, спрямованих на якісний розвиток.**

Тому завершення трансформації політичної системи є базовою складовою програми реформ.

Інструменти:

1. Завершення трансформації політичної системи

Першочергова, але проміжна мета – **політична стабілізація**, яка є обов'язковою передумовою здійснення всього комплексу соціально-економічних реформ, подальшого успішного розвитку країни. Необхідно створити стійкі і довгострокові, прозорі і взаємоприйнятні правила організації системи влади, взаємовідносин державних інституцій і політичних суб'єктів. Вслід за макроекономічною стабільністю необхідно **забезпечити і стабільність політичну, повернення крани в конституційно-правове поле.**

Стратегічна мета реформування політичної системи – забезпечення демократичності і ефективності системи влади, всіх її інститутів, створення умов для здійснення верховенства права в Україні.

Ключовий напрям політичної реформи – **конституційний процес**, спрямований на оптимізацію Основного Закону країни, розробку його нової редакції, а також законів, які покликані забезпечувати дію всіх основних інституцій влади в країні на основі базових положень Конституції. Для того, щоб цей процес став результативним, потрібен пошук узгоджених рішень, спільна законотворча робота Президента, Парламенту і Уряду, провідних політичних сил, представлених у Верховній Раді, громадських об'єднань. *І тому треба починати зі створення **спільної конституційної комісії (ради).***

Найважливіші завдання конституційної трансформації:

- законодавче забезпечення норм Конституції, які стосуються функціонування ключових інститутів державної влади. Йдеться про закони про Кабінет міністрів, про гарантії і механізми реалізації конституційних повноважень Президента України, про центральні і регіональні органи виконавчої влади;
- реальне, а не декларативне розширення прав місцевого самоврядування. Не змагання між Урядом і Президентом – хто керуватиме місцевими адміністраціями, а перенесення важелів влади до місцевих рад та їх виконавчих органів. Ключове завдання – забезпечення фінансової і ресурсної самодостатності місцевих рад. Водночас розширення повноважень місцевого самоврядування не повинно зруйнувати цілісність та єдність системи державного управління. Кожний рівень організації влади (самоврядування) мусить виконувати свої, притаманні лише йому функції, але система влади повинна діяти як єдиний організм.

Необхідно подолати дуалізм виконавчої влади, сформувати чітку і ефективно діючу адміністративну вертикаль, яку очолює Уряд і Прем'єр-міністр. **Весь склад Уряду має формуватись парламентською коаліцією.** Органічною складовою єдиної вертикалі виконавчої влади мусять стати місцеві державні адміністрації. Треба відпрацювати і механізми взаємодії між місцевими державними адміністраціями і виконавчими органами місцевих рад, створення яких передбачається другим етапом конституційної реформи.

Україні потрібна сильна і демократична виконавча влада. Демократичність цієї системи буде забезпечуватись відповідальністю парламенту, який формуватиме Уряд і затверджуватиме кандидатуру Прем'єра, і **збереженням інституту Президента, наділеного достатніми повноваженнями.** Глава держави, як гарант додержання Конституції, має зберегти вагомий вплив на правоохоронну систему і систему національної безпеки. Нарешті, демократичний баланс забезпечуватиме і повноправна опозиція, права якої мають бути закріплені законодавчо.

Для того, щоб мінімізувати вибухонебезпечні імпульси політичних конфліктів, в системі органів державної влади доцільно **внести зміни в виборчу систему.** Доцільно, у тому числі, **повернутись до мажоритарної системи на місцевих виборах, і до системи з регіональними виборчими списками на виборах парламентських.**

На ці зміни потрібен час і добра воля більшості політичних сил. Тому **зміни до Конституції мають бути ухвалені за конституційною процедурою, кваліфікованою конституційною більшістю голосів.**

Новий склад парламенту має розробити і ухвалити **узгоджену модель системи влади, парламентсько-президентська сутність якої має залишитись незмінною.** А набути чинності ця модель має після президентських і парламентських виборів. Тому

розробники нової конституційної моделі не залежатиме від того, хто виграє, а хто програє в результаті її реалізації.

2. Адміністративна реформа

Враховуючи нинішні кризові обставини, основним змістом другого етапу політичної реформи має стати також вдосконалення системи виконавчої влади та посилення її ефективності. Визначальною складовою реформування виконавчої влади повинна бути **адміністративна реформа, спрямована на модернізацію, оптимізацію і департизацію державної служби.**

Основні напрями адміністративної реформи:

Оптимізація структури і функцій органів державного управління

В даному випадку йдеться не лише про скорочення кількості центральних органів виконавчої влади. Їх структуру й статус треба чітко прив'язати до функцій, які вони виконують. Функції центральних органів державного управління пропонується поділити на правостановлюючі (нормотворчі) і правозастосовчі. Це дозволить зробити сферу державного управління більш прозорою і функціональною та менш корумпованою.

Функцію нормотворчості (підготовку законопроектів і постанов Уряду) мають взяти на себе міністерства, які, таким чином, перетворяться на органи стратегічного управління, що виробляють державну політику в певній галузі. Паралельно необхідно чітко визначити сектори державного управління, які знаходяться в підпорядкуванні окремих міністерств. В результаті відбудеться природне скорочення кількості міністерств та позбавлення їх від функцій оперативного галузевого управління.

Правозастосовчі (виконавчо-розпорядчі) функції, зокрема, управління державною власністю та надання публічних послуг населенню, мають здійснювати державні комітети і національні агенції, що підпорядковуються відповідним міністерствам.

Контрольні і наглядові служби повинні діяти незалежно від міністерств і підпорядкованих ним відомчих органів (державних комітетів і національних агенцій). Це дозволить більш ефективно боротися з корупцією і звести до мінімуму кругову бюрократичну поруку.

В процесі перетворення центральних органів виконавчої влади необхідно також встановити чітку і прозору процедуру ухвалення рішень на всіх рівнях державного управління, створити ефективну систему планування, звітності і аудиту, зокрема за рахунок широкої інформатизації сфери державного управління.

Оптимізація структури і функцій органів державного управління має здійснюватись **під гаслом трьох «де-»:**

- **дебюрократизація** (спрощення процедур і скорочення термінів ухвалення рішень в державних органах влади);
- **децентралізація** (передання більшої кількості повноважень до нижчих рівнів управління);
- **дерегуляція** (відмова держави від частини регулятивних функцій).

У підсумку оптимізація структури і функцій органів державного управління буде спрямована на вдосконалення системи і підвищення якості публічних послуг, що надаються громадянам і суспільним структурам.

Модернізація інституту державної служби

Ключова ланка адміністративної реформи – модернізація, якісне оновлення інституту державної (публічної, цивільної) служби, приведення його у відповідність з нормами і стандартами Європейського Союзу.

Перш за все, необхідно відокремити державний апарат від політичної сфери, а політичні посади (які посідають на основі виборів та політичних процедур, пов'язаних з виборами) - від патронажних і адміністративних посад. Державні службовці повинні жорстко слідувати принципу політичної нейтральності, а конкуруючі партії не мають права використовувати державні структури в політичній боротьбі. **Посади в сфері державної служби (крім посад членів Уряду та інших чітко визначених політичних посад) не**

можуть бути предметом торгу між політичними партіями, що перемогли на парламентських виборах.

В новому законі про державну службу слід чітко регламентувати статус, права, обов'язки, державні гарантії та обмеження для різних категорій державних службовців і працівників виконавчих органів місцевого самоврядування. Система прийому на державну службу, атестації, службового підвищення і ротації кадрів має бути побудована на чітких, прозорих і демократичних правилах і процедурах. Зокрема, слід ширше використовувати конкурсний відбір при заміщенні вакантних посад державних службовців.

Для посилення престижу і стимулювання праці державних службовців, а також зниження корупційних ризиків, необхідно поступове підвищення рівня оплати праці осіб, що зайняті в сфері державного управління. Це, в свою чергу, потребує оптимізації чисельності і функціонального складу корпусу державних службовців.

Адміністративно-територіальна реформа, реформування відносин між центром і регіонами

Одним з найбільш важливих і складних напрямів у здійсненні адміністративної реформи є формування нової, більш демократичної системи відносин між центром і регіонами в органічному взаємозв'язку з адміністративно-територіальною реформою.

Необхідна оптимізація адміністративно-територіального устрою України. Не йдеться про механічне скорочення кількості районів і областей за рахунок їх об'єднання в більш великі територіальні утворення. При формуванні нового адміністративно-територіального устрою країни слід враховувати комплекс факторів:

- наявність регіонів, що склалися історично, мають спільні культурні традиції і відповідну територіальну (регіональну) ідентичність;
- необхідність оптимального соціально-економічного районування на основі економічних взаємозв'язків, що склалися природно (в умовах ринкової економіки);
- наявність в межах нової адміністративно-територіальної одиниці достатнього соціально-економічного потенціалу для підтримки відповідної управлінської інфраструктури;
- відносна територіальна компактність і наявність достатньої комунікаційної інфраструктури в межах нової адміністративно-територіальної одиниці.

Адміністративно-територіальна реформа має максимально можливою мірою сприяти **доступності публічних послуг, що надаються державними органами (а також органами місцевого самоврядування) для забезпечення повсякденних потреб громадян.** Трансформація адміністративно-територіального устрою країни повинна супроводжуватись децентралізацією владних повноважень і бюджетних ресурсів.

Забезпечення громадського контролю за функціонуванням сфери державного управління

Ефективність і демократичність адміністративної реформи значною мірою залежить від створення дієвої системи громадського контролю за функціонуванням сфери державного управління. Необхідно забезпечити прозорість процесу підготовки і ухвалення рішень в органах державного управління, створити систему публічного інформування про їх діяльність. Оптимальною формою співпраці структур виконавчої влади з різними інститутами громадянського суспільства має стати створення при центральних і місцевих органах державної влади громадських рад. Порядок їх формування та права повинні бути визначені законодавчо. Доцільно застосовувати, розвивати і вдосконалювати різні форми громадських слухань (громадської експертизи) в процесі ухвалення і реалізації органами державного управління і місцевого самоврядування суспільно значущих рішень.

Громадськість може і повинна сприяти налагодженню діяльності органів державного управління таким чином, щоб держава працювала на суспільство, на потреби і інтереси громадян, а не навпаки. В цьому і є головний сенс адміністративної реформи.

3. Реформа судової системи

Одною з основних перешкод на шляху створення розвиненої ринкової економіки і зміцнення демократії в Україні є слабкість і корумпованість судової системи. Загострення політичних конфліктів в країні стало каталізатором кризових тенденцій і в системі судочинства.

Забезпечення принципу верховенства права, подолання кризових явищ в системі судочинства потребує проведення комплексної судової реформи.

Її ключові завдання:

- забезпечення гарантій права кожного суб'єкта на справедливий розгляд судової справи відповідно до міжнародно-правових стандартів та у розумний термін;
- оптимізація і модернізація структури судової влади і процедур здійснення судочинства;
- забезпечення реальної, а не декларативної незалежності судової влади;
- подолання корупції в судовій системі і посилення відповідальності суддів;
- відновлення дієвої системи конституційного судочинства.

Для здійснення завдань судової реформи пропонується:

- створити збалансовану і гармонічну структуру судової влади, яка забезпечує доступність до органів правосуддя за місцем проживання (на рівні районів), спеціалізацію суддів (на рівні судів першої інстанції) і судів (з окружного чи обласного рівня) при збереженні єдності системи судів загальної юрисдикції;
- оптимізувати процедури судочинства (через внесення змін до процесуального законодавства), зокрема спростити значну частину судових процедур в судах першої інстанції (з метою зменшення навантаження на суддів), забезпечити чітку систему правил підсудності та оскарження рішень в судах вищої інстанції;
- ввести суд присяжних з чітким визначенням його компетенції і функцій та механізмів процесуального контролю за його діяльністю і рішеннями;
- вивести процедури призначення голів судів з впливу і Президента, і Верховної Ради (призначати голів судів або Радою суддів або іншим органом суддівської спільноти);
- законодавчо обмежити повноваження голів судів щодо розподілу судових справ між суддями;
- посилити дієвість і прозорість механізмів процесуального контролю за рішеннями суддів різних інстанцій з боку вищих судів та Верховного суду України;
- забезпечити конкурсний відбір на посади суддів (через Вищу кваліфікаційну комісію) з чітко визначеними кваліфікаційними вимогами до кандидатів на посади суддів;
- вдосконалити систему дисциплінарної відповідальності суддів, у тому числі через створення Спеціальної судової інспекції і Дисциплінарної комісії;
- впровадити спеціальну процедуру імпідменту суддів (відсторонення суддів з посади);
- посилити роль органів суддівського самоврядування, яке має стати ефективною формою для вирішення питань внутрішньої діяльності судів та захисту професійних інтересів суддів;
- забезпечити ефективність системи підготовки і перепідготовки суддів (через Академію суддів);
- змінити принципи формування Конституційного суду України на основі їх деполітизації: доцільно визначати кандидатів на посади членів Конституційного суду виключно З'їздом суддів на основі жорстких кваліфікаційних вимог (в першу чергу – з урахуванням високого рівня компетенції в сфері конституційного права) з правом обґрунтованого відхилення окремих кандидатур з боку Президента України або з боку не менш ніж 150 народних депутатів України. Необхідно також чітко визначити процедуру звільнення з посади судді Конституційного суду на підставі вимог, визначених в законі про Конституційний суд України.

4. Виборча реформа

Політична криза 2007 року, наслідком якої стало проведення позачергових виборів до Верховної Ради України, великою мірою була спровокована занадто поспішними, непродуманими змінами виборчого законодавства. Теоретично перехід до пропорційного формату із закритими списками мав би працювати на зміцнення партійної системи, чого вимагала парламентсько-президентська зміна форми правління. Але практично перші пропорційні вибори призвели до зовсім інших наслідків. Не відбулося істотного оновлення депутатського корпусу. У законодавчі органи влади всіх рівнів масово прийшов «великий капітал», провідні політичні сили остаточно набули рис партій лідерського типу, а власне передвиборча боротьба перетворилася на змагання популістичних обіцянок поза будь-якою ідеологічною конкретикою.

Наступна виснажлива коаліціяда, обумовлена тим, що жодна політична сила не здобула на виборах переконливої перемоги, лише поглибила ці негативні наслідки – в результаті політичних торгів більшість у Верховній Раді було сформовано на суто технологічних, а не ідеологічних підставах. Позиції партій-переможців у парламенті розглядалися переважним чином як ресурс для неконституційного перерозподілу влади між Президентом та коаліційним урядом. Діяльність парламентських партій у Верховній Раді п'ятого скликання продемонструвала наявність таких небезпечних тенденцій:

- посилення ролі лідерів фракцій та керівництва парламенту й одночасне знецінення «рядового» депутатського мандату;
- зменшення відповідальності депутатів перед виборцями;
- неколегіальний та непрозорий характер прийняття фракційних рішень;
- зниження професійного рівня депутатського корпусу.

Очевидно, що без перегляду самих основ функціонування парламентаризму в Україні позачергові вибори залишатимуться напівзаходом, який не здатний ані оновити владу, ані перетворити Верховну Раду на дійсно представницький орган. Саме тому вважаємо за необхідне привернути увагу широкої громадськості до **плану реформування виборчої системи** – запропоновані кроки мають стати предметом міжпартійної та суспільної дискусії вже найближчим часом. Адже ефективні партії є головним демократичним інститутом, що забезпечує «прямий» та «зворотній» зв'язок між владою і суспільством, перетворюючи громадські запити на політичні рішення державного рівня.

Отже, як реформувати виборчу систему України?

Перший крок – об'єднання виборчих законів у **Кодекс виборчого права України**.

Створення електорального кодексу, по-перше, зведе до мінімуму необхідність епізодичного, до того ж, як правило, безпосередньо перед черговими виборами, втручання у виборчий закон, а по-друге, полегшить корегування українського виборчого законодавства у відповідь на політичні виклики.

Другий крок передбачає впровадження **відкритих партійних списків**, що дозволить виборцям визначати не лише партійний, але й персональний склад парламенту. Найбільш доцільним виглядає застосування так званих «гнучких списків»: виборець має один голос, яким він може підтримати або партію в цілому, проголосувавши за весь запропонований список, або віддати його за конкретного кандидата із списку. В останньому випадку голос вважається також відданим за партію, до якої належить кандидат, й водночас «підіймає» його верх по списку. Цей метод, на відміну від більшості інших систем преференційного голосування, є прозорим для електорату. *Головна перевага використання відкритих списків полягає у тому, що він дієво запобігає партійній олігархії, а саме – унеможлиблює управління членами партії через місце у списку і зменшує внутрішньопартійну корумпованість.*

Третім кроком має стати перехід до **кількох багатомандатних округів** в масштабах, що відповідають територіальним одиницям – в кожному з них партії, що беруть участь у виборах, висувають свій **регіональний список**. При цьому кількість мандатів, які розподіляються у кожному окрузі, залежатиме від кількості населення. Один і той самий кандидат у депутати не повинен мати право балотуватися у декількох регіонах. *Голосування за регіональними списками партій забезпечуватиме відносно рівномірне представництво інтересів територій на вищому законодавчому рівні – ані «партія*

одного регіону», ані «виборчий список одного регіону» за таких просто умов неможливі. Крім того, регіональні списки у перспективі значно посилять зв'язок партій із виборцями, адже у такому разі громадяни віддають свій голос не абстрактній політичній силі, а конкретним людям, які користуються повагою саме у цьому регіоні. Враховуючи це, партії будуть вимушені докорінно змінити кадрову політику

Четвертим кроком може бути корекція електорального бар'єру – або загальне підвищення до 4-5%, або – що було б більш справедливим – лише для виборчих блоків (зі збереженням трьохвідсоткового бар'єру для партій). У перспективі доцільною виглядає повна заборона на утворення партіями передвиборчих блоків, що сприятиме формуванню дійсно ідеологічних партійних організацій, унеможливить створення суто електоральних проектів, єдина мета яких – забезпечити обрання лідера, а також вирішить проблему «політичної неперевірливості», властивої партіям, які наразі входять або прагнуть увійти до іменних блоків. Також необхідно посилити вимоги щодо забезпечення справді загальнонаціонального характеру політичних партій України, зокрема з точки зору їх участі в місцевих виборах у більшості регіонів країни та наявності в них реальних місцевих осередків. Необхідна також **відмова від пропорційної системи (за партійними виборчими списками) на місцевих виборах**. Саме ця система виборів закріпила регіонально-політичний розкол країни як на рівні Верховної Ради, так і на рівні місцевого самоврядування, сприяла надмірній політизації місцевих рад, тенденціям прихованої федералізації.

Зазначені кроки вважаємо першочерговими, але надалі варто розглянути й такі можливості:

- **зближення у часі парламентських та президентських виборів**, яке здатне зняти протистояння пропрезидентських політичних сил та партій парламентської більшості, які формують уряд. Задля ефективного проведення масштабних реформ центри влади в умовах парламентсько-президентської республіки мають спиратися на єдиний партійний ресурс;
- **розведення у часі парламентських виборів та виборів до місцевих рад**. Це дозволить підвищити партійно-політичну відповідальність перед виборцями, а також відновити необхідний зв'язок між змінами у суспільному житті країни, з одного боку, та змінами політичних уподобань громадян, з іншого;
- **впровадження електронно-поштового дистанційного голосування**, що відповідатиме світовій тенденції перетворення загальнонаціонального волевиявлення на більш комфортне для виборця (звичайно, контроль за дотриманням законності щодо такого типу голосування становитиме окреме питання);

5. Зовнішньополітичне забезпечення стратегічних національних інтересів

Світ навколо України стрімко і суттєво змінюється. В умовах глобальних трансформацій відбуваються масштабні зсуви у сучасних міжнародних відносинах. Колишні орієнтири міжнародної політики зміщуються під впливом потужних і водночас дедалі менш передбачуваних факторів. Такою ж динамічною як сучасний світ, **спрямованою у майбутнє, а не в минуле, повинна стати і зовнішня політика України**.

Участь України у міжнародних організаціях, глобальних і регіональних інтеграційних процесах має бути не самоціллю, а гнучким і ефективним **інструментом реалізації її національних інтересів**, що адекватно відповідає сучасним міжнародним умовам та викликам. Необхідно поступово переходити від політики пасивного забезпечення геополітичного балансу інтересів України між Заходом та Росією, коли наша країна залишається заручником великої глобальної гри наддержав, від калькування зовнішньополітичних інтеграційних моделей зразка 1990-х років, які використовувались центрально- та східноєвропейськими країнами, до **активної участі України у формуванні нового світового порядку**. Треба не підпорядковувати свої інтереси інтересам більш великих та активних держав, рівно як і не пристосовуватися до міжнародних структур та геополітичних умов, які відходять у минуле, а брати

безпосередню участь у формуванні нової інституційної інфраструктури розвитку системи міжнародних відносин.

Не варто очікувати, що Україна отримає просто так („безоплатно“) свій „ласий шматочок“ з „глобального столу“ завдяки вступу до певних міжнародних структур або особливим відносинам з окремими наддержавами. Сьогодні необхідно **трансформувати** вже традиційну для нашої країни **роль «буферної зони»** для різноспрямованих геополітичних векторів на **місію модератора складних міжнародних процесів**, які зачіпають інтереси усіх держав континенту і світу, як глобальних гравців, так і більш слабких і вразливих країн. Зовнішня політика держави має реалізовуватись **на принципах стратегії суб'єктності**, коли країна **відіграє у міжнародних відносинах роль активного і потужного суб'єкта**, а не пасивного об'єкту впливу з боку великих держав та глобальних політичних і економічних структур.

Головним пріоритетом зовнішньої політики України на період до 2015 року повинна стати **ефективна реалізація стратегії європейської інтеграції України**, пов'язана з суттєвими змінами і змісту, і тактики її впровадження в життя. Змінюється інституційна структура єдиної Європи, формується нова правова база відносин між ЄС і Україною. На порядок денний постає питання про здійснення реалістичної політики щодо європейської інтеграції. Ця політика має ґрунтуватися на стратегічних відносинах між Україною та ЄС, визначених відповідними політико-правовими актами.

Передусім слід прагматично **формулювати мотиви інтеграційних процесів**, акцентуючи при цьому увагу не на тому, що «ми хочемо отримати від Європи» і що «ми мусимо зробити для Європи», а на тому, що «ми можемо дати Європі», чим «ми будемо цікаві для Європи», які інтереси України та її громадян в першу чергу необхідно просувати і відстоювати у відносинах з ЄС. Не знімаючи з порядку денного питання про необхідність надання Україні статусу асоційованого члена ЄС та публічного підтвердження можливості вступу України до ЄС у середньостроковій перспективі, доцільно **зробити акцент на закріпленні за Україною статусу політичного та економічного асоційованого партнера Європейського Союзу** в новій Рамковій Угоді між Україною і ЄС. Цей статус має передбачати більш високий рівень і більш різноманітні форми відносин з ЄС у порівнянні з тими країнами, які підпадають під дію стандартних умов Європейської політики сусідства.

У першу чергу слід **звернути увагу на внутрішньополітичне забезпечення стратегії європейської інтеграції**: формування інституційних можливостей реалізації стратегії європейської інтеграції, зокрема, створення або чітке визначення координуючого органу виконавчої влади з питань європейської інтеграції, організаційне, кадрове та нормативне забезпечення прискореної реалізації Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу, ефективного виконання державними структурами зобов'язань України у відносинах з ЄС.

Необхідно також надати пріоритетного характеру розвитку секторальної співпраці з ЄС, в першу чергу в економічній та енергетичній сферах. Йдеться не лише про приєднання України до зони вільної торгівлі з Євросоюзом, а про **участь України в розробці і реалізації Енергетичної стратегії ЄС**, особливо в розвитку мережі транзиту енергоносіїв, транспортної інфраструктури, транскордонного економічного співробітництва, а також про **державне сприяння просуванню українських виробників товарів і послуг на європейські ринки, та захисту їх інтересів**, і одночасно, **демонстрація інвестиційних можливостей України.**

Шлях України до ЄС має пролягати не лише через активний переговорний процес з Брюсселем, Європейською комісією та іншими керівними структурами Євросоюзу, а також через динамічний розвиток двосторонніх відносин з окремими країнами ЄС, в першу з найбільш впливовими державами Євросоюзу.

Другий принципово важливий напрям зовнішньої політики України – забезпечення національної безпеки країни у глобальному та регіональному вимірі. Внутрішньоукраїнська дискусія з цього питання зайшла у глухий кут, розколовши і населення країни, і політичний клас на два табори — прихильників і противників вступу

України до НАТО. Необхідно відійти від цієї небезпечної дилеми. **Україна** (можливо, разом з іншими європейськими країнами) має активно просувати **процес створення нової загальноєвропейської системи регіональної безпеки**, рівноправними учасниками якої можуть стати країни-члени ЄС, європейські країни-члени НАТО, Україна, Росія та інші країни Європи, які не входять до складу ЄС або НАТО. Ця система безпеки може поступово формуватись шляхом відповідної трансформації (реформування) існуючих в Європі відповідних структур.

Обов'язковою умовою забезпечення національної безпеки України у глобальному та регіональному вимірі є **збереження і розвиток відносин стратегічного партнерства з США на основі рівноправного та взаємовигідного співробітництва**. Українсько-американським відносинам має бути наданий системний, конструктивний характер. Це також повинно сприяти підтриманню демократичних та ринкових перетворень в нашій державі, реалізації курсу на подальше входження України в світову економічну систему.

Російський вектор зовнішньої політики України має залишитись одним з головних чинників забезпечення національних інтересів країни. Двосторонні стосунки України і Росії слід наповнити новим змістом і новою якістю справжнього стратегічного партнерства на основі взаємної довіри і поваги. Цьому може сприяти спільна участь в ініціюванні та формуванні нової загальноєвропейської системи регіональної безпеки, спільні економічні проекти, особливо в сфері енергетичної політики та розвитку і модернізації транспортної, енергетичної і телекомунікаційної інфраструктури, взаємне інвестування, інтенсифікація двосторонньої торгівлі на принципах СОТ і на основі взаємодоповнення ринків. Критичне значення – як в економічному, так і політичному аспектах – має поглиблення науково-технологічного співробітництва з Російською Федерацією, розвиток міждержавної виробничої кооперації в сфері високих технологій і ОПК, вжиття відповідних кроків в рамках Єдиного економічного простору. Вкрай важливо **деполітизувати стосунки України і Росії в гуманітарній сфері**, відновити творчий, інтелектуальний діалог наших суспільств у соціально-культурній сфері, зберегти сприятливий правовий режим для взаємного відвідування території України і Росії, здійснення транскордонної комунікації громадянами наших країн, особливо мешканцями прикордонних регіонів України і Російської Федерації.

Важливою умовою реалізації Національної стратегії розвитку є зростання міжнародного авторитету України, **активна участь нашої країни в процесах глобалізації, в формуванні багатопольярної структури міжнародних відносин та інституційної інфраструктури нового світового порядку**. Особливе значення у цьому контексті мають бути зусилля по відстоюванню інтересів України **в процесі реорганізації (реформування) ООН**, розвитку та трансформації інших впливових міжнародних організацій. Доцільно **забезпечити пріоритетний розвиток економічних і політичних відносин з новими потужними економічними країнами (Китай, Індія, Бразилія)**, що об'єктивно має сприяти зростанню української економіки. Необхідно **розвивати співпрацю з ШОС та іншими новими міжнародними організаціями**, особливо в тих регіонах, до яких Україна має стратегічний інтерес (Балто-Чорноморський регіон, Центральна Азія, Закавказзя і Близький Схід, країни басейну Каспійського і Чорного моря). **Статус регіонального лідера Україна повинна забезпечувати не лише на рівні політичних декларацій та через ініціювання нових міждержавних утворень, а головним чином через посилення свого економічного, політичного і соціального потенціалу, через активну і гнучку дипломатію.**

Враховуючи нові геополітичні реалії, **доцільна активна роль України у глобальній енергетичній грі**, зокрема через відстоювання спільних інтересів транзитерів енергетичних ресурсів, а також через участь України в міжнародних і регіональних енергетичних проектах (газотранспортний консорціум, міжнародні проекти з видобутку та транзиту нафти і газу, електроенергії тощо). Ініціювання спільних проектів щодо розробки міжнародних транспортних коридорів та відповідної комунікаційної інфраструктури дозволить Україні в повній мірі реалізувати свій транзитний потенціал.

Перед Україною сьогодні стоїть драматичний виклик – або ми оновлюємо і модернізуємо політичну, адміністративну і соціально-економічну систему країни, забезпечуємо конкурентоспроможність нашої держави в глобальних змаганнях, або нас поглине прірва нескінчених криз і конфліктів і ми будемо відкинуті на периферію сучасних світових процесів.

Пропонуючи Національну стратегію розвитку України, «Український форум» ставить перед собою завдання:

✓ **Формулювання альтернативних програмних позицій з актуальних питань соціального розвитку і державного будівництва.** В умовах безпрецедентної заангажованості влади та опозиції власним політичним минулим, клановими чи вузькопартійними інтересами громадяни мають право на альтернативний проект суспільно-економічних перетворень. Успіх України в її поступальному розвитку вирішальною мірою залежатиме від темпів здійснення політичної і економічної модернізації, послідовної реалізації стратегії інноваційного розвитку та цілеспрямованого впровадження принципів "економіки знань".

✓ **Сприяння виробленню сучасної кадрової політики і подоланню "кадрової кризи",** яка трансформувалася в системну управлінсько-економічну кризу. В умовах, що склалися, залучення досвіду професійних управлінців, досвідчених політиків та громадських активістів – оптимальний спосіб забезпечити достойний рівень політичної експертизи, розробити і запропонувати ефективні управлінські рішення з кардинальних питань.

✓ **Відновлення суспільної довіри до влади** шляхом встановлення неопосередкованого постійного суспільно-політичного діалогу між органами державного управління, партіями, недержавними і громадськими організаціями та суспільством.

✓ **Розширення участі громадськості у виробленні й здійсненні державної політики.** Адже сила демократії визначається не стільки правом більшості, скільки тим, як реально забезпечуються права меншості, кожної соціальної групи. Політичне представництво повинні мати усі громадяни, а не лише лідери окремих партій.

✓ **Мобілізація продуктивних ресурсів громадянського суспільства** – альтернативи маніпулятивним формам суспільно-політичної взаємодії і штучним соціальним конфліктам.

Ми закликаємо всі здорові політичні сили об'єднатися для співпраці на основі спільних цілей: довгострокового економічного зростання й реального підвищення добробуту громадян. Ми твердо впевнені: реалізація представленої Стратегії дозволить нам дійти громадської згоди і досягти економічного процвітання України в найближчому майбутньому.

ДОДАТКИ

Додаток 1: Сценарії та середньостроковий прогноз розвитку економіки України

За прогнозно-аналітичними сценаріями дана стратегія оцінюється як інвестиційно-інтенсивна з орієнтацією на підвищення конкурентоспроможності країни. Прогнозується збереження тенденції підвищення економічної динаміки до 2015 р. за рахунок структурної перебудови економіки, нагромадження нових інвестицій інноваційного характеру, зростаючої конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках, трансформації механізмів перетоку капітальних та трудових ресурсів, які мають призвести до зростання ефективності факторів виробництва.

Реальний сектор (2008–2015 рр.)

У 2008–2009 рр. передбачається:

- дотримання урядом та корпораціями курсу на інноваційно-інвестиційну модель, що зумовить зростання попиту на науково-технологічні, освітні та інвестиційні послуги; підвищення рівня соціальних стандартів, принаймні на зниження обсягів неринкових послуг для населення; помірне зростання енергетичної складової у витратах на послуги, зокрема транспортні; дотримання компромісної рівноваги між зростанням тарифів на житлово-комунальні послуги, платоспроможністю населення, рентабельністю виробників та інвесторів;

- перехід на середньострокове бюджетне фінансування та забезпечення пріоритетності реалізації бюджетних програм як основного способу витрачання коштів на інвестиції, спрямованих, перш за все, на енергозбереження та ефективне використання енергоресурсів, що дозволить в перспективі частково знизити дефіцит енергоресурсів на внутрішньому ринку України, а також на реалізацію інноваційних ініціатив держави;

- визнання статусу України як країни з ринковою економікою з боку ЄС та США створюватиме умови для скорочення втрат вітчизняних експортерів від дії антидемпінгових обмежень, які будуть певною мірою реалізовані шляхом перегляду системи ставок антидемпінгового мита на імпорт української продукції. Це сприятиме активізації зовнішньоторговельної діяльності в 2008–2015 рр.

Розвиток інфляції у 2008 році прогнозується на рівні 112–114% (грудень до грудня). Це стане наслідком зростання цін на енергоносії, що за умов поступової адаптації підприємств до нових реалій не призведе до значних кризових явищ, але спричинятиме зниження рентабельності та погіршення економічної динаміки в енерговитратних видах економічної діяльності, передусім хімії, металургії, а також в суміжних галузях, які споживають цю продукцію; одночасно активізація інфляційних процесів відбуватиметься як наслідок подорожчання у 2007 році продуктів харчування;

- за песимістичними оцінками до кінця 2008 року індекс інфляції може сягнути величини понад 15% через очікування зростання витрат виробництва у 2007 році (підвищення цін на енергоносії у 2006–2007 рр. та витрат на заробітну плату), подальше зростання цін на продукти харчування, впровадження жорстких лімітів на споживання газу, збільшення тарифів на залізничні перевезення і житлово-комунальні послуги та розгортання відповідного мультиплікативного ефекту при пролонгації "цінових" хвиль.

У 2010–2015 рр. прогнозується забезпечення зростання інвестицій як визначального чинника економічного зростання та підтримки стабільної динаміки виробництва. Це буде зумовлено:

- необхідністю для вітчизняних виробників впровадження інновацій та активного оновлення основних фондів внаслідок посилення конкуренції на внутрішньому ринку за умов приєднання до СОТ та посилення орієнтації на вступ до ЄС на тлі активізації інтеграційних процесів на пострадянському просторі;

- впровадженням енергозберігаючих технологій, передусім в енергоємних галузях металургійної, хімічної промисловості, у важкому машинобудуванні, будівництві, та розгортанням модернізації в інфраструктурних галузях;

- забезпеченням масштабного житлового будівництва за допомогою поширення іпотечного кредитування;
- поширенням припливу прямих іноземних інвестицій, зумовлених, насамперед, зростанням ємності внутрішнього ринку. Очікується, що приріст іноземних інвестицій у 2009 році досягне 6500 млн. дол. США;
- збільшенням на фінансових ринках "довгих" ресурсів завдяки підвищенню рівня заощаджень населення та впливу нарощування недержавних пенсійних фондів.

Водночас розвиток інвестиційної активності буде гальмуватися відносно високим рівнем інфляції, яка спричинятиме збільшення відсоткових ставок на фінансових ринках та подорожчання зовнішніх ресурсів недержавних запозичень. Зростання інвестицій очікується в 2010–2011 рр. на рівні 10,2–12,1% з деяким уповільненням їх динаміки у 2012–2015 рр. до 7,5–9,3%.

Поширення зовнішніх ринків за умов збільшення ємності внутрішнього ринку при одночасному стримуванні імпорту готових товарів сприятиме суттєвому приросту ВВП, який прогнозується на рівні у 6,8% в середньому за рік у 2009–2011 рр. із деяким прискоренням темпів економічного росту у 2012 – 2015 рр. до 7,2% у середньому за період. В основі такого зростання будуть істотні структурні зрушення в напрямі суттєвого збільшення виробництва товарів з підвищеним вмістом доданої вартості, а також прискорений розвиток окремих секторів послуг – ділових, комп'ютерних, наукових, інжинірингових.

Темпи інфляції в міру підвищення реальних темпів зростання економіки будуть уповільнюватися – як за рахунок технологічного прогресу, що здешевлюватиме виробництво (зокрема, в компоненті енерговитрат), так і через зростаюче насичення внутрішнього ринку товарами вітчизняного виробництва. Водночас, підвищуватиметься рівень зовнішньої рівноваги, що зумовить не лише реальне, але й помірне номінальне підвищення курсу національної валюти. Останнє зменшуватиме ціни імпортованих товарів на внутрішньому ринку.

Передбачається, що на ринку праці продовж прогнозованого періоду відбуватиметься, з одного боку, процес часткового повернення з-за кордону працівників, які виїжджали для тимчасової роботи за кордоном. Цьому сприятимуть підвищення темпів росту економіки, зростання рівня доходів всередині країни, а також зміна структури економіки, що зумовлюватиме зростання попиту на кваліфікованих працівників. З іншого боку, в умовах низьких темпів народжуваності зростатиме загальний дефіцит трудових ресурсів, що визначатиме необхідність приїзду на роботу в Україну іноземців, як правило з країн "третього світу" (які згодні працювати за менші гроші, ніж в країнах Заходу). Тому прогнозується істотна зміна балансу потоків робочої сили і скорочення після 2010 р. загального позитивного сальдо трансфертів.

За базовим варіантом прогнозу розвитку сфери послуг на 2008–2015 рр. припускається:

- в контексті дотримання урядом та корпораціями курсу на інноваційно-інвестиційну модель розвитку, що зумовить зростання попиту на науково-технологічні, освітні та інвестиційні послуги, слід очікувати зростання витрат на НДДКР до 3% ВВП до 2010 р. та 3,5–4% ВВП до 2013 р. (рівень Швеції у 2004 р.) з одночасними зростанням отриманих роялті та ліцензійних виплат.

В 2004 р. Україна отримала роялті та ліцензійних виплат у розрахунку на душу населення 0,9 дол. США, Росія – 1,5 дол., Ірландія – 54,2 дол., Швеція – 384 дол., Сполучені Штати Америки – 178,2 дол. США;

- підвищення рівня соціальних стандартів, принаймні не зниження частки витрат (у % до ВВП) на освіту, охорону здоров'я та оборону відносно 2005–2006 рр.;
- деяке зменшення частки сфери послуг у ВВП в 2008–2009 рр., що зумовлене:
 - а) відновленням темпів росту у інших секторах економіки;
 - б) зменшенням відносно високої ефективності послуг внаслідок відновлення матеріального забезпечення неринкових послуг;

в) зменшенням ролі транспортних послуг, оскільки їх зростання вимагає значних інвестицій, часу та угод з іншими країнами.

За базовим сценарієм частка послуг у ВВП в 2015 р. може становити 59 – 60% (без будівельних послуг), за оптимістичним 61 – 63%.

Монетарна політика (2008–2015 рр.) орієнтуватиметься на те, що:

- НБУ реалізуватиме стриману (гнучку) грошово-кредитну політику з метою балансування попиту та пропозиції грошей, забезпечення стабільності гривні та підвищення монетизації економіки. Приріст грошової маси 2007–2008 рр. буде меншим (30–35%) ніж у 2005–2006 рр.;

- незмінність політики підтримки стабільного обмінного курсу та уникнення різких коливань номінального курсу гривні у 2008 році відповідно до "Зasad грошово-кредитної політики на 2007 р." (у межах 4,95–5,25 грн за долар США). Поступовий перехід до більш гнучкого курсоутворення у 2009–2015 рр., розширення коридору коливань обмінного курсу гривні з метою більш активного використання процентної політики та переходу до режиму інфляційного таргетування;

- зростання цін споживчого ринку буде стримуватись адміністративними заходами уряду та запровадженням ринкових механізмів регулювання цін, стабілізацією темпів збільшення споживання населення (що пов'язано із повільнішим зростанням доходів громадян);

- процентні ставки за кредитами у національній валюті у 2007–2008 рр. залишатимуться високими (13,5–14,0%), але зменшуватимуться в міру приборкання інфляції у 2009–2015 рр.

Фіскальна політика (2008–2015 рр.) орієнтуватиметься на те, що:

- в 2008–2010 рр. в цілому не очікується посилення фіскального тиску на реальний сектор економіки. Хоча держбюджет прийматиметься в пакеті із змінами до податкового законодавства, зокрема, зростання ставки прибуткового податку з громадян з 13 до 15%, а також можливого зменшення ставки ПДВ з 20 до 18% і ставки податку на прибуток з 25 до 20%;

- встановлені (з 2005 р.) правила повернення ПДВ (при умові їх збереження в прогностичному періоді) спричинюють умови для подальшого розгортання процесу нарощення дебіторської та кредиторської заборгованостей, а також викликатимуть скорочення обігових коштів суб'єктів господарювання.

Соціальна політика (2008–2015 рр.) має орієнтуватися на те, що:

- починаючи з 2008 р. і надалі, зменшуватиметься, порівняно з попереднім періодом, природне скорочення населення, а сальдо міграції в Україну зберігатиметься позитивним, тому чисельність населення в Україні суттєво не буде зменшуватися;

- темпи зростання наявних доходів і середньомісячної заробітної плати у 2007–2008 рр. будуть меншими за середні у 2002–2006 рр. Основний приріст як номінальної, так і реальної середньомісячної заробітної плати у 2008–2009 рр. буде отримано, по-перше, за рахунок помірної підвищення мінімальної заробітної плати; по-друге, уточнення єдиної тарифної сітки для окремих категорій працівників бюджетної сфери;

- у 2008–2009 рр. вища частка кінцевих споживчих витрат домашніх господарств буде покриватися наявними доходами населення. Частка наявних доходів населення відносно ВВП, починаючи з 2001 р., зростала, і у 2001–2007 рр. дорівнювала в середньому 64% ВВП. Допускаємо, що у 2008–2009 рр. вона не буде нижчою за цю ж величину і повільно зростатиме. Оскільки у 2008–2009 рр. очікується зниження темпів реальної середньомісячної заробітної плати і реальних наявних доходів населення порівняно з попередніми роками, і таке відхилення буде не дуже значним, то це гарантуватиме стабільність споживчого ринку і подальше економічне зростання;

- сучасний стан домашніх господарств характеризується нарощуванням споживання, але споживча спіраль не розкручується, не дивлячись на зростання споживчих кредитів, наявних доходів населення і мінімальних соціальних стандартів. У коротко- і середньостроковому періоді очікуються помірні темпи (6–7% в середньому за рік) зростання споживання, оскільки, по-перше, очікується запровадження поміркованих

мінімальних соціальних стандартів; по-друге, середньомісячна заробітна плата надалі буде зростати значно меншими темпами порівняно з її темпами, що мали місце у 2001–2007 рр., причинами їх сповільнення є необхідність зберігати конкурентоспроможність підприємств реального сектора;

- рівень безробіття за методологією МОП у 2008–2009 рр. буде знижуватися порівняно з 2007 р. внаслідок збільшення чисельності зайнятих, тому не буде суттєвим дестабілізуючим фактором на ринку праці, хоч можливі певні коливання у рівні безробіття як серед високо-, так і низькокваліфікованих працівників;

- у 2009–2015 рр. будуть знижені темпи зростання реальної середньомісячної заробітної плати порівняно з 2007–2008 рр., а надалі темпи зростання номінальної заробітної плати будуть вищими за індекс споживчих цін і меншими від темпів зростання номінального ВВП;

- у 2009–2015 рр. темпи реальних наявних доходів населення і реальної середньомісячної заробітної плати поступово з незначними відхиленнями будуть зближатися з темпами реального ВВП, що є ознакою стабільного економічного розвитку і гарантуватиме меншу диференціацію зайнятих і населення за рівнем доходів.

Зовнішньоекономічна діяльність (2008–2015 рр.) орієнтується на:

- очікуване поступове і дуже помірне збільшення темпів зростання експорту (з 4,2% у 2007 р. до 6,4% у 2010 р.), темпи якого будуть, однак, нижчими за темпи росту реального ВВП країни. Це зумовить прогресуюче падіння рівня експортної квоти вітчизняного виробництва, оскільки зростаюча його частина буде направлятися на внутрішній ринок, який розвиватиметься прискореними темпами;

- динаміку імпорту, ймовірно, спостерігатимуться два різні періоди розвитку. Спочатку відбудуться деяке зростання темпів імпорту товарів та послуг (до 5,2–5,5% у 2007–2008 рр.) внаслідок завершення переходу на європейські ціни в постачанні природного газу з Росії, а також дуже високого попиту на імпорт в період оновлення виробництва. Останній чинник зберігатиме перевищення темпів росту імпорту над експортом до 2009 р., після чого спостерігатиметься помітне уповільнення темпів імпорту та їх відставання від темпів росту експорту. Це означатиме тенденцію до вирівнювання негативного сальдо торговельного балансу та балансу поточних операцій загалом. Проте в умовах значної потреби в імпорті в тривалий період оновлення капіталу (до 2015 р.) ще збережеться від'ємне сальдо торговельного балансу України. Водночас, в умовах прискорення темпів росту реального ВВП та при зростанні з 2009 р. номінального курсу гривні спостерігатиметься стала тенденція до падіння імпоротної квоти у ВВП: з 51,7% у 2007 р. до 45,0% у 2015 р.

- значне підвищення цін на природний газ та подальше зростання світових цін на нафту. За таких умов слід очікувати істотного зростання витрат виробництва, а отже, й відносного падіння цінової конкурентоспроможності українських енергоємних виробництв, які досі становлять основу експортного потенціалу України. Очевидно, що це спонукатиме до масового впровадження нових енергозберігаючих технологій, а також певної структурної корекції української промисловості в напрямі прискореного розвитку її енергоекономічних компонентів. Обидва напрями потребуватимуть значного піднесення рівня інвестицій, у тому числі й підтримання високого рівня іноземних інвестицій, а також інвестиційного імпорту. Це при повільній динаміці експорту (внаслідок часткової втрати його цінової конкурентоспроможності) визначатиме істотне зростання дефіциту торговельного балансу, а отже, й дефіциту поточних операцій;

- рух капіталів, у процесі чого спостерігатиметься перехід від одностороннього руху капіталів (в Україну) до двостороннього руху – за рахунок прискореного розвитку легального експорту капіталу – з поступовим вирівнюванням загального сальдо балансу руху капіталів. Останнє є необхідною передумовою для завоювання зовнішніх ринків товарів з високим вмістом доданої вартості, а також ринків високотехнологічних товарів, для яких потрібна постійна комерційна присутність на відповідних зовнішніх ринках. Як наслідок таких зрушень відбуватиметься також зростання рівня надходження доходів в країну і відповідне зменшення чистого сальдо руху доходів;

- зростання прямих іноземних інвестицій в країну в період її прискореної технологічної реконструкції. Пік припливу таких інвестицій прогнозується в 2008–2009 рр. коли, по-перше, повною мірою проявлять себе наслідки приєднання України до СОТ, хоча по-друге, може мати місце певна девальвація національної валюти (надто велике негативне сальдо балансу поточних операцій вимагатиме цього за умов скорочення притоку валюти в країну за іншими напрямками; в іншому разі можлива ревальвація гривні, що негативно відіб'ється на темпах зростання економіки). Проте починаючи із 2009 р., відбудеться деяке зменшення річних обсягів припливу ПІІ та їх стабілізація на рівні близько 3800 млн. дол. США. Такий рівень прямих іноземних інвестицій зумовлюватиме формування негативного сальдо доходів впродовж всього періоду, хоча й з тенденцією до зменшення його рівня. Збереження досить великого негативного сальдо руху доходів в умовах значного розширення легального експорту капіталів визначатиметься, зокрема, тим, що рівень прибутковості бізнесу в Україні є істотно вищим, ніж в країнах ОЕСР.

За оцінкою впливу зазначених припущень **за базовим сценарієм** передбачається деяке уповільнення динаміки ВВП до 6,5–6,8% в 2007–2009 рр. та прискорення до 7,2% в 2010–2015 рр. у середньому за період через поступове відновлення інвестиційної складової економічного розвитку.

Головним джерелом інвестицій залишатимуться власні кошти підприємств, а з 2009 р. очікується активізація інвестиційного попиту та його задоволення за рахунок внутрішнього запозиченого фінансування. Водночас прогнозується подальше зростання бюджетних інвестицій та відповідного збільшення обсягів кредитних ресурсів (таблиця). Темпи зростання валових інвестицій при цих умовах прогноуються на високому рівні: 9,2–12,1% у середньому за рік. В середньостроковій перспективі очікується поліпшення інвестиційного та підприємницького клімату за умов вступу України до СОТ та упровадження у зв'язку з цим більш стабільних та прозорих умов розвитку, що є наслідком членства у СОТ.

Зростання ВВП забезпечуватиметься активізацією як внутрішнього, так і зовнішнього попиту. Водночас слід відзначити, що для України ці показники є дещо низькими за умов, коли за роки трансформаційного спаду втрачено майже половину ВВП. У прогнозованому періоді передбачається уповільнення цінової динаміки, але темпи інфляції залишаються достатньо високими через суттєве зростання наявних доходів населення (інфляція з боку попиту) та інфляційні очікування товаровиробників в умовах значного підвищення цін на енергоносії (формування інфляції з боку пропозиції). Прогнозується помірна активність уряду на ринку внутрішніх запозичень, що призведе до зосередження кредитної діяльності в приватному секторі, і відобразиться в зниженні середньозваженої процентної ставки за кредитами при зміні підходів до формування пропозиції грошей з боку НБУ.

Внутрішньо- та зовнішньоекономічні ризики для розвитку економіки України впливають як з непередбаченості зміни ключових параметрів розвитку світової економіки, так і можливої нездатності адекватно відповідати на основні зовнішньоекономічні виклики за умов впливу негативних внутрішніх процесів розвитку внаслідок посилення політичної нестабільності.

Серед ризиків та обмежуючих макроекономічних умов прогнозного періоду, що сформувалися у 2005–2007 рр. і продовжують залишатися проблемними у 2008–2015 рр., слід зазначити такі:

Ризики стосовно реального сектора (2008–2015 рр.):

- у 2008–2009 рр. посилення соціального навантаження на економіку за умов суттєвого погіршення економічної динаміки в останні роки створює певні ризики для забезпечення стабільного економічного розвитку країни. **Зростання ВВП в минулому році відбулося значною мірою за рахунок збільшення послуг торгівлі та транспорту, що є ознакою прискореного зростання споживання, яке відбулося на тлі високих темпів збільшення імпорту споживчих товарів. Це свідчить про відносне уповільнення заощаджень, коли гроші населення не надійшли до банків і**

не стали джерелом формування інвестиційних ресурсів держави. В сьогоднішній повернення до невиваженої політики в цій сфері за умов, коли державні фінанси будуть спрямовуватися не на створення умов економічного зростання, а на цілі споживання, наміри Уряду щодо переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку та забезпечення стійких темпів зростання залишатимуться лише деклараціями. В кінцевому значенні протягом декількох років, враховуючи нові можливі вибори до Верховної Ради ще й в третій раз та виборів Президента у 2009 р., як результат цього **можуть сформуватися умови для економічної кризи;**

- застосування для українських товаровиробників на російському ринку антидемпінгових заходів та обмежень на продовольчу продукцію. В минулому році внаслідок посилення торгової війни між Україною та Росією обсяги поставок української продовольчої продукції в РФ через введення цією країною ембарго на м'ясо-молочні продукти українського походження скоротилися більш, ніж на третину. Оскільки Росія протягом багатьох років була традиційним ринком збуту для вітчизняних товаровиробників, а втрати на російському ринку важко компенсувати через специфіку торгівлі м'ясо-молочними продуктами, то **неприйняття активних заходів щодо поліпшення відносин з Росією може призвести до посилення негативних тенденцій в цій сфері та значних втрат в обсягах експорту та виробництва продукції харчової промисловості;**

- можливі ризики, пов'язані із несприятливою для українських виробників кон'юктурою на світових ринках металу та хімічної продукції. За умов недостатньо активної політики щодо розвитку внутрішнього ринку скорочення зовнішнього попиту на український метал та хімічну продукцію, які в найближчі роки залишатимуться вагомими складовими українського експорту, призведе до погіршення економічної динаміки в прогнозованому періоді. Врахування цих ризиків потребує активізації ендогенних чинників економічного розвитку, пов'язаних насамперед із **забезпеченням структурних зрушень у виробництві на користь галузей, що виробляють орієнтовану на внутрішній ринок продукцію з високим рівнем доданої вартості;**

- **ситуація політичної нестабільності** може стати також вагомим чинником зниження інвестиційної активності як з боку вітчизняних виробників, так і іноземних інвесторів, що приведе до гальмування процесів переходу на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку;

- у **2009–2011 рр.** – відсутність просування в напрямі реалізації масштабних структурних реформ, спрямованих на посилення інвестиційно-інноваційної складової розвитку, затримка із створенням **базису інституційної інфраструктури, орієнтованої на забезпечення доступу середнього й малого бізнесу до фінансових, інноваційних та кадрових ресурсів розвитку, може призвести до втрат потенціалу економічного зростання.** Суттєвою загрозою економіці України є нездатність здійснення серйозних структурних реформ в економіці, її докорінної модернізації із переведенням на якісно новий рівень міжнародної конкурентоспроможності – у сфері товарів з високим рівнем доданої вартості та високотехнологічних товарів і послуг внаслідок неадекватності стосовно формування з боку економіки відповідей на глобальні виклики. Якщо події розвиватимуться таким чином, це зумовлюватиме збереження екзогеннозалежної **рентної моделі розвитку економіки**, яка буде характеризуватися посиленням сировинної спрямованості виробництва та підвищеною **залежністю від іноземних технологій і капіталів.**

Ризики прогнозу стосовно розвитку сфери послуг (2008–2015 рр.):

- нестача робочої сили внаслідок очікуваного скорочення чисельності населення (до 41,8 млн. у 2015 р. за прогнозом ПРООН); його демографічної структури (частка населення у віці до 15 років прогнозується у 2015 р. 13,5%, старше 65 р. – 16,4% при середньому у світі 25,9% та 8,4, відповідно); легальної та нелегальної еміграції. У сфері послуг очікується подальше зростання **нестачі лікарів та медсестер, вчителів, дослідників, інженерно-технічних працівників вищої і середньої ланки** (в багатьох галузях послуг зараз до 40% працюючих – особи пенсійного або перед пенсійного віку);

- гальмування структури зрушень у сфері послуг і народному господарству України в цілому в наслідок стихійного припливу іноземного капіталу у високоприбуткові галузі фінансових послуг, операції з нерухомістю, зв'язку та торгівлі, оскільки філіали ТНК, зазвичай проводять політику материнських компаній, тобто не "вирощують" конкурентів (особливо у високотехнологічних галузях); сприяють імпорту товарів і послуг із своїх країн (через кредитування споживачів, лізинг тощо); вивозять отриманий прибуток після виконання приватизаційних зобов'язань, а не вкладають його в інновації інших країн;

- фінансові ризики, пов'язані із зміною позицій долара у світовій економіці та інші, що приведе до втрати населенням заощаджень та зниження рівня життя;

- перевищення оптимальних розмірів зовнішнього боргу (держави та корпоративного сектора), що загрожує фінансовою дестабілізацією та зниженням рівня життя населення.

Ризики прогнозу стосовно бюджетної політики (2008–2015 рр.):

- прийняття необґрунтованих рішень з надання додаткових пільг, збільшення соціальних чи інших витрат без врахування можливостей бюджету; відсутність достатнього фінансування державних інвестицій, спрямованих на інновації, розвиток інфраструктури і якісні структурні зміни в економіці;

- погіршення стану державних фінансів унаслідок дотації з боку держави споживачів газу шляхом покриття із Державного бюджету різниці цін (між нижчою для внутрішніх споживачів та вищою імпортною);

- збільшення питомої ваги державного сектора в залученні в чистих внутрішніх кредитів (в основному на фінансування дефіциту державного бюджету), призведе до скорочення кредитування реального сектора, що негативно впливатиме на рівень достатності обігових коштів підприємств та організацій, скоротить їх інвестиційні можливості та можливості отримання прибутку;

- зростання державного боргу через збільшення дефіциту бюджету в результаті невиконання плану приватизації;

- зростання заборгованості по заробітній платі при недостатньому наповненні дохідної частини державного бюджету;

- скорочення видатків бюджету на неринкові послуги може стати наслідком зменшення доходів зайнятих у бюджетній сфері з відповідним негативним мультиплікативним ефектом.

Ризики прогнозу стосовно монетарної політики (2008–2015 рр.):

- неконтрольоване збільшення обсягів залучень уряду на зовнішньому ринку (середньо- та довгострокових негарантованих кредитів), що створюватиме додатковий тиск на валютному ринку та підтримку тупикової моделі розвитку, коли рівень життя населення підтримується за рахунок залучених коштів та прискорене зростання імпорту над експортом;

- неконтрольоване зростання корпоративних боргів;

- погіршення макроекономічних пропорцій, що пов'язані з великими обсягами споживчого кредитування банками, а саме: збільшення негативного зовнішньоторговельного сальдо, оскільки кредити витрачаються в основному на придбання імпортованих товарів довгострокового користування; розриву між темпами росту реальних доходів населення і банківського кредитування, що загрожує стабільності банків;

- погіршення торговельного сальдо разом із обмеженим припливом надходжень валюти за фінансовим рахунком платіжного балансу (внаслідок погіршення інвестиційного клімату) створюватиме значний тиск на гривню у бік девальвації;

- неспроможність уряду розширювати ринкові механізми цінового регулювання;

- неконтрольоване збільшення обсягів залучень на зовнішньому ринку (середньо- та довгострокових негарантованих кредитів) може призвести до зростання попиту на валюту економічними агентами із обмеженими можливостями її заробити, що

не тільки створюватиме додатковий тиск на внутрішньому ринку, а й імпортує вплив зовнішніх чинників нестабільності валютних та фінансових ринків на внутрішній валютний ринок;

- **підвищення облікової ставки внаслідок прискорення інфляційних процесів;**
- **зовнішні ризики коливання цін та кон'юнктури на ресурси** (нафту, газ й т. ін.);
- **значне послаблення долара і зростання нестабільності на міжнародних валютних ринках.**

Ризики прогнозу стосовно соціальної політики (2008–2015 рр.):

- **прийняття Урядом необґрунтованих соціальних рішень щодо встановлення рівня мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму та надання соціальних пільг та допомоги;**
 - труднощі у збалансуванні товарних та фінансових потоків на споживчому ринку у 2007–2008 рр. у зв'язку з низькими темпами зростання реальної заробітної плати і доходів, неузгодженістю мінімальних соціальних стандартів і прожиткового мінімуму, зволіканням з впровадженням другого і третього етапів єдиної тарифної сітки для працівників соціальної сфери;
 - збільшення частки імпортованих товарів на споживчому ринку України у зв'язку зі зростанням обсягів кредитного ринку для населення, що реалізується через нематеріалізовані у заробітній платі товари. Велика ємність споживчого ринку в Україні й далі спонукатиме імпортерів наповнювати український ринок своїми товарами;
 - нижчі темпи зростання реальних наявних доходів населення у 2009–2015 рр. порівняно з попередніми роками можуть стати стримуючим фактором розвитку споживчого ринку, спаду платоспроможного попиту, зниження схильності населення до заощаджень, що зменшить шанси економіки до ендogenous економічного зростання;
 - фактором обмеження зростання ВВП може стати зростання попиту населення на традиційні товари і послуги для задоволення нижчого рівня споживчих потреб, які частіше покриваються з імпортованих джерел;
 - значне зростання реальної заробітної плати і реальних наявних доходів населення порівняно з приростом ВВП (відповідно 19,2 і 16,1% в середньому за рік порівняно з 7,6% для ВВП за 2001–2006 рр.) також не може продовжуватися тривалий час, що буде спонукати реальний і корпоративний сектори до нижчих темпів зростання доходів працівників;
 - збереження тіньової економіки стримуватиме зростання фактора соціального капіталу при стримуванні росту доходів, зокрема, росту середньомісячної заробітної плати, зростанням проміжного споживання, зростанням частки торгівлі та послуг, що у свою чергу продукує ризики у податкових надходженнях до державного бюджету – всі ці фактори погіршують якість економічного зростання;
 - зростання індексу споживчих цін посилить значну диференціацію населення за рівнем доходів, зростаючу сегментацію на ринку для осіб з високими доходами, накопичення непродуктивного, тобто не конвертованого у зростання ВВП багатства.

Ризики прогнозу стосовно зовнішньоторговельної політики (2008–2015 рр.):

- можливість наростання нового глобального протистояння між Сходом і Заходом, що може значно ускладнити використання Україною переваг свого гео економічного положення як транзитної держави та спонукатиме до істотного збільшення витрат на оборону з відповідною структурною корекцією розвитку всієї економіки;
- наростання міжнародної політичної напруги в основних нафтодобуваючих регіонах і подальше зростання світових цін на енергоносії;
- можливість для України опинитися в лещатах тиску між східними та західними регіональними інтеграційними угрупованнями в умовах, коли орієнтація на інтеграцію в Європейський Союз не принесе швидких позитивних результатів; втрата ринків замість їх «завоювання» вимушене відхилення торговельних потоків в бік третіх країн, що знаходяться поза регіоном сусідніх інтеграційних об'єднань;

- загострення глобальних екологічних проблем і прийняття світовим співтовариством значно жорсткіших екологічних стандартів може серйозно обмежити зростання саме тих галузей економіки України, які сьогодні є основними постачальниками валютних надходжень.

Очікується, що вказані ризики можуть реалізуватися в 2008–2015 рр., при цьому їх вірогідність зменшуватиметься при успішному здійсненні структурних реформ та запровадженні сучасних технологій.

Результати розрахунків показують: якщо економічний розвиток України в довгостроковій перспективі буде проходити дуже повільно, підтримуючи в середньому хоч і позитивні, але досить низькі темпи росту ВВП (на рівні 3,0 – 3,5% за 2008 – 2015 рр.), **на тлі низької інвестиційної активності з практично вичерпаними традиційними джерелами економічного зростання та можливими економічними кризами і зовнішніми шоками в умовах зростаючої міжнародної конкуренції, такий розвиток подій значно погіршить становище України у світі, не дозволить її модернізувати свою економіку та гідно конкурувати з іншими країнами.** Зазначений сценарій виникає за межами прогнозованого інтервалу динаміки ключових макроіндикаторів щодо забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки і не відповідає основним концептуальним засадам даної Стратегії.

Додаток 2: Структурні передумови конкуренції в окремих сферах економічної діяльності в Україні

Таблиця

**Прогноз основних макроіндикаторів економіки України до 2015 р.
за базовим сценарієм**

Показник	Роки та періоди середньорічної динаміки							
	Фактичні дані					Прогнозна оцінка		
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008– 2010	2011– 2015
Кількість та зайнятість населення, млн								
Кількість населення	47,92	47,52	47,14	46,78	46,55	46,32	45,92	45,47
Зайняте населення (15–70 років)	20,4	20,55	20,44	20,64	20,72	20,81	20,86	20,94
Зміна реальних макропоказників до попереднього року, %								
Основні фонди	0,9	2,9	3,5	1,1	2,2	2,3	2,5	2,8
Промислове виробництво	7,0	15,8	12,5	3,1	6,2	10,1	9,6	10,5
ВВП	5,2	9,6	12,1	2,7	7,1	6,5	6,8	7,2
<i>у тому числі:</i>								
кінцеві споживчі витрати	4,0	10,0	9,7	15,7	11,2	7,1	6,4	7,0
домогосподарств	6,0	11,5	13,5	20,6	14,2	10,4	7,5	8,1
сектора ЗДУ	-0,1	6,9	1,8	2,9	2,8	2,7	2,1	2,2
валове нагромадження основного капіталу	5,3	22,5	20,5	3,9	18,7	16,1	9,5	10,1
експорт товарів і послуг	11,1	10,3	21,3	-12,2	-3,1	4,5	6,4	7,0
імпорт товарів і послуг	7,4	16,4	15,5	6,4	6,3	8,4	6,8	6,4
Ціни та обмінний курс								
ІСЦ, середні за рік	0,8	5,2	9,1	13,5	9,1	12,5	8,5	4,5
ІЦВ, середні за рік	3,0	7,8	20,4	16,8	9,5	19,3	11,3	5,0
Обмінний курс, середній за період, грн/дол. США	5,33	5,33	5,32	5,12	5,05	5,05	5,2	5,3
Гроші та кредит, % річних								
Ставка рефінансування НБУ	9,2	7,0	9,0	9,3	8,7	8,5	8,0	6,2
Відсоткова ставка за кредитами	24,8	18,0	17,8	16,0	15,9	13,5	14,0	10,2
Відсоткова ставка за депозитами	7,8	7,5	9,3	9,4	9,2	9,2	7,8	6,5
Грошова база, % до попереднього періоду	33,6	30,1	34,2	54,2	18,1	32,0	19,0	15,2
Грошова маса (МЗ), % до попереднього періоду	41,8	46,5	32,3	54,3	35,2	34,2	28,7	25,1
Зведений бюджет, % до ВВП								
Загальні надходження	27,4	28,2	26,5	30,4	32,0	29,9	28,3	26,5
Загальні витрати	26,7	28,4	29,4	32,2	32,7	30,5	29,8	27,5
Сальдо	0,7	-0,2	-2,9	-1,8	-0,7	-2,6	-1,5	-1,0
Соціальні показники, %								
Реальна середньомісячна заробітна плата	18,2	15,2	23,8	20,3	18,3	12,4	11,7	9,3
Рівень реального безробіття (за методологією МОП)	10,1	9,3	9,2	8,9	8,1	8,0	7,6	6,8

Додаток 3: Використання сільського господарства для цілей розвитку

